

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**MEDRESE TÂBİRİNİN İLK DEFA ORTAYA ÇIKIŞI,
SELÇUKLULAR ZAMANINDA MEDRESELERİN
KURULUŞ SEBEBLERİ ve MEDRESE EĞİTİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN

Hazırlayan
Şerife ÖZKAN
044214031001

KONYA – 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	2
ÖNSÖZ.....	6
KISALTMALAR.....	7
GİRİŞ.....	8
I. BÖLÜM.....	10
İslâmî Dönemde Eğitim-Öğretim.....	10
Medrese Öncesi Eğitim-Öğretim Kurumları.....	12
a.Câmi.....	12
b.Küttâb.....	12
Türklerin Müslüman Olmalarından Sonra Eğitim-Öğretim.....	13
Medresenin Kelime Anlamı-İlk Medreselerin Açılması.....	15
Medreselerin Yapı Çeşitleri.....	19
a. Açık Avlulu Medreseler.....	19
b. Kapalı Avlulu Medreseler.....	20
II. BÖLÜM	21
Selçuklu Medreseleri.....	21
A. Genel Medreseler.....	23
1. Altun Aba (İplikçi) Medresesi.....	23
2. Lala Ruzbe Medresesi ve Hankâhı.....	25
3. Gühertaş Medresesi.....	26
4. Tacü'l-Vezir Medresesi.....	27
5. Şeref Mes'ud Medresesi.....	27
6. Büyük Karatay Medresesi.....	28
7. Kemaliye Medresesi.....	32
8. Seyfiye Medresesi.....	33
9. Nizamiye Medresesi.....	33
10. Atabekkiye Medresesi.....	35
11. Pamukçular Medresesi.....	36
12. Sırçalı Medrese.....	37
13. Kadı Kalemşah Medresesi.....	39
14. Hatuniye Medresesi.....	40
15. Ali Gâv Medresesi.....	41
16. Veleddiye Medresesi.....	41

17. Atabey Medresesi.....	42
18. Cacabey Medresesi.....	42
19. Hunat Hatun Medrese ve Külliyesi.....	43
20. Pervane Bey Medresesi.....	43
21. Çay Medrese.....	44
22. Gök Medrese.....	44
23. Burûciye Medresesi	46
B. İhtisas Medreseleri.....	48
1. Dâru'l-Hadisler.....	48
a. İnce Minareli Dâru'l-Hadis.....	49
b. Kadı Hürremşah Dâru'l-Hadisi.....	51
c. Çankırı Dâru'l-Hadisi.....	52
d. Çifte Minareli Dâru'l-Hadis.....	52
2. Dâru'l-Kurrâlar.....	53
a. Ali Efendi Dâru'l-Huffazı.....	54
b. Has Bey Dâru'l-Huffazı.....	54
c. Nasuh Bey Dâru'l-Huffazı.....	55
d. Hundi Hatun Dâru'l-Huffazı.....	56
C. Kıraat.....	56
3. Dâru's-şifâlar.....	57
a.Mardin Necmeddin Gazi Dârü's-şifâsı.....	59
b.Gevher Nesibe Dârü's-şifâsı.....	59
c. Sivas Keykavus Dârü's-şifâsı.....	62
d.Alâeddin Dârü's-şifâsı.....	63
e.Çankırı Atabey Ferruh Şifahanesi.....	65
f.Konya Aksarayî Dârü's-şifâsı.....	66
g.Erzurum Dârü's-şifâsı.....	66
h.Erzincan Dârü's-şifâsı.....	66
ı.Akşehir Dârü's-şifâsı.....	67
i. Amasya Dârü's-şifâsı.....	67
j.Yılanlı Dârü's-şifâ.....	67
k.Pervane Bey Dârü's-şifâsı.....	68
l.Divriği Turan Melik Dârü's-şifâsı.....	68
m.Tokat Muineddin Pervane Dârü's-şifâsı.....	69

III. BÖLÜM.....	72
Beylikler Dönemi Medreseleri.....	72
A. Danişmendli Medreseleri.....	72
a. Yağı-Basan Medresesi.....	73
b. Çukur Medrese.....	74
c.Melik Gazi Medresesi.....	75
B. Artukoğulları Medreseleri.....	75
a.Ulu Cami Medresesi.....	75
b. Mes’udiyi Medresesi.....	76
c. Zinciriye Medresesi.....	76
d.Harzem Medresesi.....	76
C. İlhanlı Medreseleri.....	77
a. Erzurum Çifte Minareli Medrese.....	77
b. Yakutiye Medresesi.....	77
c.Ahmedîye Medresesi.....	78
Diğer Beyliklere Ait Medreseler.....	79
a. Dünderbey Medresesi.....	79
b. Kadı Mürsel Medresesi.....	79
IV.BÖLÜM.....	80
Medrese Kadrosu.....	80
a. Müderris.....	81
b. Mu’îd.....	82
c. Talebe.....	83
d. Diğer Görevliler.....	84
V. BÖLÜM.....	88
Vakıflar.....	88
VI. BÖLÜM.....	91
Medreselerin Bozulma Nedenleri	91
Medreselerin Islah Çalışmaları.....	96
Mezhepler.....	99
a. Maturidîlik.....	99
b. Eşarîlik.....	99
c. Mu’tezîle.....	99
d. Bâtınîlik.....	101

SONUÇ.....	104
BİBLİYOGRAFYA	106

ÖN SÖZ

İslâm dini, ilme büyük önem vermiştir. Kur'an-ı Kerim'in ilk âyetinin "Oku" ile başlaması bunu tasdik eder. Hz. Peygamber de bütün hayatını ümmetine İslâm dinini öğretmekle geçirmiştir. Bu konuda bütün imkânlar seferber edilerek Müslümanların ilimle uğraşmaları için çalışılmıştır.

Eğitim-öğretim faaliyetlerine önceleri, câmilerde başlanmış ve insanlar ilme teşvik edilmiştir. Bu faaliyetlerin daha düzenli ve sistemli hale getirilmesinin gerekliliği ortaya çıktığı için câmi dışında eğitim kurumları açılmaya başlamıştır. Tarihte ilk medreseler Karahanlılar zamanında açılarak eğitim-öğretim faaliyetleri daha kapsamlı hale gelmiştir. Karahanlılar ile başlayan bu gelenek, halefleri olan devletler tarafından geliştirilerek daha modern hale getirilmiştir. Özellikle Selçuklular döneminde medreseler daha sistemli bir haldedir. Gerek müfredat zenginliği, gerek müderrislerin ihtisaslaşmış olması eğitim kalitesini daha da artırmıştır. Kurulan vakıflarla da bu eğitim kurumları maddî açıdan desteklenmiş, yüzlerce yıl halka hizmet vermiştir. Bu gelenek, Osmanlı Devleti döneminde de sürdürülmüş, yeni eğitim kurumları açılarak ilmî çalışmalar devrin hükümdarları tarafından desteklenmiştir.

Ancak, devletin gerilemeye başladığı dönemde her kurumda olduğu gibi eğitim kurumlarında da sıkıntılar başlamış ve kısa sürede bu kurumlar yerini, Cumhuriyet Tarihi ile başka kurumlara bırakmıştır.

Çalışmamız esnasında, kıymetli tavsiyelerini esirgemeyen ve bu konuda bize bilgi sağlayan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki Atçeken'e teşekkürlerimi sunarım.

Şerife ÖZKAN

KONYA - 2007

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
Ank.	: Ankara
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	:Editör
İst.	: İstanbul
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
S.	: Sayı
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
T.E.V.	: Türk Eğitim Vakfı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

İslâmî dönemde toplu öğretimin yapıldığı ilk yer Erkam bin Ebu Erkam'ın evidir. Hz. Peygamber, orada Müslümanlara Kur'an öğretiyordu. Sonra câmi ve mescidler okul görevi yapmaya başladılar. Medine'ye Hicret'ten önce Hz. Peygamber Mus'ab b. Umeyr ve İbn Umm-i Maktûm gibi bilgin sahabîleri oradaki yeni Müslümanlara öğretmenlik yapsınlar diye Medine'ye göndermişti. Kendileri Medine'ye gidince bir câmi inşa ettirdiler ve câminin bir kısmını mektep olarak kullandılar. Abdullah b. Said b. As öğrencilere yazı yazmayı öğretmiştir. Bu kişi Bedir Savaşı'nda şehit olmuştur. O'nun boşluğunu doldurmak için Bedir zaferinde esir düşenlerden bilgili olanlara kurtuluş fidyesi olarak Müslüman çocuklara okuma-yazma öğretme zorunluluğu getirilmiştir. Esir düşenlerden başka öğretmenler de okuma-yazma işinde görevli idi¹. Hz. Peygamber, İslâmiyetin yayılmasını hızlandırmak için cahil olan halkı eğitime yönlendirmiştir. Açılan câmilerde, halkı etrafına toplayarak onlara ders vermiştir. Böylece İslâm dini, kısa sürede Arap Yarımadası'nın dışına çıkma fırsatı bulmuş ve genişlemiştir. İslâmiyetin nüfuzunu gösterdiği yerlerde de okullar açılmaya başlanmış ve ilme büyük önem verilmiştir.

XI. yüzyılın ikinci yarısında, Büyük Selçuklular'ın Anadolu'ya yönelttikleri sürekli akınlar, 1071 yılında Malazgirt Zaferi ile kesin bir sonuca ulaşmış, bu tarihten sonra kurulan Anadolu Selçuklu Devleti, Konya'yı başkent yaparak, yeni bir Türk ve İslâm medeniyetinin temellerini atmaya, Anadolu'yu yeniden imar etmeye başlamışlardı. Selçuklu Sultanları, bir yandan Anadolu fetihlerini tamamlamak, Asya ortalarında oba oba Anadolu'ya göç eden Türk boylarını yerleştirmek amacıyla iken, bir yandan da Anadolu üzerinden Kudüs'e yönelen Haçlı Orduları'na karşı direniyordu. XII. yüzyıl, Anadolu Selçukluları için hemen hemen bu mücadelelerle geçmiştir. Ancak XIII. yüzyıl, devletin kendine geldiği, imâr faaliyetlerinin bilinçli olarak başlatıldığı, Anadolu'ya ekilen kültür tohumlarının filizlenerek meyvelerini verdiği parlak bir devir olmuştur².

Bir devletin sadece silah gücüne dayanarak ayakta durması, mümkün değildir. Devlet denilen siyasî teşekkül, ancak iyi eğitim görmüş elemanların varlığı ile sürdürülebilir. Tarih boyunca hemen her devlet, siyasetten askerîyeye, hukuktan ekonomik konuların çözümüne kadar, çok çeşitli alanlarda karşılaştığı veya karşılaşılabileceği problemleri çözebilecek bilgilerle donanmış insanlara ihtiyaç duymuştur ve bu insanlar ancak ciddi bir eğitimden geçirilerek temin edilebilir. Şu halde, insanların bir araya gelerek oluşturdukları cemiyetler ve onların siyasî teşkilatları olan devletler için eğitim son derece gereklidir.

¹ Mustafa BİLGE, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İst. 1984, s.16.

² Mehmet ÖNDER, "Konya'da Karatay Medresesi Portalı", Vakıflar Dergisi, S. 25, Ank. 1995, s.267.

Bununla birlikte, hemen her devirde devletler veya cemiyetler eğitim-öğretim meselesi ile yakından ilgilenmişler; modern dönemler öncesinin hükümdarları eğitim meselesi ile yakından ilgilenmişlerdir.

Klâsik İslâm dünyasında, isimlerine medrese denilen bilim ve eğitim kuruluşları da bu tür ihtiyaçlardan doğmuştur.

Osmanlı öncesi Anadolu'sunda eğitim-öğretim konusunu üç ana başlık altında incelemek mümkündür:

1. Câmi merkezli eğitim-öğretim faaliyetleri,
2. Tekke ve tarîkat merkezli eğitim-öğretim faaliyetleri,
3. Medrese merkezli eğitim-öğretim faaliyetleri³.

Câmi merkezli yapılan eğitimin sitemli hale getirilmesi için medrese adı verilen eğitim kurumları açılmıştır. Medreselerle eğitim, daha plânlı ve koordineli olarak sürdürülmüştür.

Araştırmamızın esas konusunu teşkil eden medrese ve medrese eğitimi konusunu 7 bölüm halinde inceledik. I. Bölümde, İslâmî dönemde eğitim-öğretim ile medrese öncesi eğitim ve medrese eğitimi, ilk medreselerin açılması; II. Bölümde, medreselerin yapı çeşitleri; III. Bölümde, Beylikler Dönemindeki medreseler; IV. Bölümde, Selçuklu Medreseleri; V. Bölümde, medrese kadrosu; VI. Bölümde medreselerin maddî destek kaynağı olan ve bir plân dahilinde çalışması için kurulan vakıflar; VII. Bölüm de ise, medreselerin bozulma nedenleri, bozulmada etkili olan mezhepler, ıslah çalışmaları konularına yer verilmiştir.

---

³ Fahri UNAN, “*Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim*”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat), (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ank. 2006, s.390.

I. BÖLÜM

İSLÂMÎ DÖNEMDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

İslâmiyet öncesi dönemde Araplar, gerek kendi tecrübelerine dayanarak, gerekse komşuları olan İran ve Bizans gibi devletlerden bir takım ilimler almışlardır. İslâmiyetten önce, Cahiliye Devri'nde Arapların bilgilerinin pek de önemli olmadığı İslâmî ilimlerin yayılması ile anlaşılmıştır.

Medine'ye hicret edildikten sonra Müslümanlar, Mekkelilerin işkence ve eziyetlerinden kurtuldukları gibi istedikleri şekilde hareket etme serbestisine de kavuşmuşlardı. Daha da önemlisi, kendi devletlerini de burada kuracaklardı. Hz. Peygamber'in Medine'ye varmasından kısa süre sonra bir mescid (Mescidu'n Nebî) inşa edilmiş, burada namaz için ayrı bir yerin tahsis edilmesinden sonra, ikinci bölüm eğitim-öğretim faaliyetlerine ayrılmış, üçüncü bölüm ise Hz. Peygamber'in ailesi için tahsis edilmiştir⁴.

Müslümanlık, yavaş yavaş yayılmaya ve Arap sınırlarını geçmeye başlayınca ilk olarak kelimeleri doğru okuma ihtiyacı ortaya çıktı. Arap olmayan milletler Kur'an'ın kelimelerini doğru okuyamıyordu. Bilginler çocuklarını kendi evlerinde, zenginlerde hoca tutmak suretiyle özel yerlerde okutabiliyorlarsa da maddî açıdan yetersiz olan kişiler de câmi imamlarının çevresinde toplanarak Kur'an-ı Kerim'i bu şekilde öğrenmişlerdir. Câmilerde, Kur'an okumanın yanında hadislerden de söz edilmiştir⁵.

Hz. Peygamber'in okuma ve yazmaya verdiği önemi, Bedir Savaşı'nda yaşanan olay ile anlamak mümkündür. Bedir Savaşı'nda, harp esiri olarak karşı taraftan ele geçirilen her bir kimse için 4000 dirhem kurtuluş akçesi istenmiş bunlardan okuma-yazma bilenlerden her biri, Medineli on Müslüman çocuğa bunu öğretme karşılığında serbest bırakılacaklardı. Zeyd b. Sâbit de bunlardan, okuma-yazma öğrenen Ensar çocuklarından biridir. Böylece Medine'de verilen eğitimin seviyesi her geçen gün artmıştır. Hz. Peygamber, uzakta oturan kabile mensuplarının memleketlerini terk etmelerini ve Medine'ye gelip yerleşmelerini istemiştir⁶.

İslâmî dönemde toplu öğretim yapılan ilk yer, Erkâm bin Ebu'l-Erkâm b. Esed'in evidir. Hz. Peygamber, Müslümanlara orada Kur'ân öğretiyordu⁷. Daha sonraları câmi ve mescitler daha geniş anlamda okul görevi yapmaya başladılar. Hz. Peygamber, câmide

⁴ Hakkı Dursun YILDIZ, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İst. 1989, s.70-71.

⁵ Abdülkadir ERDOĞAN, "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler", Konya Dergisi, S. 20-21, Yıl 2, Konya 1938, s. 1194.

⁶ YILDIZ, a.g.e., s.71.

⁷ Hüseyin ATAY, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İst. 1983, s.15.

oturur ve etrafına halka şeklinde oturan cemaati aydınlatırdı. İmam-ı Âzam Ebu Hanife ve İmam-ı Malik de derslerini câmilerde vermişlerdir. Zamanla ihtiyaçların artması nedeni ile Emeviler devrinde (661-750) çocuklar için müstakil mektepler açılmaya başladı⁸. Bu tür mekteplere “*küttap*” veya “*mektep*”, öğretmenlerine ise “*muallim*” deniyordu. Bu mektepler, câmilerden ayrıldılar. Böylece câmiler yüksek tahsil yapılan yerler haline geldi. Buralarda din eğitiminin yanında her çeşit müspet ilimler de okutuluyordu.

Genel anlamda ve resmi sarayın dışında, herkese açık ilk okuma ve araştırma enstitüsü veya akademisi ise Abbasi Halifesi Memun (813-833) zamanında Zerdüşt okullarının ilhamıyla Bağdat'ta kurulmuştur (832). “*Beytü'l-Hikme*” denilen bu müessese bir anlamda ilk medresedir. Ancak ismi medrese değildir. Beytü'l-Hikme'lerde Arap, Yahudi ve Hristiyan ilim adamları beraber çalışıyorlar; Yunan, Hint ve eski İran kültürüne ait kaynakları tetkik ediyorlar, Aristo ve Eflatun gibi bir çok mütefekkirin eserlerini Arapça'ya çeviriyorlardı. Bu devir Mutezîle fırkasının faaliyetlerinin en çok arttığı zamandır. Hatta Mutezîle'nin görüşleri Abbasî Devleti'nin zorla resmî mezhebi haline getirilmiştir. Yine bu devirde Bağdat'ta “*Beytü'l-İlim*” ve “*Dârü'l-İlim*” adıyla açılan müesseseler, asıl medreselerin doğuşunda etkili olmuşlardır.

Abbasiler zamanında eğitim yerleri için henüz medrese ifadesi yer almaz. Bu ifade, ilk defa IX. yüzyılda kullanılmaya başlamışsa da, medreselerin resmî bir teşekkül olarak devlet eliyle kurulması X.yüzyılda Karahanlılar (840/1211-2) zamanında olmuştur. Müslüman tarihçiler, medresenin tarihini yazmakta zorlanmaktadırlar. İlk medresenin Nizâmü'l-mülk tarafından kurulduğu ileri sürülmüşse de el-Makrizi ve el-Suyûtî, bundan daha önceleri de medreselerin varlığından söz ederler. Özellikle câmide, esaslı bir şekilde tedrisat yapılan Nişabur'da medreseler açılmıştır. Bunlardan dört tanesi meşhurdu⁹.

İslâm dünyasında ilk olarak Abbasî Halifesi el-Muktedir Billah tarafından kurulduğu ileri sürülen Dâru'l-etıbbâ teşkilâtına Osmanlılar'ın da bağlı kaldıkları bilinmektedir. Tabiplik yapacakların çok sıkı bir sınavdan geçirildikleri ve hatta Hipokrat Yemini diye bir yeminden sonra işe başladıkları gibi, iş hayatlarında da muhtesiplerin sıkı kontrollerine tâbi buldukları bilinmektedir¹⁰.

⁸ Zeki ATÇEKEN, “*İnce Minareli Dârü'l-Hadis'in Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması*”, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Özel Sayı III, Konya Aralık 2000, s.38.

⁹ Zeki ATÇEKEN, “*Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler*”, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, (Ed.Yusuf Küçükdağ), Özel Sayı I, Konya 1998, s.54.

¹⁰ Cahid BALTAÇI, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İst. 1976, s.22.

Medrese Öncesi Eğitim-Öğretim Kurumları

İslâm dünyasında, medreselerden önce de eğitim-öğretim faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Fakat bu faaliyetler, belli ve özel yerlerde değildi. Medreselerden önce eğitimin yapıldığı yerleri incelersek;

a. Câmi: Henüz küttâb ve medrese gibi müstakil eğitim kurumlarının ortaya çıkmadıkları bir dönemde, kullanılmaya en elverişli ve hazır yerler olarak görülmüşlerdi ¹¹. Arapça isminden de anlaşılacağı gibi câmi, halkı toplayan veya halkın toplantı yeri anlamlarına gelmektedir. Bu yüzden sosyal müesseselerimizin başında gelen câmiler hem ibadet yeri, hem de cemaatin toplu bulunması nedeni ile memleket, muhit ve mahalleye ait işlerin görüşülüp karara bağlandığı yerdî. Günümüzde de câmiler, ibadet yeri olma özelliğinin yanı sıra, insanların iman, ibadet, ahlâk gibi dinî konularda eğitildiği örgün eğitim kurumları olarak hizmet vermeye devam etmektedirler. İslâmın ilk devirlerinden itibaren mescitlerde ders halkaları teşekkül etmeye başlamış ve bu gelenek günümüze kadar gelmiştir. Hatta bu anlamda, İslâmî dönemdeki ilk eğitim müessesesidir denilebilir. Müslümanların fethettikleri yerlerde gerek ibadet merkezi olarak, gerekse eğitim kurumu olarak büyük bir hizmet ifâ etmiştir. Câmînin ilk şekli, Araplarda ortaya çıkmıştır. Diğer Müslüman milletler, o şekli memleketlerindeki yerli mimarî yapı ve iklim durumuna göre değiştirmişlerdir. Gerek Hz. Peygamber, gerek diğer ashâb, câmide oturup etraflarına toplanan halkı aydınlatmışlardır. Hz. Peygamber'i dinleyenler, işittikleri hadisleri üç defa tekrar ederek ezber yaparlardı. Bu toplantılarda ilmin önemi üzerinde de durulurdu. Kuruluşundan itibaren, câmilerde Kur'an ilimleri, dil, Hadis, Fıkıh ve usûlü, Kelâm, mezhepler bilgisi gibi dinî ilimler daha ilk hicrî asırdan itibaren câmilerde okunmaya başlanmıştır¹².

b. Küttâb: Bir tür sıbyan mektebi demek olan küttâblar, İslâmiyet'in doğuşundan önce de vardı. Araplarda çok az kimse yazı yazmayı biliyordu. Nitekim, İslâmiyet'in doğuşunda Kureyş'ten okuma yazma bilenlerin sayısının on yedi rakamında kalması bunu göstermektedir. İlk zamanlarda Kur'an ve dinî bilgiler çocuklara, Ali b. Ebu Tâlib ve Abdullah b. Abbas'ın yaptıkları gibi halkalara katılmaları suretiyle verilmiştir. Bunlar da yazıdan çok ezber usûlü ile yapılmıştır İslâmiyet ile okuma yazma teşvik edilmiş ve Gayri Müslimlerden istifade edilmiştir. Kur'an-ı öğrenmiş olan çocuklar, kısmen gramer, aritmetik, şiir öğrenmek suretiyle ilkokul dersleri sona eriyordu¹³.

---

¹¹ UNAN, *a.g.e.*, s.391.

¹² YILDIZ, *a.g.e.*, s.76-80.

¹³ YILDIZ, *a.g.e.*, s.73-75.

Türklerin Müslüman Olmalarından Sonra Eğitim-Öğretim

751 yılında Arapların Çinliler üzerindeki Talas galibiyetinden sonra İslâmiyet Türkler arasında yayılmaya başladı. Türklerin kitleler halinde ancak X. yüzyılın ilk yarısında Karahanlı Devleti'nde kendi istekleri ile Müslüman oldukları görülür. Türklerin, İslâmiyeti benimsemeleri onların eğitimine yeni özellikler kazandırmıştır. Bunun eğitim tarihi açısından birtakım önemli sonuçları olmuştur. Bunlar:

1. Türk toplumlarında ilk kez, medrese adı verilen, plânlı, düzenli, güçlü bir örgün eğitim-öğretim kurumu olan bir okul ortaya çıkmış ve medreseler kısa sürede her tarafa yayılmıştır.

2. İslâm dünyasında Arap, İranlı vb. düşünür ve eğitimciler eğitim-öğretim konularında eserler yazmışlardır. Türk düşünür ve eğitimcileri hem bundan etkilenmişler, hem de bu ortak düşünüşe katkıda bulunmuşlardır.

3. Türk toplumlarının ahlâk anlayışı, dünyaya bakışı, toplumun değer verdiği insan tipi, İslâmiyet'in etkisi ile yeni şekiller almaya başlamıştır. Medreseler ile düşünürler, mutasavvıflar, din adamları bu değişmeyi sağlayıcı bir yaygın eğitim görevi yapmışlardır.

4. Türk toplumlarının yeni din ve yeni değerlerle tanışması, “gazi ve velî” insan tiplerini ortaya çıkarmıştır. Gaziler ve velîler, Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'da birçok yörenin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır.

5. Türkler, İslâmiyette bilimin yüce tutulduğunu görmüşler, bu da köklü bilim sevgilerini sürdürmelerini kolaylaştırmıştır. İslâmın bilim ve eğitime ilişkin bazı hükümleri şöyledir: “Oku!” (Alâk Suresi), “Bilenlerle bilmeyenler bir olu mu?” (Zümer Suresi,9.Ayet), “Bana bir harf öğretenin kölesi olurum” (Hz. Ali).

6. Türklerin Müslüman olmaları ve batıya ilerledikçe Araplar ve İranlılarla ilişkilerinin artması sonucu, Arapça ve Farsça aydınların dili üzerinde giderek artan bir etkide bulunmuş, halkın kullandığı Türkçe ise bu etkiden uzak kalmıştır. Ancak orta ve yüksek öğretim ve bilim dili genel olarak Arapça olmuştur¹⁴.

Bu sebeptendir ki, ilk medreselerin resmen tanınması, devlet öncülüğü ile kurulması ve devletten destek görmesi Karahanlılar zamanında olmuştur¹⁵.

İslâm âleminde Türk Hükümdarı Gazneli Mahmut (997-1030), Gazne'de bir okul ile Nişabur'da dört medrese açtırmıştı. Ancak Müslüman kavimler arasında mezhep kavgaları gittikçe çetin safhalara girdiği için, XI. yüzyıldan itibaren medreseler, bu mezheplere göre öğrenim yapan birer merkez olmuşlardır. Özellikle Selçuklu Sultanlarından Alp Arslan

¹⁴ Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, İst. 1999, s. 17-18.

¹⁵ Mehmet DAĞ - Hıfzırahman R. ÖYMEN, *İslâm Eğitim Tarihi*, Ank. 1974, s. 121.

(1063-1072) ve Melikşah'ın (1072-1092) veziri Nizâm'ül-mülk "*Nizâmiye*" denilen medrese teşkilâtını kurmuştur. Bu öğretim kurumlarında Sünnî mezhebini kabul etmiş olan Müslüman kavimlerin bu esaslara göre, eğitim görmüş devlet memurlarına ve ilim adamlarına ihtiyacı vardı. Nizâmü'ül-mülk daha önce mevcut olan medreseleri günün ihtiyacına göre, sistemli bir devlet müessesesi haline getirmiştir. Bu Nizâmiyeler, çağın üstün bir seviyesinde olmuş ve müspet ilimlere de yer vererek büyük gelişmeler göstermiştir¹⁶.

Nizamiye Medreseleri'nde fıkıh dersleri ile sarf ve nahiv gibi Arapça dil eğitimi dışında özellikle "*ulûm-ı akliye*" den ders okutulduğuna dair bilgi yoktur. Daha sonraları XIII. yüzyılda Mısır ve Şam'da fıkıh medreselerinden başka, müstakil olarak "*Medârisü'l-Hadis*", "*Medârisü'l-Tefsir*" ve "*Medârisü'l-Nahiv*" gibi medreseler açılmıştır¹⁷.

Nizâmiye, dünyada kurulan ilk üniversiteyi teşkil etmektedir. Altmış bin dinara mal olduğu bildirilen, binası ve muhteviyatı itibariyle sonraki medreselere örnek olan Bağdat Nizâmiyesi, imparatorluğun en tanınmış âlimlerini, fâkihlerini ve fikir adamlarını, müderris ve vâiz olarak, maaşlarından başka iâşeleri vakıflardan temin edilmek üzere, bünyesinde topladığı için ilmin yükselmesinde son derece büyük bir rol oynamış, âlimler yetiştirmiş ve her tarafa kadılar, din adamları genellikle buradan gönderilmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre, Bağdat Nizâmiyesi'nden yetişenler daima yüksek makamlarda görev almışlar ve memleketin en otoriter şahsiyetleri olmuşlardır. Örneğin, "*Gülîstan ve Bostan*" gibi önemli eserlerin yazarı meşhur Sadi Şirâzî, Nizâmiye Medresesi öğrencilerindendir¹⁸.

1066 yılında Bağdat'ta kurulan Nizâmiye'ye çarşı, han ve hamamlar vakfedilmişti. Devrin ilim ve fikir hayatında önemli rolü olan bu medrese, İslâm dünyasına yayılan pek çok ünlü âlim yetiştirmiştir. Öyle ki, Nizâmiye mezunları her yerde itibar görmüş ve memleketin en yetkili kimseleri olarak önemli makamlarda görev almışlardır. Bağdat Nizâmiyesi'nin ders konuları ve programları esas alınarak başta Osmanlılar olmak üzere bütün İslâm dünyasında yüzyıllarca takip ve tatbik edilmiştir¹⁹.

¹⁶ Afet İNAN, "*Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi*", Malazgirt Armağanı , XIX. Seri, S. 4, Ank. 1972, s.2.

¹⁷ Ekmeleddin İHSANOĞLU, "*Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu*", Belleten Dergisi, C.LXVI, S. 247, (2002 Aralık), Ank. 2002, s. 855.

¹⁸ DAĞ, ÖYMEN, *a.g.e.*, s. 123-124.

¹⁹ YILDIZ, *a.g.e.*, s. 208.

Nizâmü'l-mülk'ün, İnan ve Aşağı Mezopotamya'da yaptığını Musul ve Şam Atabeyleri Nureddin Mahmud ve Selâhaddin Eyyûbî Yukarı Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da da yaptılar. Böylece medrese sistemi batıya doğru yayıldı.

İlk Nizâmiye, Nişabur'da inşâ edilmiştir. En meşhuru ise 457 H. / 1064 M. yılında temeli atılıp 459 H./ 1066 M. yılında hizmete giren Bağdat Nizâmiyesi'dir. Nizâmü'l-mülk, bu medreseyi ünlü fıkıh âlimi Ebû İshak Şirazî için yaptırmış ve onu medresenin ilk müderrisi tayin etmişti. Diğer Nizâmiyeler; Basra, Musul, Rey, İsfahan, Merv, Herat, Tus, Belh ve Hargird şehirlerinde bulunuyordu²⁰.

Nizâmiye Medreselerini genel medrese tarihi içinde önemli kılan ve öne çıkaran husus, XI. yüzyıla kadar ki tecrübe birikimini bütünleştiren yani mevcudu aşan bir sistematik getirmiş olmasıdır.

İslâm dünyasında medrese tarihine imzasını atmış olan Nizâmü'l-mülk ve Nureddin Mahmud Zengî'den sonraki isim; uzun süre Fatımîler denetiminde kalmış olan topraklarda XII. yüzyıl itibariyle hakimiyet tesis eden Selâhaddin Eyyûbî ve kendi ismiyle özdeşleşen Eyyûbî Devleti'dir. Selâhaddin Eyyûbî'nin başlattığı seferberlik; Kuzey Afrika'ya ve oradan Endülüs'e sıçramış; bu bölgelerde de Nizâmiye tipi medreseler kurulmuştur²¹.

Türkler, Müslüman olduktan sonra kendilerinden öncekilerin yaptıkları gibi eğitimi ele almışlar, câmilerin dışında mektep ve medreseler açmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti de "Oku" âyetinden ilham alarak, medreselere büyük önem vermiştir. O dönemde siyasî önemi çok büyük olan medreselerde, ulemâ ve devlet idarecileri yetiştirilmiştir²².

Medresenin Kelime Anlamı-İlk Medreselerin Açılması

Medrese kelimesi, Arapça "Derase" kökünden gelir. "Talebenin ilim öğrendiği yer" manâsında olup, özellikle sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapılan tahsil müesseseleri anlamını taşır. Daha önceki devirlerde bu seviyelerde eğitim ve öğretim müesseseleri olduğu halde ilk olarak Nişabur havalisinde kurulan eğitim ve öğretim müesseselerine bu adın verildiği anlaşılmaktadır²³.

Medreseler üç ana sebep üzerine kurulmuştur. Bunlar;

1. Müderris yetiştirmek,
2. Devlet adamı yetiştirmek,
3. Adalet mensuplarını yetiştirmektir.

²⁰ Aptullah KURAN, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ank. 1969, s. 6.

²¹ Hasan AKGÜNDÜZ, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş*, İst. 1997, s.242.

²² Muammer GÜL, Atilla BAYRAM, Oğuzhan HAKKOYMAZ, *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı*, Konya 2003, s.322.

²³ BALTACI, a.g.e., s. 25.

Dolayısı ile cehaleti yok etme amacını taşır. Yıkıcı akımların artması, devlet adamlarının tedbir almasına sebebiyet verdi ve bu yüzden medrese çalışmalarına hız verildi.

Irak ve Suriye şehirlerinde, medrese açma hareketi V. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamıştır. Nûreddin Mahmud Zengî, Şâfîiler için, Şam'da, Halep'te, Hama'da ve Ba'albek'te medreseler yaptırmıştır. Medreseler özellikle Şam'da çok gelişmiştir. Bu konudaki bilgiler Muhyiddin al-Nu'aymi'nin Tanbîh al-Tâlib ve İrsâd al-Dâris adlı eserlerinde bulunmaktadır²⁴.

Hadislerde ders ve tedârüs kelimeleri geçtiği halde ders yapılan mekânlara ilk devirlerde medrese denilmemiştir. Hz. Peygamber döneminde Medine'de Kur'an öğretiminin yapıldığı bir eve Dâru'l Kurrâ adı veriliyordu. Bu evin medreselerin kuruluşunda bir başlangıç olduğu ileri sürülmüştür. Ancak ilk inşâ edildiği günden itibaren bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da görev yapan Mescid-i Nebevî'yi ve orada bulunan Suffe'yi medresenin ilk modeli kabul etmek daha doğru olur. Mescidler, müstakil medrese binalarının inşâsından sonra da derslane işlevini sürdürmüştür²⁵.

Zaman içerisinde ihtiyaçların büyümesi, cemiyetlerin dağılması üzerine yeni yerler ortaya çıktı. Emeviler devrinde (661-750) çocuklar için müstakil mektepler açıldı. Bu türdeki mekteplere “küttap” veya “mektep” ve öğretmenlerine de “muallim” denilirdi. Bu mektepler câmilerden ayrıldılar. Artık câmiler yüksek tahsil yapılan yerlerdi. Buralarda sadece din eğitimi yapılmıyor, her çeşit müspet ilimler de okutuluyordu²⁶.

Endülüslü medreseleri, İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine sebep olmuş, hatta bu medeniyetin Avrupa'ya geçiş yollarından biri haline gelmişlerdir. Yetiştirdikleri âlimlerin eserleri, yüzyıllarca Batı Üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur²⁷.

İslâm yazarları genellikle Selçuklu Sultanları Alp Arslan (1063-1072) ve Melikşah'ın (1072-1092) ünlü veziri Nizâm'ül-mülk'ü (Ö.1092) medresenin kurucusu olarak kabul ederler. Fakat bugün, İslâm dünyasında özel vakfiyelerle kurulup devlet tarafından yardım gören medreselerin Nizâmü'l-mülk'ten önce mevcut olduğunu biliyoruz. Gazneli Sultan Mahmud (997-1030) zamanında, Nişâbur'da dört medrese vardı ve Sultan Mahmud, Gazne şehrinde yüksek eğitim yapan bir okul kurmuştu. Mahmud'un oğlu ve halefi I. Mes'ud (1030-1040) da pek çok medrese inşâ ettirmiştir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in (1037-

²⁴ Semâvi EYİCE, “Mescid”, İ.A., C.8, İst. 1978, s.53.

²⁵ Nebi BOZKURT, “Medrese”, İ.A., C.28, Ank. 2003, s.324.

²⁶ Zeki ATÇEKEN, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, TTK, Ank. 1998, s.188.

²⁷ YILDIZ, a.g.e., s.86.

1063) de Nişabur'da 1046 yılında bir medrese yaptırttığı biliniyor. Şu halde, Nizâmü'l-mülk genellikle sanıldığı gibi medresenin kurucusu değil, mevcut fakat dağınık bir eğitim müessesesini muntazam ve sistemli bir devlet teşekkülü haline getiren kimsedir. Yani, Nizâmiyeler'i bir başlangıç değil, tarihî bir gelişmenin dönüm noktası veya zirvesi şeklinde değerlendirmek daha uygun olur²⁸.

Medrese denilince ilk akla gelen Alp Arslan'ın veziri olan Nizâm'ül-mülk tarafından Bağdat ve Nişabur'da açılan Nizâmiye Medreseleri'dir. Bunların yanında Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Musul, Cizre ve Rey gibi şehirlerde de Nizâmiye Medreseleri açılmıştır. Açılan bu medreselerin devamlılığının sağlanması için Nizâm'ül-mülk vakıflar kurmuş; âlimlerin ve talebelerin geçim kaygısı taşımadan ilimle uğraşmalarını sağlamıştır. Bu sistemle ilmî seviyelerini yükselten Selçuklular, Şîî Fâtımîler'in Kahire'de kurdukları Ezher ve Dârü'l Hikme vasıtası ile yürüttükleri propaganda faaliyetlerine de karşı koyabilmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından kurulan devletler, onların izini takip etmiştir. Nizâm'ül-mülk'ün İran ve Aşağı Mezopotamya'da yaptığını Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddîn Eyyûbî Yukarı Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da gerçekleştirmiş, böylece medrese sistemi batıya doğru yayılmıştır. Dımaşk'ta ilk Dârü'l Hadis'i kuran Nûreddin Mahmud Zengî döneminde medreselerin Suriye'nin bütün şehir ve köylerine kadar ulaştığı belirtilmektedir²⁹.

Büyük Selçuklulardan sonra, medrese kurma faaliyetleri devam etmiştir. Selçuklulardan sonra gelenler de onların izlediği sistemi sürdürmüşlerdir. Musul, Şam ve çevrelerinde hakim olan Türk Atabeklerinden Nureddin Zengî Şam, Halep, Hama, Hıms ve Baalbek gibi yerlerde medreseler inşâ ettirmiştir³⁰.

Eyyûbiler devrinde Selâhaddîn Eyyûbî, diğer sultanlar, emîrlere, nüfuzlu devlet adamları ve zengin kişiler tarafından Mısır, Kudüs, Suriye, Hicaz ve Yemen'de birçok medrese inşâ edilmiştir. Eyyûbiler döneminde sadece Dımaşk'ta doksanın üzerinde medrese bulunduğu bildirilmektedir. Nizam'ül-mülk'ten sonra en çok medrese kurmakla ün kazanan şahsiyetin Selâhaddîn Eyyûbî olduğu belirtilmektedir.

Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren bu coğrafyada birçok medresenin yapıldığı görülmektedir. Anadolu Selçukluları, Anadolu'da bir şehri fethettiklerinde ilk iş olarak

---

²⁸ KURAN, *a.g.e.*, s. 5-6.

²⁹ BOZKURT, *a.g.e.*, s.324.

³⁰ YILDIZ, *a.g.e.*, s.84.

camii, medrese, zâviye inşâ ederek tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusu buralara yerleştirmişlerdir³¹.

Câmi dışında yüksek öğretim kurumları Halife Me'mun (813-833) devrinde Zerdüşti okullarının ilhamı ile 832 yılında Bağdat'ta kurulmuştur. "*Beytü'l Hikme*" adı verilen bu kurum ilk medrese oluyor. Ancak ismi görüldüğü gibi medrese değildir. Beytü'l Hikme'lerde Arap, Yahudi ve Hristiyan ilim adamları birlikte çalışıyorlar; Yunan, Hind ve İran kültürüne ait kaynakları tetkik ediyorlar; Aristo ve Eflâtun gibi birçok mütefekkirlerin eserlerini Arapça'ya çeviriyorlardı. Yine bu devirde Bağdat'ta "*Beytü'l İlim*" ve "*Dârü'l İlim*" adı ile açılan müesseselerin de medreselerin doğuşunda etkili oldukları anlaşılmaktadır³².

---

³¹ BOZKURT, *a.g.e.*, s.324-325; YILDIZ, *a.g.e.*, s.86.

³² ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.188-189.

MEDRESELERİN YAPI ÇEŞİTLERİ

Selçuklu medreselerinde form, dıştan içe doğru değil; içten yani avludan dışa doğru gelişmiş ve avlu düzeni binanın şekillenmesinde en önemli eleman olmuştur. Açık avlulu Selçuklu medreselerinde portal genellikle binanın uzunlamasına eksenini üzerinde, ana eyvanın karşısındadır. Kapıdan, giriş eyvanına geçilir. Bütün kapalı avlulu medreselerde olduğu gibi açık avlulu Selçuklu medreselerinde de dersane hacimleri ana eyvanın bir veya iki yanına konulmuş ve genellikle bu odalar kubbeli yapılmıştır. Kubbeli medreselerde türbe, bina plânlanırken bazen kubbeli dersanelerden birinin sonradan bu amaçla kullanıldığı da oluyordu. Konya Karatay Medresesi'nde olduğu gibi. Açık avlulu medreselerde de aynı şekilde rastlanır. Tokat Gök Medresesi'nde olduğu gibi. Diğer Selçuklu medreselerinde de türbe yan kanatlarda, ya da binanın ön kısmında bulunur. Meselâ Sırçalı Medresesi'nde giriş eyvanının sağındadır. Eyvanın sağında ve solunda bulunan kubbeli odalardan birisi müderrise, diğeri de mu'îde ait idi³³.

Anadolu Selçuklularının kurdukları medreseler kubbeli ve eyvanlı olarak iki tip halinde, gerek plân ve gerek mimarî süslemeleri bakımından sonuna kadar hızını kaybetmeyen devamlı bir gelişme göstermişlerdir³⁴. Eyvan, medresede çalışma ve istirahat yeridir³⁵. İklim şartları göz önünde tutularak medrese yapımında iki tip ortaya çıkmıştır. Bunlar;

a. Açık Avlulu Medreseler: Açık avlulu Anadolu medreselerinde, avlunun girişe karşı olan cephesinde, sağ ve solunda odaların yer aldığı büyük bir eyvan mevcuttu. Bazen yanlarda da birer eyvan bulunurdu. Önü revaklı küçük hücreler, öğrencilerin yatıp kalkmalarına ve çalışmalarına aitti³⁶. Taç kapı genellikle binanın uzunlamasına eksenini üzerinde, ana eyvanın karşısındadır. Dersaneler, ana eyvanın bir veya iki yanına konulmuş ve genellikle bu odalar kubbeli yapılmıştır³⁷.

Konya'daki Sırçalı Medrese, Akşehir'deki Taş Medrese, Sivas'taki Burûciye Medresesi'nde giderek simetrikleşen plân kurguları, XIII. yüzyılın son çeyreğinde Sivas'taki Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese ile Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese'de en olgun şekline ulaşır³⁸.

³³ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.192.

³⁴ Nesimi YAZICI, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ank. 2002, s. 342.

³⁵ ARABACI, *a.g.t.*, s. 111.

³⁶ HIZLI, *a.g.e.*, s. 11.

³⁷ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s.322-325.

³⁸ İsmail ORMAN, "Medrese", *İ. A.*, C.28, Ank. 2003, s. 338-339.

b. Kapalı Avlulu Medreseler: Kapalı avlulu medrese tipi ise, açık avlunun yerinde çoğu zaman bir havuzu ihtiva eden kubbeli kısım ile, ona bitişik oturma odaları ve dershaneden ibarettir³⁹. Orta mekân kubbe ile örtülüdür. Bu sebeple plân, kare veya kareye yakın bir dikdörtgen biçimindedir⁴⁰. Aydınlıklı bir kubbeyle örtülen kapalı avlulu model Isparta'daki Ertokuş, Konya'daki Karatay ile İnce Minareli ve Kırşehir'deki Caca Bey Medreseleri'nde sergilediği plân ve tasarım zenginliği ve sahip olduğu anıtsal niteliklerle Selçuklu döneminde gelişimini tamamlar⁴¹.

Anadolu Selçuklu Medreseleri, genellikle tek katlıdır. Ancak Sırçalı Medrese'de olduğu gibi iki katlı olanı da mevcuttur. Eyvan sayıları belli değildir⁴².

Osmanlı devrinde Bursa başta olmak üzere, her şehirde medreseler, genellikle açık avlulu ve revaklı bir avlunun etrafında inşâ edilmiş talebe odalarından ve bu avlunun bir tarafında ders okutmaya ayrılmış eyvan gibi önü açık veya kapalı büyük bir dershaneden meydana geliyordu⁴³.

Osmanlı medrese dershanelerinin kible yönünde genellikle bir mihrap bulunurdu. Ders saatleri dışında ve namaz vakitlerinde dershaneler mescit olarak kullanılmıştır⁴⁴.

---

³⁹ HIZLI, *a.g.e.*, s. 11.

⁴⁰ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s.322-325.

⁴¹ ORMAN, "Medrese", *İ. A.*, s. 338.

⁴² ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 55

⁴³ HIZLI, *a.g.e.*, s.11.

⁴⁴ HIZLI, *a.g.e.*, s. 16.

II. BÖLÜM

SELÇUKLU MEDRESELERİ

1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından hızla harekete geçen Büyük Selçuklu komutanları, çok kısa bir sürede Anadolu'nun batısına, Marmara kıyılarına kadar gelmişlerdi. 1075'te İznik'in alınması ve buranın merkez yapılmasıyla birlikte, Anadolu (Türkiye) Selçukluları fiilen kurulmuş oldu. Ancak, Anadolu'nun batısında ortaya çıkan ve önceleri hukuken Büyük Selçuklulara'a tâbi olan bu devlet, doğudan batıya Anadolu'nun tamamının hakimi değildi⁴⁵.

Selçuklular zamanında büyük bir üne kavuşan ve pek çok ilim adamı yetiştiren ve aynı zamanda Mutezile'nin bozuk düşüncesini ilimle çürüten meşhur Nizâmiye Medresesi'nin Bağdat'ta inşâsı 1067 yılında tamamlanmıştır. Dâru'l-İlim adlı müesseseler ise Sünnî inancı kuvvetlendirmek için açılmışlardır ki bunların en meşhuru Bağdat Nizâmiye Medresesi'dir⁴⁶. Nizâmiye Medresesi'nin faaliyete geçişinden sonra ise müspet ilimler de medreselerde okutulmaya başlanmıştır⁴⁷.

Medreselerin yönetimi Nizâmül-mülk ve çocuklarına aitti. Medreseye kitaplar, arazi ve dükkânlar vakfedilmişti⁴⁸.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, buraları fethetmiş olan komutanlar, kısa sürede kendi devletlerini kurmaya başladılar. Artukoğulları, Mengücekler, Danişmendliler gibi. Anadolu'da kurulan bu ilk Müslüman Türk devletleri, buldukları bölgelerin sadece idaresi ve muhafazası ile meşgul olmadılar. Bu devletler, hakim oldukları şehirleri birer Müslüman Türk şehri haline getirebilmek için bir süre sonra câmiler, mektep, medrese, dâru'ş-şifâ, han, hamam ve kervansaraylarla donatmaya başladılar⁴⁹.

Selçuklular Konya'yı başkent yaptıktan sonra, şehir bir ilim ve irfan merkezi olmaya başlamış, saray bünyesinde birçok eğitim kurumları inşâ edilerek çevre illerdeki âlimlerin Konya'ya gelmelerine neden olmuştur. Bu âlimlerden sadece talebeler değil, devrin sultan ve emirleri de istifade etmişlerdir. Başta I. Alâeddin Keykubâd ve sonraki sultanlar ile Sahip Ata Fahreddin Ali, Celâleddin Karatay, Muineddin Süleyman Pervane gibi emirler, bilgin ve sanatkârların hâmisî olmuşlardır⁵⁰. I. Alâeddin Keykubâd döneminde siyasî, iktisadî ve medenî açıdan elde edilen başarılar kültürel faaliyetlerle, eğitim kurumları ile

⁴⁵ UNAN, *a.g.e.*, s. 391.

⁴⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁷ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İst. 1977, s. 5.

⁴⁸ BOZKURT, *a.g.e.*, s.326.

⁴⁹ UNAN, *a.g.e.*, s.392.

⁵⁰ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 325.

taçlandırılmıştır. Bu nedenle de Sultan, halk arasında “*Uluğ Keykubâd*” adı ile anılmıştır. Öyle ki Sultan’ın 45 yaşında vefatı Selçuklular için çok ağır sonuçlar doğurmuştur⁵¹.

Genel olarak Selçuklulardan itibaren medreselerde okutulan ilimler Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Akâid, Mantık, Arap dili ve Edebiyatı (Sarf-Nahv, Belâgat), Riyâziye, Hikmet, Hesap, Heyet ve Hendese olmuştur.

Medreselerden ilk dönemlerden itibaren ders işlenmesi usûlü, müderrisin ders anlatması (takrir) esasına dayanmaktadır. Bununla birlikte ezber, imlâ, soru-cevap ve tartışma yöntemlerine de yer verilmiştir⁵².

Büyük Selçuklu Devleti’nin kurucusu Tuğrul Bey, Nişabur’a geldiği ilk zaman Saraçlar Pazarı’nın yakınında bir medrese inşâ edilmesini istemişti. Ayrıca vezir Amid’ül-mülk Kündurî de Merv’de bir medrese inşâ ettirmiştir⁵³.

Alâeddin Keykûbad’ın imarcı yönü ile, XIII. yüzyılın başlarına kadar, Anadolu’da Türklerin hayatı, Türk öncesi dönemin eserleri ortamında geçiyordu. Ancak, artık nüfus dengesinin Türkler lehine değişmesi, ülkede Türk varlığının temellenmesi, ülkede Türk eserlerine de ihtiyaca neden oluyordu⁵⁴.

İlk dönem Osmanlı medreselerindeki tahsil süresi hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Selçuklu medreselerindeki öğrenim süresinin, teşkilât bakımından Selçuklulardan etkilenen İlhanlılara bakılarak beş yıl olduğu tahmin edilebilir⁵⁵.

İslâm dünyasında XI. yüzyıldan sonra gelişen medreselerdeki öğretim, Konya’da nispeten geç olmakla beraber XIII. yüzyıldan sonra etkisini göstermiştir. Konya’da ilk medrese, II. Kılıçarslan tarafından yaptırılmıştır. Medrese-i Sultaniye (bk. Altun-Aba vakfiyesi) adını taşıyan bu medrese, devrindeki diğer şehirlerde olduğu gibi Alâeddin Tepesi’nde yapılmıştır ki, kale içindedir⁵⁶.

---

⁵¹ İbrahim KAFESOĞLU, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1972, s. 104; Osman TURAN, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İst. 1999, s. 299.

⁵² Salih Zeki ZENGİN, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Ank. 2002, s. 21.

⁵³ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 55.

⁵⁴ Tuncer BAYKARA, *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, İzmir 1990, s.126.

⁵⁵ ZENGİN, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁶ Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 73.

A. GENEL MEDRESELER

Bu medreseler, İslâmî ilimlerle, İslâm dünyasına dışardan giren ilimlerin belirli oranda okutulduğu medreselerdir.

Genel eğitim veren medreselerde okutulan dersler iki gruba ayrılmaktadır. “*Ulûm-i âliye*” denilen kelâm, mantık, belâgat, lûgat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih, ve coğrafya gibi ilimlerin yanında bir de “*ulûm-i diniye*” denilen Kur’an ilimleri, hadis ve fıkıh gibi ilimler okutulurdu⁵⁷.

Şimdi başkent Konya olması dolayısı ile, medreselere ait genel bir bilgiye ancak burada açılan medreselere göz atmakla varılabilir. Yapılış sırasına göre bunlardan bazılarını gözden geçirelim.

1. ALTUN ABA (İPLİKÇİ) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Bu medresenin o zamanki yapıldığı yer, “*Yeni Pazar*” ismini taşıyordu. Medresenin dört yanında Konyalı kuyumcu Salimoğlu Hoca Yusuf’un Mescidi ve bu mescidin vakfı, Tebrizli Tacir Hoca Abdülcebbar’ın Mescidi, muhacir Kadı Necmeddin Abdurrahman’a ait medrese ve bu medreseye ait dükkânlar bulunmakta idi⁵⁸.

Hız. Mevlânâ’ya giden ana caddede ve İplikçi Câmii’nin güney bitişiğinde yer alan Altun-Aba Medresesi, ortasında büyük bir kubbesi bulunan kapalı medrese tipine örnektir. 1200 yıllarında II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204)’ın sipehsalarlarından Şemseddin Altun-Aba tarafından yaptırılan medrese, vakfiyesinde görüleceği üzere mütevellî olarak “*İplikçi oğlu*”nun tayin edilmesinden dolayı, İplikçi Medresesi olarak ün yapmıştır.

Sultanü’l-ulemâ Bahâeddin Veled Konya’yı teşrif ettiği zaman (1228), Konya’da Sultan Sarayı’na misafir olmayı reddedip Altun-Aba Medresesi’ne inmiştir. Bu hususta ise Eflâkî şu bilgiyi verir: “*Sultan’ın niyeti Sultanü’l-ulemâyı kendi sarayında ağırlamak ve onu orada misafir etmektir. Mevlâna Baha Veled kabul etmedi ve imamlara medrese, şeyhlere hankâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münâsiptir... buyurup Altun-Aba Medresesi’ne indi*”⁵⁹.

Mehmet Önder, İplikçi Medresesi’nin Konya’da Selçuklu devrine ait ilk medrese olarak tahmin edildiğini yazarsa da Altun-Aba vakfiyesinin kaydettiği “*Medresetü’s-Sultaniyye*”nin varlığı, bu tarihten önce de bir medresenin olduğunu göstermektedir.

Medresenin bânisine ait bir kitâbe çıkmamıştır.

⁵⁷ İbrahim KUTLU , *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992, s. 41-42.

⁵⁸ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.193.

⁵⁹ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 55-56.

Medresenin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Vakfiye 598 H./1202 M. yılında II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) zamanında yazılmıştır. Bu vakfiye, medrese, kervansaray, fakir ölülerin gömülmesi ve İslâmiyeti kabul eden mühtedîlerin ihtiyaçları hakkında yapılan vakıfları ihtiva eder.

Aptullah Kuran, İplikçi Medresesi için, dikdörtgen bir avlu etrafında tertiplendiğini belirtir. Ancak Hocamız Zeki Atçeken'in Şer'îye Sicil Kayıtları'ndan tespit ettiği bir belgeye göre; ortada büyük bir kubbenin bulunduğu ve kebir kubbe ifadesinden de etrafında küçük kubbelerin olduğu, dolayısıyla açık medrese tipi olmayıp kapalı medrese tipinde olduğunu ifade etmektedir⁶⁰.

Şemseddin Altun-Aba vakıf olarak bağışladığı mülkün tamamen kendisinin malı olduğunu özellikle bildirmektedir.

Hanefî mezhebinden olmasını şart koştuğu müderrise 800, muid'e 240 dinar tahsis etmiştir. Talebelerin de Hanefî ve Şafî mezhepleri dışında olmamasını şart koşturmuş. Talebe ve fakîhlerden ilerlemiş üç talebeye, her birine üçte biri olmak üzere ayda 45 dinar; orta derecede olan on beş talebeye, her birine onar dinar olmak üzere, ayda 150 dinar; yeni gelen yirmi talebeye, her birine beşer dinardan ayda 100 dinar; medresede cemaate namaz kıldırın ve Hanefî mezhebinde olması şart tutulan imama yılda 200, müezzine 100 ve medresenin ferraşına ayda 5 dinar maaş ayrılmıştır. Kayıtlardan medresede 38 talebenin okuduğu anlaşılmaktadır. Konya Şer'îye Sicil Defterleri'ne bakıldığı zaman Osmanlı Devleti döneminde, mütevellîlerin ve câbilerin ücretleri bir iki akçeyi geçmez iken müderrislerin en düşük ücreti 20 akçe olarak belirlenmiş, hatta 60 akçeye ulaşanlar olmuştur. Bu durum eğitime ve ilim adamına verilen önemin en güzel örneklerindendir⁶¹. Altun-Aba Vakfiyesi'nde, medresede beş yıl bulunduğu halde çalışmayan, muntazam olarak derslere devam etmeyen ve kabiliyet gösteremeyen öğrencilerin çıkarılacağı kaydedilmektedir⁶².

İplikçi Medresesi'nin bilinen ilk müderrisi Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ Baha Veled'dir. Baha Veled, vefatına kadar (1231) bu medresede müderrislik yapmış, câmilerde de vaazlar vermiştir. Medrese, Anadolu Selçukluları, Karamanoğulları ve Osmanlılar devrinde kesintisiz olarak hizmet vermiştir. 1848 yılına gelindiğinde medrese, 15 odalı; 15'i talebe, 10'u çömez toplam 25 öğrencisi olan bir kurumdu. 1784'te müderris

⁶⁰ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.193-195.

⁶¹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.195-200.

⁶² Cevat İZGİ, *Osmanlı Medreselerinde İlim (Riyazî İlimler)*, C. I, İst. 1997, s. 41.

Seyyid Abdullah'tır. 1882 yılında müderrislik görevi Mustafa Efendi'ye verilir. Mustafa Efendi, 35 talebeye, Celâl, Kâfiye ve İzhâr okutmuştur⁶³.

Medresenin masraflarını karşılamak için Altun-Aba'nın, Konya'nın dış kısmında, medreseye yakın bir yerde bir han, hana bitişik on sekiz dükkân, ayrıca başka yerlerde otuz kadar dükkân ve Konya civarındaki bazı köylerdeki arazisini medreseye vakfettiği vakfiyesinden öğrenilmektedir⁶⁴.

Medresenin Bugünkü Durumu:

Medresenin asıl mimarîsinden günümüze sadece bir kubbeli hücre ve İplikçi Câmii duvarına bitişik temel kalıntısı gelebilmiştir⁶⁵.

Medrese'ye 1907 yılına kadar müderris tayini yapıldığı Şer'iyye Sicil Kayıtları'yla sabittir⁶⁶. Ancak, medresede eğitimin hangi tarihe kadar devam ettiği bilinmiyor. Ancak 3 Mart 1924 yılında tamamen kapatılmıştır. 1938-1944 yılları arasında câmi, tamir ve restore edilerek bir süre “*Klâsik Eserler Müzesi*” olarak kullanılmıştır.

İplikçi Medresesi bugün mevcut değildir. Sultanü'l-ulemâ'nın Konya'yı teşriflerinde ilk indiği ve sonradan kaldığı yer zannedilen, İplikçi Câmii'nin güneyindeki küçük kümbetli hücre de son zamanlarda yıkılmış ve izi de kaybolmuştur.

2. LALA RUZBE MEDRESESİ ve HANKÂHI

Eserin Bulunduğu Yer: Bu medrese İç Kale'de bulunan Sultaniye Medresesi'nden sonra gelen ikinci medrese idi. I. Alâeddin Keykubâd'ın mühtedî lalası Ruzbe tarafından yaptırılmıştır. Horozlu Hanı'nın bânisi de O'dur. Lala Ruzbe Hankâhı, Konya Osmanlı Devleti'ne geçtiği zaman harap olduğu için geliri, Hz. Mevlâna evkâfına katılmıştır.

Eserin Vakfiyesi: Eser, Osmanlılar'dan önce yıkıldığı için, vakfiyesi mevcut değildir. Vâkıfı bulunan Abdullah oğlu Ruzbe ise bir mühtedî idi ve I. Alâeddin Keykubâd'ın da lalasıydı.

Bu medrese ve Hankâhı, Osmanlılar'dan önce yıkıldığından Konya Şeri'yye Sicil Defter Kayıtları'nda yer almamıştır⁶⁷. Bu medrese, zamanımıza kadar ulaşamayan eserlerdendir⁶⁸.

⁶³ ARABACI, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁴ KURAN, *a.g.e.*, s.105-106.

⁶⁵ ARABACI, *a.g.e.*, s.155.

⁶⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁷ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.203-204.

⁶⁸ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s.328.

3. GÜHERTAŞ MEDRESESİ (MOLLA-İ ATÎK)

Eserin Bulunduğu Yer: Medrese, Konya'nın Çifte Merdiven Mahallesi'nde Seyfiye Kümbeti'nin batısında idi⁶⁹. Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre medresenin kapısı bir bahçeye açılıyordu. Medrese yanında “*Cemaathane*” denilen bir toplantı ve zikir yeri, ayrıca Mevlâna'nın evi bulunuyordu⁷⁰. Konya'daki diğer medreselerde görülmeyen çocuklukta adının olması, eskiliğinden çok, ilk müderrisinden kaynaklanmaktadır. Bir defa Mevlânâ'ya, Selçuklular devrinde “*Hüdâvendigâr*” denilmektedir. Yaptıranından dolayı Gühertaş Medresesi denilmiştir. “*Molla Hünkâr*”, Mevlânâ için kullanılan bir tâbirdir, onun için medresesi de böyle adlandırılmıştır. Molla Efendi, adı da yine Mevlânâ Medresesi kastedilerek Osmanlılar devrinde kullanılmıştır. Mevlânâ Dergâhı'na yakın ve Mevlânâ'nın oğlu adına bir medrese daha yapılıncaya yaygın olarak eskisine Molla-i Atîk, yenisine Molla-i Cedîd denilmiştir.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkîfı: Bilindiği kadarıyla medrese, düz, toprak damlıdır. İnce Minare, Karatay vb. gibi kesme taştan kubbeli bir mimarî âbide değildir⁷¹. Eserin vakfiyesi bugün mevcut değildir. Eserin bânisi olan Emir Bedreddin Gühertaş, “*Dizdar*” olarak tanınıyordu. I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237)'in da lalası idi. Bahaeddin Veled'e mürid olunca ona sadakatle hizmet etmiş, Hz. Mevlâna'nın çocukları Bahaeddin ve Alâeddin'in sünnetlerini Karahisar-ı Devle'de kale muhafızı iken yaptırmıştır⁷².

Bilindiği gibi Molla-i Atîk'in ilk müderrisi, her ne kadar babasının isteğiyle yapılmış olsa da Mevlânâ'dır. Mevlânâ'dan sonra çocukları ve Mevlevîler'in kontrolüne geçen medrese, asırlar boyu hizmet vermiştir⁷³.

Konya Şer'iyye Sicil Defterleri'ne göre müderris tayinleri ile ilgili ilk kayıt 1038 H./1628 M. yılında Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi tarafından tayin edilen Mevlâna Mustafa Efendi'nin müderrisliği hakkındadır. Günde 25 akçe alacaktır. Yaklaşık olarak bundan bir yıl sonra da Anadolu Kazaskeri Ebu Said Mehmed Efendi tarafından Mevlâna Ebubekir Efendi müderris tayin edilir, görev süresi iki ay ve ücreti günde 30 akçedir.

Gühertaş Medresesi, zamanımıza kadar ulaşamayan medreselerdendir⁷⁴.

⁶⁹ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 56.

⁷⁰ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.205.

⁷¹ ARABACI, *a.g.e.*, s.184.

⁷² ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.205.

⁷³ ARABACI, *a.g.e.*, s.187-188.

⁷⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.207.

4. TACÜ'L-VEZİR MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Medrese, Konya Fuarı'nın kuzeye açılan kapısının sağında, halen ayakta bulunan türbenin bitişiğinde idi⁷⁵. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) zamanında, vezirlerinden Tacüddin Ahmed tarafından 637 H./1239 M. tarihinde yaptırılmıştır⁷⁶.

Eser, aslında külliye tarzında yaptırılmıştır. Medrese, hankâh, mescit ve türbeden meydana gelmektedir⁷⁷. Medrese kapı itibari ile tamamıyla bir Selçuklu Medrese tipini andırıyordu. Büyük portalden sonra avluya girilirdi. Avlunun iki tarafında odalar yer alıyordu. Eyvan batı yönünde idi. Solda üstü kubbeli bir oda, sağ tarafta da vâkıfın türbesi bulunuyordu⁷⁸. Medresenin bir yanında kışlık dersane, diğer yanında türbe bulunan ana eyvanının duvarları halen ayakta⁷⁹.

1208 H./1793 M. yılında müderris Seyyid Mehmed Emin iken, vefatı nedeni ile Yararoğulları es-Seyyîd Mahzar ve es-Seyyîd Mehmed müşterek olarak müderris tayin edilmişlerdir. Medresede okutulan dersler hakkında bilgi bulunmazken, talebe sayısının 22 olduğu bilgisi mevcuttur⁸⁰.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Konya Şer'iyye Sicil Defterleri'ne göre Muharrem 1155 H./ Mart 1742 M. yılına ait bir kayıttan Musalla yakınlarında 20 dönüm bir tarlanın, diğer kayıttan Hatunsaray nahiyesine bağlı bulunan Kilise adlı köyün yakınlarında bulunan Yeni Kışla (Dikiş) Mezra'sının öşrünün onda birinin vakfa ait olduğu anlaşılıyor.

Örnek teşkil etmesi bakımından kayıtlara göre, 1037 H./ 1628'de medreseye yapılan müderris tayininde Mevlâna Mehmet Efendi günde 40 akçe almaktadır.Yine 1038 H./ 1629'da Mevlâna Abdullah Efendi de aynı ücreti almaktadır⁸¹.

5. ŞEREF MES'UD MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Bu medrese, Konya'nın Ak-Câmii Mahallesi'nde idi.1239 yılında Selçuklu hükümdarlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Şerefşah oğlu Mesud tarafından yaptırıldığı, Ulurmak Ali Hoca Mahallesi'nde, Hoca Ali Mescidi cephesine yerleştirilen kitâbeden anlaşılmaktadır⁸². Medresenin bir parçası olarak yaptırılan hankâh, fakîh ve sofilere tahsis edilmiştir. Medrese ve hankâha ait mevcut en son

⁷⁵ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 56.

⁷⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.208.

⁷⁷ ARABACI, *a.g.e.*, s.204.

⁷⁸ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.208.

⁷⁹ KURAN, *a.g.e.*, s.106.

⁸⁰ KUTLU, *a.g.t.*, s. 61.

⁸¹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.209-211.

⁸² ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 56.

kayıt 1710 tarihlidir. Bugün yerleri dahi kaybolmuş olan medrese ve hankâhın mimarî özelliğini söylemek çok zordur.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Vakfiye mevcut değildir. Vâkıfı hakkında da fazla bir bilgi yoktur. Eserlerin bânisi Şerefşah oğlu Mesud, Anadolu Selçuklu devri ileri gelenlerinden olmalıdır.

Konya Şer'iyeye Sicil Defterleri'ne göre; medreseye 1037 H./ 1628 M. yılında müderris olarak Mevlâna Halil Efendi tayin edilmiştir. Günde 25 akçe almıştır. Yine aynı yıl iki ay sonra Mevlâna Ebubekir Efendi müderris olmuştur. İki ay süre ve günde 30 akçe almak kaydı ile tayin edilmiştir.

Osmanlı Devleti dönemine ait bu kayıtlara ulaşılabildiği için örnek olması için müderris ücretlerini verdik. Selçuklu döneminde de bu miktarda veya buna yakın ücretlendirme yapıldığını tahmin ediyoruz.

Belirtildiği gibi ilk müderris 1628 yılında tayin edilmiş ve ihtiyatlı davranılarak yevmiye önce 25 akçe olarak belirtilmiş, fakat gittikçe bu ücret yüzde yüz artırılarak 50 akçeye çıkarılmıştır. Eğer bu yüksek ücret kişinin liyâkatına veriliyorsa, böyle kıymetli müderrislerin tayin edilmesi medreseye önem verildiğini, yok eğer zengin vakıfları dolayısıyla ücret yüksek tutuluyorsa, bu durum da yine medresenin önemli bir ilim yuvası olduğunu ayrıca zengin vakıflara sahip olduğunu gösterir⁸³.

6. BÜYÜK KARATAY MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Medrese, Alâaddin Tepesi'nin kuzey yönünde yer almaktadır. Kitâbesine göre Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus devrinde, Emir Celâleddin Karatay tarafından 649 H./ 1251 M. yılında yaptırılmıştır⁸⁴. Kitâbede, eseri yaptıran olarak adı geçen Abdullah oğlu Celâleddin Karatay, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden (1237) ve Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra tanınmış, bir devlet adamıdır⁸⁵.

İ.Hakkı Konyalı bu eser için, "*Konya'daki Selçuklu eserlerini iri taneli bir inci tesbihe benzetirsek, Karatayî Medresesi onun pırlanta imamesidir.*" şeklinde hayranlığını belirtir.

Konya Rehberi'nde ise medresenin tak kapısı hakkında şu ifadeler yer alır: "*Bu medresenin kapısı tenasübün fevkaladeliği, gök ve beyaz mermerin nizam ve irtibatındaki*

⁸³ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.214-216.

⁸⁴ Naci BAKIRCI, "*Konya Karatay Medresesi ve Müzesi*", Mehmet Emin Eminoğlu, Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri, Konya 1999, s.5.

⁸⁵ Mehmet ÖNDER, *Mevlâna Şehri Konya*, Ank. 1971, s.161.

maharet ve üzerlerinde husule getirilen kabartma ve tezyinat cidden dikkat çeker ve hayret uyandırır”⁸⁶.

Karatay Medresesi, merkezî kubbeli bir yapıdır. Diğerlerindeki açık avlu, Karatay’da tam kare olmuştur. Kapısı, kubbeli mekâna açılan odalarıyla, dört yönde kapalı alanı genişletilmiştir⁸⁷.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkîfı: Karatay Medresesi’nin kitâbesi, mermer taç kapısının üzerinde saçağın altında yer almaktadır. Kitâbede medreseyi yapan ustanın adı geçmez. Ancak, taç kapının Konya Alâaddin Câmîi ile Aksaray Sultan Hanı’nın taç kapılarına benzerliğinden bu yapıyı Muhammed bin Havlan el Dımişkî’nin yaptığı düşünülmektedir⁸⁸. Kitâbede II. (İzzeddin) Keykâvus’un unvanı değil, Alâaddin olarak yazılmıştır. Bunun sonradan yazılarak buraya yerleştirildiği düşünülmektedir. Doğrusu, İzzeddin olmalıdır⁸⁹.

Karatay Medresesi’nin vakfiyesi 651 H./1253 M. yılında tanzim edilmiştir. Vakfiyedeki şartlara göre, talebe dört Sünnî mezhepten herhangi birine mensup olabilecektir. Fakat müderris ve mu’îdin Hanefî mezhebinde bulunması şart koşulmuştur. Çünkü Anadolu’da Selçuklular, umumiyetle, Hanefî mezhebine büyük önem vermişlerdir. İkinci önem verdikleri mezhep Şafiî olduğu için bu mezhepten de zaman zaman müderris tayinleri yapılmıştır. Vakfiyede müderrisin şeriat hadîs, usûl ve fûrû ve hilâf ilimlerinde liyâkatli ve ehliyetli olması şartı yer almıştır⁹⁰. Ayrıca medresede haftada 5 gün ders yapılacağı, Salı ve Cuma günlerinin tatil sayılacağı hükümleri de vakfiyesinde yer almaktadır⁹¹. Anadolu Selçukluları’nda müspet ilimlerin okutulup okutulmadığı bilinmiyor.

Vakfiyede ayrıca bir de mu’îd bulunduğu belirtiliyor. Ayrıca mu’îde müderrise verilen paranın yarısının verileceği de açıklanıyor. Altun-Aba vakfiyesinde bu miktar, 240 dirhem olarak gösterilmiştir. Karatay vakfiyesinde mu’îdin de Hanefî olması şart tutulmaktadır. Fakat medresede ne kadar öğrenci olduğu ve maaşlarının miktarı açıklanmıyor. Ancak on hisseye böldüğü vakıf gelirlerinin içinden yedi hissesi imam ve talebeye ayrılmıştır⁹².

---

⁸⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 56-57.

⁸⁷ ARABACI, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁸ BAKIRCI, *a.g.m.*, s. 5.

⁸⁹ ÖNDER, *a.g.m.*, s.268.

⁹⁰ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.220.

⁹¹ ÖNDER, *a.g.e.*, s. 165.

⁹² ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.220-221.

Öğrenciler “*fakîh*” ve “*mülâzım*” olarak iki kısma ayrılmıştır. Fakîh grubundan olanlar ilerlemiş veya son sınıfa gelmiş öğrenciler, diğerleri yeni başlamış ve ara sınıfta olanlar olarak düşünülebilir⁹³.

Tahmini olarak Selçuklu Medreseleri’nde talebe miktarı 20-40 arasındadır. Haftada beş gün eğitim yapıldığı ifade edilmektedir⁹⁴. Medrese, kendi bilim dalında uzmanlar yetiştiren ileri derecede bir irfan ocağı, fıkıh fakültesidir⁹⁵. Vakfiyesinde, medresede haftada beş gün tedrisat yapılacağı belirtilmektedir. Bu da Osmanlı medreselerin de olduğu gibi tatil olan Salı ve Cuma günleri dışındaki günleri göstermektedir⁹⁶. Pazartesi ve Perşembe günleri derslere başlamadan önce Kur’an okunacak, sonra müderris derse başlayacaktır. Kur’an okuyan kişi ise vâkıfın kardeşi evlâdından olacaktır. Vakfiyede, müderris seçimine özel önem verilmiştir. Müderris, özellikle Hanefî Mezhebi’nden olacaktır. Bunun yanında Şer’i ilimler, Hadis, Tefsir, Usûl ve Fürûda ve Münazara konusunda âlim olma zorunluluğu vardır⁹⁷. Selçuklu devrinde parlak bir ilim müessesesi olan bu medresede ilk devrinin tanınmış ilim adamlarının müderrislik yaptığı bilinir. Bunlardan ilki Şemseddin Mardinî ve Rûkneddin Mazendranî’dir. Osmanlı döneminde de önemini devam ettiren medresede, Konya Şer’iyye Sicil Kayıtları’na göre çeşitli zamanlarda tayinler yapılmıştır⁹⁸. Malatyalı Ahmed Efendi, 1880 yılında medreseye atanır. 1882 yılında 25 talebeye Akâid, Tasdikât ve Meânî derslerini okutmuştur.

Yine 1894 yılında Salih Efendi müderris olarak atanmış ve 1901 yılında 19 talebeye ders vermiştir⁹⁹. Karatay Medresesi, tarih boyunca birçok değerli şahsiyetin yetiştiği yer olmuştur. Meşhur bilginlerden Ebu Said Mehmed el-Hadimî (1697-1760), ünlü hattat-hakkâk ve şair Mahbub Efendi (1843-15 /1899), meşhur yazar, dilci, Fatih Dersiâm’ı, müderris Konyalı Atıf Efendi bunlardan birkaçıdır¹⁰⁰.

Bu bilgiler ışığında görülüyor ki, medresede eğitim-öğretim Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiş ve birbirinden değerli ilim adamları da yetişmiştir.

Vakfiyedeki bütün masraflar düşüldükten sonra artan gelirin tamamının nerede olursa olsun İslâm fukara ve muhtaçlarına sarfolunması istenmiştir¹⁰¹.

---

⁹³ Yaşar ERDEMİR, *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya 2001, s. 21.

⁹⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.221.

⁹⁵ ÖNDER, *a.g.m.*, s.267.

⁹⁶ İZGİ, *a.g.e.*, s. 41-42.

⁹⁷ ARABACI, *a.g.e.*, s. 169-170.

⁹⁸ ERDEMİR, *a.g.e.*, s.22.

⁹⁹ ARABACI, *a.g.e.*, s. 171-172.

¹⁰⁰ ARABACI, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁰¹ ARABACI, *a.g.e.*, s. 170.

Konya Tahrir Defterleri'ne göre Karatay Medresesi, 1908 yılına kadar hizmetini kesintisiz olarak sürdürmüş ve bundan sonraki yıllarda da açık kalmıştır.

Zaman zaman tamir edilen bu medrese 1936 yılında yapılan tamirle de yıkılmaktan kurtarılmıştır. 1952 yılında tekrar tamir edilmiştir¹⁰². Bugün “Çini Eserler Müzesi” olarak görev yapan medrese, etraflı bir tamirattan sonra yeniden ziyaretçilere açılmıştır. Medresenin sahip olduğu çinilerle birlikte müzede günümüzde Selçuklu ve Osmanlı dönemi çinileri sergilenmektedir. Medresenin türbe odasında Beyşehir Kubâd Âbad Sarayı'ndan kazılar sonucu açığa çıkartılan Selçuklu dönemi figürlü ve bitkisel bezeli çinileri sergilenmektedir¹⁰³.

Büyük Karatay Medresesi

¹⁰² ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.227-229.

¹⁰³ BAKIRCI, *a.g.m.*, s. 6.

7. KEMALİYE (KÜÇÜK KARATAY) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Akıncı Mahallesi'nde Büyük Karatay Medresesi'nin doğusunda ve yol aşırı tam karşısındadır¹⁰⁴. Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından yaptırılan bu Anadolu Selçuklu Medresesi'nden, günümüze tonozu çökmüş bir eyvan ulaşmıştır¹⁰⁵.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Kemaliye Medresesi'nin kendisine mahsus bir vakfiyesi yoktur. Fakat Büyük Karatay Medresesi'ne ait vakfiyesinde medresenin hem Kemaleddin Rumtaş tarafından yapıldığı, hem de Büyük Karatay Medresesi'nden önce inşâ edilmiş olduğu anlaşılıyor. Buna karşılık İ.Hakkı Konyalı, orijinal kadar kıymetli, Selçuklular zamanından alınmış bir vakfiye kopyasını görmüştür. Vakfiye 646 H./ 1248 M. tarihli dir. Buna göre medreseye gelir getiren vakıf mülkler bulunmaktadır¹⁰⁶.

Küçük Karatay Medresesi'nin kitâbesi bulunamadığından medrese hakkında yeteri kadar bilgi de yoktur¹⁰⁷.

Maarif Nezâreti Salnâmesi'ne göre, 1901'de Küçük Karatay Medresesi'nde Ahmed Efendi adında bir müderrisin 21 talebeyi okuttuğu görülmektedir¹⁰⁸.

XIX. yüzyılda medresenin müderrisliği Konya Mevlevî Dergâhı postnişinlerine intikal etmiş ve burası Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Konya Özel Saymanlığı'nın emlâki arasına dahil edilmiştir. 1939 yıllarında postnişin Abdülvahid Çelebi'nin yıkılan hücrelerin yerine sonradan yaptırdığı kerpiç hücreler de yıkılmış bulunuyordu.

Osmanlılar kuvvetli ve düzenli idareleri müddetince bu Selçuklu eserlerini çalıştırmaya özen göstermişler ve gereken tayin ve yardımları esirgememişlerdir.

Bugün sadece beton ve demir parmaklıklı bir duvar ile korunmaya çalışılan Küçük Karatay Medresesi'nden hatıra olarak sadece eyvanı ayakta dır ve medrese, Rektörlük tarafından kitap satış yeri olarak kullanılmaktadır¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s.57.

¹⁰⁵ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.229-230.

¹⁰⁶ ARABACI, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁰⁷ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.230.

¹⁰⁸ ARABACI, *a.g.e.*, s.182.

¹⁰⁹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.233.

8. SEYFİYE (BUKA'ASI) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer : Seyfiye Buka'ası¹¹⁰, bugünkü Rektörlük binasının doğu yönünde, Çifte Merdiven Mahallesi'nde idi. Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus zamanının büyüklerinden Celâleddin Karatay'ın küçük kardeşi Seyfeddin Karasungur tarafından yaptırılmış olduğu tahmin ediliyor. Bugün yerinde yalnız bir kümbet kalmıştır. Bu türbenin vaktiyle etrafında bir takım hücrelerin bulunduğu bazı izlerden anlaşılıyor.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Vakfiyesi mevcut değildir. Osmanlı Tahrir Defterleri'nde bahsi geçmemektedir. Eserin vâkıfı Seyfeddin Karasungur'un Amasya'da da bir türbesi ve medresesinin olduğu biliniyor. XIX. yüzyılın sonlarına kadar hizmete devam ettiği Şer'iyye Sicil Kayıtları'ndan anlaşılmaktadır¹¹¹. Alâaddin Tepesi'nde olduğu bilinen Lala Medresesi, zamanla harabe olduğundan vakıfları Seyfiye Medresesi'ne bağlanmıştır¹¹².

Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına göre Seyfiye Medresesi'ne Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi'nin emriyle 1037 H./1628 M. yılında Mevlâna Hasip Efendi tayin edilmiştir. Ücreti ise günde 40 akçe olarak belirlenmiştir.

Yine aynı tarihte Mevlâna Derviş Efendi, günde 25 akçe alması kararı ile müderris tayin edilmiştir¹¹³.

9. NİZAMİYE (NALINCI) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer : Nizamiye Medresesi ve Türbesi, Konya'da Alâaddin Caddesi üzerinde idi. Şimdi yerinde Tekel binası vardır. III. Murad zamanındaki Tahrir Defterleri'ne göre, bu ilim müessesesi Emir Nizameddin Ebi'l-Hasan Ali İbn-i İl-Almış bin İdris tarafından 635 H./1237 M. yılında yaptırılmıştır¹¹⁴. Emir Nizameddin'in adından dolayı, medresesine Nizamiye denilmiştir. Fakat çok daha sonra, tahminen müderrisi veya bir ara medresenin tekke olarak kullanılmasından dolayı, Nalinci Türbesi, Nalinci Baba Türbesi diye de adlandırılmıştır.

Medrese'nin mimarı Kölük bin Abdullah'tır. Sanatçı kitâbesi, günümüze kadar gelmiştir. Konya'da halen yaşayan bir çok nadide eserin mimarı olan Kölük bin Abdullah, *"Yalnız Selçuklu mimarîsinin değil, Anadolu Türk mimarîsinin en değerli sanatçılarından"*

¹¹⁰ Buk'a; yer,toprak ülke anlamlarında olduğu gibi, büyük yapı anlamında da kullanılır.Zaviye anlamında da kullanılmıştır. ARABACI, *a.g.e.*, s. 195.

¹¹¹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.233-234.

¹¹² ARABACI, *a.g.e.*, s.196.

¹¹³ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.234-235.

¹¹⁴ Mehmet ÖNDER, *"Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri"*, Vakıf ve Kültür Dergisi, C.I, S. II, Ank. 1998, s. 21.

biridir.” Bu durum bile Nizamiye’nin, Anadolu Selçuklu eseri olarak taşıdığı önemi vurgulamaya yetmektedir¹¹⁵.

Kare plân üzerinde tek kubbeli ana mekânın bitişiğinde Selçuklu klâsik kümbetleri örneğinde bir de türbesi vardı. Nizamiye Medresesi ve Türbesi 1928 yılına kadar sağlam ve ayakta iken, aynı yıl cadde açmak amacı ile yıktırılmış ve mimarın adını taşıyan kemerli taç kapısı ve işlemeli taş kapı söveleri müzeye kaldırılmıştır¹¹⁶.

Nizamiye Medresesi, zamanımıza kadar ulaşmadığı için mimarî durumunun bütün özelliği ile aydınlatılması mümkün olmuyor. Ancak Evliyâ Çelebi, Konya’ya geldiği zaman medreselerin içinde en meşhuru olarak Nizamiye Medresesi’ni görmüş ve bunu, “...*dârü’-t-tedrislerinin en meşhuru Nalıncı Medresesi’dir.*” şeklinde ifade etmiştir¹¹⁷.

Nizamiye Medresesi, kubbeli, kârgir, gösterişli ve şark âleminde çok meşhur bir ilim yeri idi. Son zamanlara kadar ayakta kalan büyük kubbesiyle, kuzey ve batı tarafındaki tak kapısı 1931 yılında yıkılmıştır. Tak kapısının ve kitâbesinin bazı kısımları ile bir kemeri Konya Müzesi’ndedir¹¹⁸.

Medresenin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Vakfiyenin aslı veya sureti mevcut değildir. Ancak Fatih ve sonrasında yapılan tahrir defterinde kayıtlı bulunduğu belirtilmekte ve vakıf yerleri hakkında bilgi verilmektedir¹¹⁹.

Konya Şer’iyye Sicil Defterleri’ne göre bu medreseye 1038 H./1628 M. yılında Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi tarafından Mevlâna Mehmet Efendi müderris tayin edilmiş; görev süresi iki ay ve yevmiyesi 20 akçe olarak belirlenmiştir. Yine 1039 H./1630 M. yılında aynı kişi tarafından Mevlâna Yahya Efendi müderris olarak tayin edilmiş olup görev süresi dört ay ve ücreti de günde 40 akçedir. Bu medrese Osmanlı Devleti döneminde Otuzlu (Miftah) derecesinde olduğu için; Fıkıh, Kelâm, Belâgat, Hadis, Tenkîh ve Tevzîh gibi dersler okutulmuştur¹²⁰.

Medreseye yapılan müderris tayinlerinde hem görev süresinin, hem de ücretin kademeli olarak yükseltilmesi dikkat çekicidir¹²¹.

1916 yılında Konya Valisi Muammer Bey’in teşebbüsü ile medresenin yerine Dârü’l-Muallimîn; sonradan aynı yere Rehber-i Hürriyet Okulu inşâ edilmiştir¹²².

---

¹¹⁵ ARABACI, *a.g.e.*, s. 190-191.

¹¹⁶ ÖNDER, *a.g.m.*, s. 21.

¹¹⁷ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.236-237.

¹¹⁸ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s.57.

¹¹⁹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.237.

¹²⁰ BALTACI, *a.g.e.*, s. 38.

¹²¹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.239.

¹²² GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s.329.

10. ATABEKİYYE (ATABEY-AĞAZADE) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Medrese, Çifte Merdiven Mahallesi'nde Kadı İzzeddin Câmîi'nin karşısında idi¹²³. S.Ü. Rektörlüğü avlusunun bitişiğinde Ali Gav ile Karpuzoğlu Câmîi arasında kalan alan, Atabekiyye Medresesi'nin yeridir. Karatay Medresesi'nin önünden geçen yol son zamanlarda açılmış ve tarihî mekânı ikiye bölmüştür.

Bu medreseyi Yaruk İnal oğlu, Sevinç oğlu Atabey Aslandoğmuş, takribî 654 H./1256 M. yılından sonra yaptırmıştır. Medreseye Koçbekir Ağazade'nin torunu Ebubekir Sami Efendi müderris olduktan sonra “*Ağâzade Medresesi*” olarak da isimlendirilmiştir. Medresenin kitâbesi bulunmadığı için mimarı da bilinmemektedir. Medrese'nin açılış tarihi, Celâleddin Karatay'ın Medresesi'nden ve ölümünden sonradır. 1256 yılı kabul edilmektedir ki, bu yıl ihtişamlı bir törenle medrese hizmete sokulmuştur. Açılışa büyük âlim ve Konya kadısı Siraceddin Urmevî, Şeyh Sadreddin Konevi, Mevlânâ Celâleddin Rumî, Muinüddin Pervane gibi Konya ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin seçkin simâları katılmıştır. Medresenin ilk müderrisi, Karatay Medresesi'nden naklen tayin edilen Mardinli Şerafeddin; bilinen ilk mu'îdi ise Nakiboğlu Mevlânâ Taceddin'dir. Başlangıçta Karatay Medresesi'nden derece olarak yüksek olan medrese, Osmanlı devrinde de durumunu korumuştur. Konya'da 60'lı yani müderrisinin günlüğü 60 akçe olan iki medreseden birisidir¹²⁴.

Adı geçen medrese günümüze kadar gelemediğinden mimarî özelliği hakkında bilgi vermek de zorlaşmaktadır. Ancak 1900 yılında harap olan medresenin son şeklinin kerpiç olduğu biliniyor. Ayrıca medresenin diğer medreselerde olduğu gibi bir de mescidi olduğu Şer'iyye Sicil Kayıtları'ndan anlaşılmaktadır¹²⁵.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Medresenin asıl vakfiyesi elde mevcut değildir¹²⁶. Fakat 18 Cemaziyelevvel 851/ 1 Ağustos 1447 tarihli Karamanoğulları devrinde tasdiklenen Arapça vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre Süleymaniye (Beyşehir) beldesindeki adada bulunan Kâsi Köyü bütün gelir ve hakları, sulanır-sulanmaz arazisi, mezra ve yayla yerleri ile Atabekiyye Medresesi'nin vakfidir¹²⁷.

Atabey Medresesi'nin zengin vakıfları olduğu ayrıca bu medreseye tayin edilen müderrislerin ücretlerinin yüksek oluşundan da anlaşılmaktadır.1300 H./1883 M. tarihli bir

¹²³ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s.58.

¹²⁴ ARABACI, *a.g.e.*, s.134-135.

¹²⁵ ARABACI, *a.g.e.*, s.137.

¹²⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.241.

¹²⁷ ARABACI, *a.g.e.*, s.137.

kadı sicil kaydında Atabey Medresesi vakfının büyük vakıflardan olduğu belirtilerek senelik gelirinin 20.000 kuruştan fazla olduğu açıklanıyor¹²⁸.

Medresenin hedeflediği insan tipi, diğer Selçuklu medreseleri gibidir. İlk vakfiyesinde; “*medresenin müderrisinin mutlaka Hanefî ve sofî olup, orada daima fıkıh ilimlerinin okunmasının*” şart koşulduğunu Eflâkî haber vermektedir¹²⁹.

978 H./ 1570 M. yılında medresenin müderrisi Mevlâna Muhyiddin Efendi idi. Fakat ücreti ve görev süresi hakkında bir açıklama yoktur. Yine 1038 H./ 1626 M. yılında medresede Mevlâna Musli Efendi müderrislik yapmış olup, günde 50 akçe alması kararlaştırılırken görev süresi belirtilmemiştir¹³⁰.

Yedi yüz yıla yakın hizmet veren bu medresenin devamlılığı ile vakıfları arasında kuvvetli bir bağ vardır. XVII. yüzyılda müderrisi 60 akçe alıyordu. Câbisi günlük 2 akçe, mütevellîsi 5 akçe alıyor; vakıf toprakları yıllık 110 kuruşa icara veriliyordu.

Ebubekir Sami Efendi (Ö. 1916), bu medresede Akâid, Molla Câmii, Mültekâ derslerini okutmuştur. Bu yıllar 50’şer talebesi vardır (1882-1883). Fakat 1901 yılında talebe sayısı 35’e düşer. Bu durum talebe sayısındaki düşüşün, medresedeki bozulma ile paralel gittiğini düşündürmektedir¹³¹.

İ. Hakkı Konyalı’nın verdiği bilgiye göre; Atabey Medresesi 1900 yıllarında harap olmuş ve bu tarihlerde yıkılmıştır. Yerinde Ata Petrol vardır¹³².

11. PAMUKÇULAR (PENBE FURUŞAN) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Bu medresenin mahiyeti iyi anlaşılamamıştır. Eflâkî’ye göre Pamukçular Çarşısı’nda, İplikçi Câmii civarında, dam örtülü bir medrese idi. Eflâkî, Hz. Mevlâna ile Şems-i Tebrizî’nin buluşmalarını anlatırken, Mevlânâ’nın “*Penbe Furuşan*” Medresesi’nden çıkıp, rahvan katırla yoluna devam ederken Şems-i Tebrizî ile buluştuklarını ve Şems’in elinden tutarak kendi medresesinde gördüğünü bildirir¹³³.

Hz. Mevlâna zamanında Hintli Safiyüddin müderris olmuştur. Bu medresenin, Altun-Aba Medresesi’nin başka bir adı olması ihtimali de vardır. Çünkü, Hz. Mevlâna Konya’da dört muteber medresenin müderrisi idi. Bunlar; Altun-Aba, Gühertaş, Akıncı ve Kadı İzzeddin Medreseleri idi. Altun-Aba Medresesi fetva makamı olup, Hz. Mevlâna, babası

¹²⁸ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.243.

¹²⁹ ARABACI, *a.g.e.*, s.137.

¹³⁰ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.244.

¹³¹ ARABACI, *a.g.e.*, s.138-139.

¹³² ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.246.

¹³³ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s.58.

Sultanü'l-ulema ölünceye kadar bu medresede oturmuşlardı. İşte Altun-Aba Medresesi'nin bu yüzden Pamukçular Medresesi olması ihtimali yüksektir¹³⁴.

12. SIRÇALI (MUSLÎHÎYE) MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Medrese, Konya'nın Gazi Alemşah Mahallesi'nde, Arapoğlu Makası'ndan Sahip Ata Câmii'ne giden yolun sağındadır¹³⁵. Orta Anadolu'da "çini"ye "sırça" derler. Bu medresenin kapısı da çinileriyle meşhurdur. Yapıtın iç hacim duvarları kesme çini mozaik tekniğinde çinilerle kaplı olduğu için "Sırçalı Medrese" ismini almış ve çinileri ile ün salmıştır¹³⁶.

Sırçalı Medrese, üzerinde kubbesi olmayan açık avlu tipinde yapılmıştır. Konya'da iki katlı, eyvanlı medreselerden âbidevî bir yapı olan medrese, tamamıyla simetrik, dengeli plânı ile klâsik Selçuklu medreselerinin ilk örnekleri arasında yer alır.

Medrese, doğu batı yönünde dikdörtgen şeklinde bir kural üzerine kurulmuştur. Dikdörtgenin uzun kenarını teşkil eden yanlarında altlı üstlü medrese odaları vardı¹³⁷.

Eyvan çevresinde, kesme çini mozaik tekniğinde bir yazı kuşağı dolaşır. Bakımsızlık yüzünden bugün harap durumda olan bu yazı kuşağı süslü yazı ile yazılmıştır¹³⁸.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı: Sırçalı Medrese'nin vakfiyesi kaybolmuştur. Medrese'yi 640 H./ 1242 M. yılında yaptırarak vakfeden Bedrüddin Muslih, II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246)'in emirlerinden idi¹³⁹. Sırçalı Medrese kitâbesinde iki isim geçer, birisi devrin hükümdarı I. Alâeddin Keykûbat oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev, diğeri medresenin bânisi Bedreddin Muslih'tir¹⁴⁰.

İnşâ edildiği tarihten itibaren İmam-ı âzam mezhebinden olan öğrencilere fıkıh ilmi okutulmak üzere vakfedilmiş olan medrese, Osmanlı döneminde de öğrenimine devam etmiştir¹⁴¹. Fıkıh medresesi olarak hizmete açılan Sırçalı Medrese, kurulduktan sonra yaklaşık yedi asır hizmet vermiştir. 1641'de 40; 1646'da 50 akçe yevmiyeli müderrislerin çalışmış olması, Sırçalı Medrese'nin üst seviyede bir eğitim kurumu olduğunu

¹³⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.247.

¹³⁵ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s.58.

¹³⁶ Metin ŞAHİNOĞLU, *Anadolu Selçuklu Mimarîsinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, TEV, İst. 1977, s.39; ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.257.

¹³⁷ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.258.

¹³⁸ ŞAHİNOĞLU, *a.g.e.*, s.39.

¹³⁹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.260.

¹⁴⁰ M. Zeki ORAL, "Konya'da Sırçalı Medrese", *Belleten*, C. XXV, S.99, (Temmuz 1961), Ank. 1995, s. 371.

¹⁴¹ Yaşar ERDEMİR, *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Yayın No: 37, Konya 2002, s.28.

göstermektedir¹⁴². Ancak, medresenin vakfiyesi günümüze kadar ulaşmadığından tarihî faaliyetleri ve teşkilâtı hakkındaki bilgiler ancak Osmanlı kayıtlarından takip edilebilmektedir. III. Murad adına yapılan defterde kısa bir vakıf kaydı yer alırken, eğitim-öğretim ve tayinlerle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda Konya Şer'iyeye Sicil Defterleri, Vakıf Salnâmeleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Kayıtları'nda açıklayıcı ve sistematik bilgiler mevcuttur. Maaş ve Vezâif Defterleri'nden de gelirler hakkında fikir edinmek mümkündür¹⁴³. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Konya Şer'iyeye Sicil Kayıtları'nda 1037 H./ 1628 M. yılında Mevlâna Mustafa Efendi müderris olarak tayin edilmiş olup, görev süresi belirtilmemiş, yevmiyesi 30 akçedir. 1051 H./ 1642 M. yılında Mevlâna Abdürrahim Efendi müderris olmuştur. Bir ay için tayin edilen müderris günde 40 akçe alacaktır¹⁴⁴.

Bu bilgilere ek olarak, medreseye bir ile dört arasında müderris tayin edilebilmektedir. Bunlar tayin edilirken belli bir liyâkat aranır. Lâle Devri'nde Şeyhülislâmın yaptığı imtihanda aklî ve naklî ilimleri bildiğini ispat eden müderris, bizzat eğitimle meşgul olması şartı ile tayin edilirdi. Bu dönemde tek müderris görev yapıyordu. 1736 yılında tek kadroda dört müderris, 1776'da yine aynı anda üç müderrisin hizmet gördüğü kayıtlarda belirtilmektedir. Müderrisler gerektiğinde, mütevellî görevini de üstlenmekteydiler. Medresenin o dönemde çok zengin vakıflara sahip olmadığı, müderrislerin aldıkları yevmiyelerinden anlaşılabilir. Zira yevmiyeleri 20 akçe ile 50 akçe arasında değişmekte idi¹⁴⁵.

Sırcalı Medrese'ye müderris tayini kademeli olarak yapılmaktadır. Önce Anadolu Kazaskeri, sonra Şeyhülislâm şimdi de Hakan tarafından yapılan müderris tayini çeker¹⁴⁶.

Bu medrese, Osmanlı Medreseleri içerisinde “*Dahil Ellili Medreseler*” arasında olup, fıkıh dersleri ağırlıktadır. Hidâye, Fıkıh, Telvih, Buhârî, Hadis, Keşşaf, Beyzâvî ve Tefsir gibi ders ve kitaplar okutulmuştur¹⁴⁷.

Konya Şer'iyeye Sicil Kayıtları'na göre, medresenin Osmanlı döneminde faal olarak görev yaptığı, tarla ve dükkânlarının bulunduğu, kiraya verildiği ve hatta vakfın geliri dahi anlaşılmaktadır. Yine kayıtlardan anlaşılacağı üzere medresenin geliri sonraki dönemlerde gittikçe azalmıştır. 1862'de 9333 kuruş olan hasılat 1914 yılında 8238 kuruşa inmiştir¹⁴⁸.

---

¹⁴² ARABACI, *a.g.e.*, s. 200-201.

¹⁴³ ERDEMİR, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁴⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.262-263.

¹⁴⁵ ERDEMİR, *a.g.e.*, s.39.

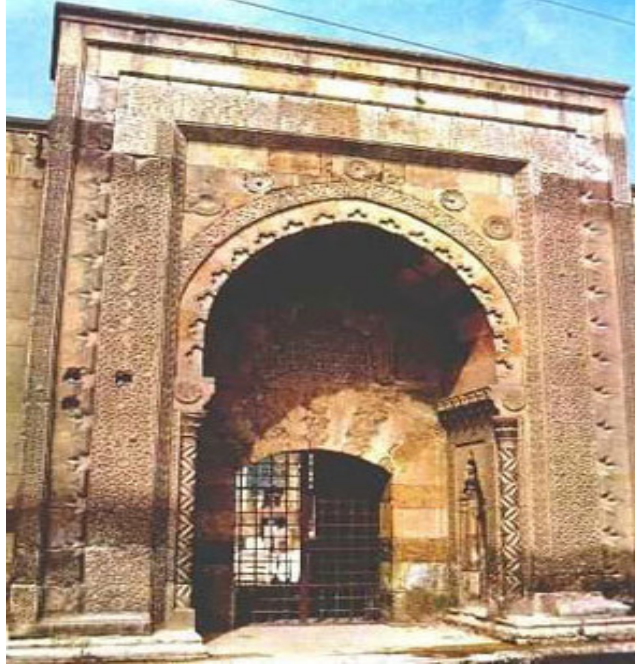
¹⁴⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.264.

¹⁴⁷ KUTLU, *a.g.t.*, s.66.

¹⁴⁸ ERDEMİR, *a.g.e.*, s.29.

Sırçalı Medrese XVII. yüzyılda yıkılmaya başlamış, XIX. yüzyılda öğrenci odaları tamamen yıktırılarak yerlerine kerpiç odalar yapılmış, 1924 yılından sonra da terkedilmiştir.

Taç kapısının sol tarafının alt kısmında zamanla bozulmaya ve dökülmeye başlayan taşlar 1943'te tamir edilmiştir. 1955 yılında yapılan kazı ve onarımdan sonra, plân şeması hakkında bilgi sahibi olunmuştur¹⁴⁹. 1961 yılından itibaren restore edilerek, Konya Mezar Anıtları Müzesi olarak düzenlenmiş, 1985 yılındaki tadilat sonucunda ise üst katı Konya Röleve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Alt kat, müze olarak görevini sürdürmektedir¹⁵⁰.

Sırçalı (Muslihîye) Medresesi

13. KADI KALEMŞAH MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Gazi Alemşah Mahallesi'nde Araboğlu Makası'nın karşısındaki alanda idi. Anadolu Selçuklu döneminin ünlü kadılarından Taceddin Kalemşah tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Kendine has vakıfları da bulunmaktadır¹⁵¹.

¹⁴⁹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.270.

¹⁵⁰ ERDEMİR, *a.g.e.*, s.11.

¹⁵¹ ARABACI, *a.g.e.*, s.162.

Bu medrese, Mescid ve Zaviye ile birlikte bulunmaktadır. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar'ın son dönemine kadar hizmet vermiştir. Medrese, bina olarak Fahreddin Paşa Parkı yapılıncaya kadar ayaktaadır. Konyalı'nın görgü tanığı olarak tarifine göre kubbeli, taş yapıdır. Bir çok tarihî eser gibi o da yıktırılarak yok edilmiştir¹⁵².

Vakfiyesi ve Vakıfı : Medreseye ait 940 H./1533 M. tarihli bir hüküm bulunmaktadır. Bu hükme göre medresenin müderris ve mütevellîsi Kaya Balı adında âlim bir kişidir. Medrese'nin vakıfları Karaman'dadır¹⁵³.

14. HATUNİYE / DEVLET HATUN MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Alâaddin Tepesi'nin doğu tarafında Mihmandar Mahallesi'nde Devlet Hatun Mescidi bitişiğinde idi. İlk yapısı, câmiî, medrese ve imareti ile birlikte Selçuklu eseridir. Günümüze bu tarihî eserden sadece minaresi intikal etmiştir.

Eser, I. Alâeddin Keykûbâd zamanında 627 H./ 1229 M. yılında yapılmıştır. Bânisi ise Selçuklu hânedanından Ahmedü'l-Arus kızı Devlet Hatun (Raziye Hatun)'dur. 1878 yılında Ticaret Mahkemesi Reisi Hacı Mehmed Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Selçuklu Devri eseri olarak, minaresi dışında bir şey kalmamıştır. Sonra yapılan medresenin müstemilâtı hakkında ise, bir ayrıntı verilmemiştir. İçinde bir dershanesi vardır. Odalar, ortada avlu olmak üzere câmiyi kuzey ve doğu tarafından kuşatmıştır. Ayrıca bir mescide ihtiyaç kalmamaktadır.

Vakfiyesi ve Vâkıfı: Devlet Hatun'un ilk medresesinin ne zaman yıkıldığı bilinmiyor. Ancak Konya'da Ticaret Mahkemesi Reisi Memiş oğlu Hacı Mehmet Efendi'nin buraya el attığı zaman Devlet Hatun Mescidi'ne bitişik olan yerler aynı vakfa ait arsa durumundadır.

Hatuniye Medresesi'nde 1882-83 yılında 32 talebe vardır. Ders olarak Dürrü'n-Nâcî, İzhâr ve Halebi'yi okumuşlardır. Müderrisleri, Hacı Efendi'dir. 1901'de ise medresenin 30 talebesi vardır. Müderrisi Süleyman Efendi'dir. Süleyman Efendi, 1903'te de 30 talebeye ders okutmaya devam etmiştir¹⁵⁴.

¹⁵² ARABACI, *a.g.e.*, s.162-163.

¹⁵³ KUTLU, *a.g.t.*, s.70.

¹⁵⁴ ARABACI, *a.g.e.*, s. 140-142.

15. ALİ GÂV MEDRESESİ ve ZÂVİYESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Ali Gâv Medresesi ve Zâviyesi, Konya'da Alâaddin Tepesi'nin kuzeyinde Akıncı Mahallesi'ndedir¹⁵⁵. Ali Gâv Zâviye ve Türbesi'nin XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başlarında yapıldığı zannediliyor¹⁵⁶. Kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Medreseye adını veren Ali Gâv'ın, medresenin bânisi olabileceği gibi, burada şeyhlik ya da müderrislik yapmış birisi de olabileceği muhtemeldir. Bir ara Bektaşî taifesi tarafından zaviye olarak da kullanılmıştır. Medrese ve zâviyenin Hacı Bektaşî Veli halifelerinden Şeyh Resul adına yaptırıldığı, Ali Gâv Baba'nın burada şeyhlik yaptığı üzerinde de durulmaktadır¹⁵⁷.

Yapılan kısmî kazılarda yapının eyvanı ve orta açıklığının Atabey Ertokuş Medresesi ile aynı plâna sahip olduğu saptanmıştır¹⁵⁸. Eyvan önündeki kapalı avlu ile yan hücrelere ait temeller kazılarla meydana çıkarılmış, böylece medresenin kapalı avlulu örneklerinden olduğu sonucuna varılmıştır¹⁵⁹.

Vakfiyesi ve Vâkıfı : Ali Gâv Zâviyesi ve Türbesi'nin vakfiyesi mevcut değildir¹⁶⁰.

16. VELEDİYE MEDRESESİ

Eserin Bulunduğu Yer: Veleliye Medresesi, Konya'da Mevlâna Dergâhı'nın batı yönünde Derviş Hücreleri'ne bitişik iki katlı bir bina idi. Alt katı tonoz kubbeli yapı, Selçuklular Devri'nde XIII. yüzyılın sonlarına doğru Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled adına medrese olarak yaptırılmıştır¹⁶¹.

Vakfiyesi ve Vâkıfı : Medrese, Konya vakıflarını tespit eden 992 H./1584 M. tarihli tapu kayıtlarına göre 630 H./1232 M. yılında yapılmıştır¹⁶².

Uzun yıllar Mevlâna soyundan gelenler için medrese olarak kullanılmış, 1888 yılında Mevlevî Dergâhı Şeyhi Abdül-Vahid Çelebi yapı üzerine bir kat çıkarak okul haline getirmiştir.

Cumhuriyet'le birlikte ilkokul olarak kullanılan Veleliye Medresesi, 1951 yılına Mevlâna Müzesi meydanı düzenlenirken Belediye tarafından yıktırılmış, kitâbesi Konya Müzesi'ne kaldırılmıştır¹⁶³.

---

¹⁵⁵ ÖNDER, *a.g.e.*, s.174.

¹⁵⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.270.

¹⁵⁷ ÖNDER, *a.g.e.*, s.174.

¹⁵⁸ KUBAN, *a.g.e.*, s.167.

¹⁵⁹ ÖNDER, *a.g.e.*, s.174.

¹⁶⁰ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.272.

¹⁶¹ ÖNDER, *a.g.m.*, s.22.

¹⁶² KUTLU, *a.g.t.*, s.57.

¹⁶³ ÖNDER, *a.g.m.*, s.22.

Şimdi de Selçuklular'ın diğer şehirlerinde inşa edilen medreselerine bakalım.

17. ATÂBEY ARMAĞAN MEDRESESİ-ANTALYA

Antalya'da Yivli Minare Câmii yanında ve Ulu Câmii Medresesi karşısında bulunan medreseden bugün sadece portalinin alt kısmı kalmıştır. Üzerindeki kitâbe taşı iyi durumda olup kitâbede medresenin II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 637 H./ 1239 M. yılında Atâbey Armağan tarafından inşa ettirildiği yazılıdır¹⁶⁴.

18. CACABEY MEDRESESİ

Eserin Yeri: Cacaoğlu Nureddîn yaptırmıştır. Kırşehir'deki Cacabey Medresesi'nin önce bir rasathane olarak yapıldığı sonra da câmiye çevrildiği anlaşılıyor¹⁶⁵. Taçkapısı üzerindeki yazıttan, Kılıçarslan oğlu III Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Kırşehir'de valilik yapmış olan Nureddin Cibril bin Caca Bey tarafından, 1272/1273 (671 H.) tarihinde yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının mimarı belli değildir. Kapalı medreseler içinde, üç veya dört eyvanlı, revaklı avlunun örtülmesinden meydana gelen gruba bağlı, iki katlı gözlemevi olarak yapılmıştır. Kırşehir'in merkezinde bugün câmi olarak kullanılan bu yapı, aslında medrese olarak yapılmış ve yazıtında da durum belirtilmiştir¹⁶⁶.

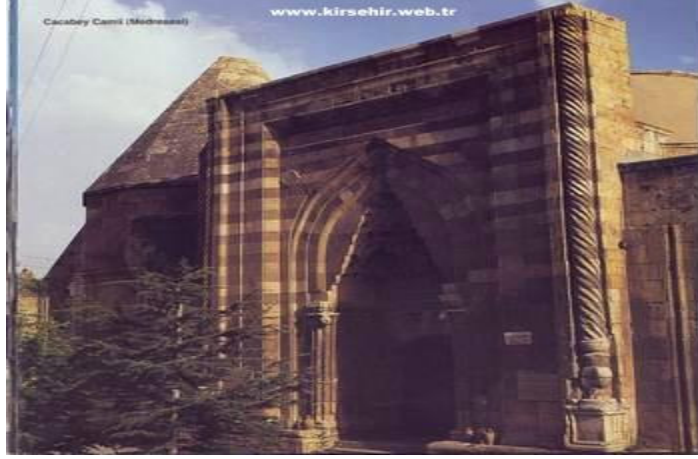
Vakfiyesi ve Vâkıfı : 671 H./ 1272 M. yılında inşa edilen Kırşehir dışındaki Cacabey Medresesi'nin vakfiyeleri 10 Şevval 670 / 10 Mayıs 1272 ve 30 Şevval 670/ 20 Mayıs 1272 tarihlidir. Vakfiyeye göre müderris, belli olan tatil günleri hariç yılda 1200 dirhem, medresede tahsilde bulunan öğrencilere müderris tarafından verilen dersleri tekrarlayan mu'ide yılda 600 dirhem, derslerde ve tekrarlamalarda devamlı surette hazır bulunan 24 öğrencinin üç tanesinden her birine 180'er dirhem, yedi tanesinden her birine 144'er dirhem, yedi tanesinden her birine 96'şar dirhem yedi tanesinden her birine 60'ar dirhem verilecektir. Vakıf, mazeretleri olmadıkça son sınıf öğrencilerinin medresede yatıp kalkmasını şart koşmuştur. Bundan başka vakıf, öğrencilerinin medresede beş yıldan fazla kalmamalarını şart eder. Beş yıl geçince öğrenciye verilmekte olan yiyecek vs. kesilecek, onun yerine başkası gelecektir. Yılda 360 dirhem verilecek medrese imamı aynı zamanda medreseye vakfedilen kitapları muhafaza edecektir¹⁶⁷.

¹⁶⁴ KURAN, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁶⁵ Ali SEVİM, Erdoğan MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ank. 1995, s. 525.

¹⁶⁶ Metin SÖZEN, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri*, C. II, İst. 1972, s.15.

¹⁶⁷ İZGİ, *a.g.e.*, s.42.

Cacabey Medresesi

19. HUNAT HATUN MEDRESE ve KÜLLİYESİ - KAYSERİ

Selçuklular'ın Anadolu'daki en önemli eserlerinden birisi Kayseri'deki bu eserdir. Külliye'nin tamamının Hunat Hatun tarafından yaptırıldığı biliniyorsa da eser üzerindeki son araştırmalar, külliye'ye dahil binalardan medrese ve hamamın mimarî durumları sebebi ile Hunat Hatun'a ait olamayacağını ortaya çıkarmıştır. Bu binaların Hunat Hatun'un yaptırdığı câmiden daha önce yaptırılmış bulunduğu, bunları yaptıranın da muhtemelen Hunat Hatun'un eşi Sultan I. Alâaddin Keykûbâd olduğu ileri sürülmüştür.

Medrese, dikdörtgen plânlı, açık avlulu, tek katlı olup batıdan tezyinatlı bir taç kapı ile girilir. Taç kapı geometrik bordürlerle çerçeveslenmiş ve mukarnaslı girişli olup, doğa şartları ile harap olmuş, kitâbesi kaybolmuş bu nedenle onarımlarda üst kısmı tamamlanamamıştır. Binanın tamamı, camide olduğu gibi çevredeki taş ocaklarından kesilmiş esmer renkteki taşlarla yapılmıştır¹⁶⁸.

20. PERVANE BEY MEDRESESİ – KAYSERİ

Eserin Yeri: Bugün Kayseri'nin kapalı çarşısı içinde “*Eski Bakırcılar Çarşısı*” diye bilinen, ortası dikdörtgen plânlı açıklığa sahip çarşı bölümünde bu medrese bulunmaktadır. Bina yıkılıp değiştirilerek çarşı haline getirilmişse de dikdörtgen orta açıklığı medresenin avlusu, etrafındaki dükkânlarında hücre ve revaklara tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bina Hadis Medresesi olup son müderrisleri Kudbeddin Şirazî, Kuşçulu Mehmed Efendi ve Karakiseli Zâde İbrahim Efendiler'dir. Binadan yapı olarak bugün hiçbir iz kalmamıştır.

¹⁶⁸ Mehmet ÇAYIRDAĞ, “*Kayseri Hunat Külliyesi*”, Vakıf ve Kültür Dergisi, C. I, S. II, Ank. 1998 (Ağustos), s. 23-25.

Vakfiyesi ve Vâkîfî: Pervane Muineddin Süleyman Bey'in Kayseri'deki vakıflarına ait vakfiyesi ele geçmemiş ise de başka eski vakfiyelerde Kayseri'de Pervane Bey vakıflarından bahsedilmektedir¹⁶⁹.

Medresenin kalıntıları, Bayındırlık Bakanlığı'nın 1985-1991 yılları arasındaki onarımı sırasında ortaya çıkmış, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun aldığı kararla, çarşının müteahhidine müze elemanlarının kontrolünde arkeolojik kazı yaptırılmaya başlanmış, bu kazı çalışması medresenin yarısını ortaya çıkaracak kadar yapılmış sonra vazgeçilmiştir.

Kayseri Kadı Sicilleri'ne göre 1018 H./1609 M. yılında medreseye, Mevlâna Mustafa Efendi 50 akçe ile tayin edilmiş, 1035 H./1625 M. yılında medresenin bir görevlisinin yevmîyesi hakkında berat-ı şerif gelmiştir¹⁷⁰.

21. ÇAY MEDRESE- AFYON

III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde, Yusuf bin Yakup tarafından medrese olarak yaptırılmıştır. Bugün onarılmış ve câmîi olarak kullanılmaktadır. Halk arasında Taş Camii olarak bilinmektedir¹⁷¹. Kitâbesine göre 1278-79 tarihinde Yakuboğlu Yusuf adlı biri tarafından yaptırılmıştır. Taç kapısında, mimarının Muhammed oğlu Oğulbek olduğu yazılı olan bu yapı, Karatay ve İnce Minareli tipolojisinin XIII. yüzyılda da sürdüğünü gösteren bit kubbeli medresedir. Yapının çini bezemeli mihrabı bulunmaktadır¹⁷².

22.GÖK MEDRESE –SİVAS (M.S. 1271)

Eserin Bulunduğu Yer: Batı yönünde giriş kapısının yer aldığı ana portal üzerindeki kitâbesinden anlaşıldığına göre 1271 yılında Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır. Taç kapısının yan sütunca başlıkları üzerinde karşılıklı olarak yazılı imzaya göre Gök medresenin mimarı Konyalı Kaluyan'dır¹⁷³.

Sivas'ta iyi korunmuş olan bu medrese, adını medrese içindeki çinilerden almıştır. Taç kapının iki tarafında, kesişen iki karenin oluşturduğu yıldız içinde etrafı bitkisel motiflerle bezenmiş olan kabartma sülüs yazı satırı vardır¹⁷⁴.

Yapı, Anadolu Selçukluları'nın Moğol egemenliği boyunca büyük programlı eserler gerçekleştirdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Çifte minareleri ve zengin çevresinin

¹⁶⁹ ÇAYIRDAĞ, a.g.m., s.718-722.

¹⁷⁰ Mehmet ÇAYIRDAĞ, "Kayseri'de Pervane Bey Medresesi", Vakıflar Dergisi, S. 26, Ank. 1997, s. 229.

¹⁷¹ ŞAHİNOĞLU, a.g.e., s.48.

¹⁷² KUBAN, a.g.e., s.174.

¹⁷³ www.cumhuriyet.edu.tr 10.04.2007.

¹⁷⁴ ŞAHİNOĞLU, a.g.e., s.50.

beğenisini taşıyan renkli taş geçmelerinin oluşturduğu eklektik görünümüne sahiptir. Portal yan blokları, üzerine oturan minarelere kaide görevi görmeleri nedeniyle, cephesinin her iki yanında bulunan kuleler gibi, yapısal açıdan oldukça güçlüdür. Bu bölümlerin yüzeylerinde yer alan süslemelerin, buldukları yerle kavramsal ilişki içerisindedir. Karşılıklı olarak her iki bölüm, simetrik görünüme sahiptir¹⁷⁵.

Bu medresenin kendisini ispat edecek beş talebesinden her birine ayda on dirhem para ve Dârüzziyâfe'den üç öğün yemek verileceği yazılıdır. Yine Sivas'taki Burûciye Medresesi'nin 30 fakîhi kaydedilmektedir¹⁷⁶.

Sivas şehri, Selçuklu Devleti'nin büyük medeniyet merkezlerinden biri idi. Dânişmendlilerin merkezi olan ve Selçuklu sultanlarına, Konya'dan sonra, Kayseri gibi, İkinci bir payitaht görevi gören Sivas, ticarî ve iktisâdî müstesna mevki ve büyüklüğü dolayısıyla ile, bütün Anadolu şehirlerine üstün bir durumda bulunuyordu¹⁷⁷.

Mimarî Yapısı: Anadolu Selçuklularının XIII. yüzyılın ikinci yarısında çok ünlü ve başarılı vezirlerinden biri Sahip Ata Fahreddin Ali'dir. Medrese, günümüze kadar gelen plânında açık avlulu, dört eyvanlı, kuzey ve güney kanatlarda, eyvan yanlarında üçer odası vardır. Bunun nedeni, adı geçen yerlerde üçer kapı bulunmasıdır¹⁷⁸.

Medresenin kadrosunda; daimi bir müderris, iki asistan, yirmi fakîh ve araştırmacı, beş bekar fıkıh araştırmacısı, beş meseleleri ilka edici, beş eğitime yeni başlayan öğrenci, cami için bir imam, iki yedek imam ile iki müezzin, kitaplık ve kütüphaneci, bir kapıcı (aylık 20 dirhem), bir ferraş, öğrenci ve bekar öğretim görevlilerinden her gece-gündüz medresede kalması, evlilerin en az iki gece burada kalması ve diğer ayrıntılar vakfiyede belirtilmiştir¹⁷⁹.

---

¹⁷⁵ Erdal ESER, “Gök Medrese”, Vakıf ve Kültür Dergisi, C. I, S. II, Ank. 1998 (Ağustos), s. 27.

¹⁷⁶ İZGİ, a.g.e., s.42.

¹⁷⁷ Osman TURAN, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İst. 1971, s. 117.

¹⁷⁸ Orhan Cezmi TUNCER, “Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar”, Vakıflar Dergisi, S.28, Ank. 2004, s. 123.

¹⁷⁹ TUNCER, a.g.e., s.130.

Gök Medrese –Sivas

23.BURÛCİYE MEDRESESİ -SİVAS

Eserin Yeri ve yapım Tarihi : 1271 M. yılında Anadolu Selçuklu Sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Hibetullah Burûcerdioğlu Muzaffer Bey tarafından yaptırılmıştır. İlmiye çalışmaları için medrese olarak yaptırılmış ve devrin pozitif ilimlerinin okutulduğu bina olarak uzun yıllar kullanılmıştır.

Mimarî Yapısı: Yapı kareye yakın dikdörtgen planlı olup, üzeri açık avlu etrafındaki sütunlu revaklar ve bunların gerisinde bulunan hücrelerden oluşmaktadır. Sarımtırak renkli taşların oyma olarak yapılan giriş kapısı ve avlu karşısındaki iç cephe, devrin Selçuklu taş oymacılığının en güzel örneklerindedir¹⁸⁰. Bu yapı, Selçuklu çağının plân açısından belki de ideal şemaya en yakın medreselerinden biridir¹⁸¹.

Giriş kapısının sol yanında mavi ve siyah çinilerle süslü türbe hücrede medrese binasını yaptıran Burûcerdioğlu Muzaffer Bey'in ve çocuklarının mezarları bulunmaktadır. Vakfiyesinden binada bir de kütüphane bulunduğu anlaşılmaktadır. Cephenin her iki köşesindeki demet payelerden oluşan köşe kuleleri yazı kuşağı ve pencereler cepheyi zenginleştirmektedir. Taş işlemeciliğinde ağırlığın, taç kapıda yer aldığı görülür. Yıldız ve geometrik motifler yüzeysel ancak bir dantel gibi işlenmiştir.

¹⁸⁰ www.cumhuriyet.edu.tr. 10.04.2007. Buruciye Medresesi.

¹⁸¹ KUBAN, a.g.e., s.191.

İlmiye çalışmaları için medrese olarak yapılmış ve devrin pozitif ilimlerinin okutulduğu bina olarak uzun yıllar kullanılmıştır. 1968 yılından beri Sivas Müzesi olarak kullanılmaktadır. Şimdi orta avlusunda arkeolojik ve taş eserler sergilenmektedir¹⁸².

Burûciye Medresesi -Sivas

Görüldüğü gibi, Anadolu Selçuklu Devleti büyükleri başkent başta olmak üzere memleketin her tarafını ilim yuvaları ile bezemişler ve ilme çok değer vermişlerdir. Çünkü İslâm dini, ayet ve hadislerle bunu emretmektedir.

---

¹⁸² www.cumhuriyet.edu.tr. 10.04.2007. Burûciye Medresesi.

B.İHTİSAS MEDRESELERİ

İslâm dünyasında, sadece genel eğitim-öğretim yapılan medreseler dışında belli alanlarda öğretim faaliyeti yapılan medreseler de bulunmaktadır ki, bunlara **İhtisas Medreseleri** denir. Bu medreseler şu şekilde tasnif edilebilir:

1. Dâru'l- Hadîs

2. Dâru'l-Kurra

3. Dâru't- Tıb

1.DÂRU'L-HADÎSLER: Dâru'l-hadîsler, özellikle Hz. Peygamber'in söz , fiil ve tahrirlerinden meydana gelen hadîslerin tahsil edildiği yerlerdir. Dâru'l-hadîslerde, hadîs ilminden rivâyet, dirâyet, isnat, terâcim-i ahvâl ve tenkîd-i ahvâl-i rivâyete dair konular okutulur ve senetleri ile birlikte ezberlettirilirdi¹⁸³.

Bu medreselerin ilki, Halep Atabeklerinden Nureddin Mahmud b. Zengî (541-569 H./1146-1174 M.) tarafından Şam'da açılmış olup, kurucusunun lakabına nispetle “*en-Nûriye*” adı ile anılmıştır. Bunların ikincisi Musul'da açılmış olup, bunları takiben Eyyûbîlerden el-Melikü'l-Kâmil, el-Medresetü'l-Kâmiliyye'yi, el-Melikü'l-Eşref; Şam'da Medresetü'l-Eşrefiyye'yi tesis etmişlerdir¹⁸⁴.

Anadolu'da kurulan ve isimleri bilinen iki dâru'l-hadîs ise, Anadolu Selçuklu vezîri Sâhib Atâ'nın Konya'da yaptırdığı İnce Minareli Dâru'l-hadîsi ile İlhanlı vezîr, Şemseddin Cüveynî'nin Sivas'ta yaptırdığı Çifte Minareli Dâru'l-Hadîs'tir¹⁸⁵.

Osmanlılar devrinde ilk dâru'l-hadîs, I. Murat devrinde Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından 1378 yılında İznik'te inşâ ettirilmiştir¹⁸⁶. Osmanlı Dâru'l-hadisleri'nde hadîs ve ilimlerinden başka, tefsir gibi diğer İslâmî ilimlerin de okutulduğu bilinmektedir. Hadisten Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Meşarık gibi muteber eser ve şerhleri okutulurdu. Bu medreselerde ders okutan müderrislere “*Muhaddis*” denirdi¹⁸⁷.

Anadolu'da bulunan bu dâru'l-hadîs örneklerini ise şöyle sıralayabiliriz:

¹⁸³ BALTACI, *a.g.e.*, s.21.

¹⁸⁴ YILDIZ, *a.g.e.*, s.92.

¹⁸⁵ UNAN, *a.g.e.*, s.394.

¹⁸⁶ İHSANOĞLU, *a.g.m.*, s. 879.

¹⁸⁷ Mehmet Ali ÜNAL, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2002, s. 112; YILDIZ, *a.g.e.*, s.116.

a. İNCE MİNARELİ DÂRÜ'L-HADİS (M.S. 1258)

Eserin Bulunduğu Yer: Bu görkemli yapı, Alâeddin Tepesi'nin batısında, Beyhekim Mahallesi'ndedir. Selçuklu veziri ve “Ebu'l-hayrat” lakaplı Sahip-Ata Fahreddin Ali tarafından, yaklaşık 1264 yılında yaptırılmıştır. Mimarı Keluk bin Abdullah'tır¹⁸⁸. İslâm âlemindeki ilk hadis enstitüsü sayılan, Eyyûbî Sultanı Kâmil Nasruddin Muhammed tarafından 622 H./ 1225 M. yılında Kahire'de kurulan ihtisas medresesinden kısa süre sonra Konya'da açılmıştır. Bu haliyle, İnce Minareli Dârü'l-Hadîsi, Anadolu'daki ilk dârü'l-hadîstir¹⁸⁹.

Mimarî Yapı: Anadolu Selçukluları toplumunun ağır Moğol yenilgisinin etkisinde olduğu devrede yapılan bu eser, gelenek ve din gibi toplumun iki kuvvetli bağın temsilcisidir. M.S. 1250'ye kadar olan yapıtlarda, din düşüncesi geometrik motiflerle ifade ediliyordu. Yıldız motiflerinde evren düşüncesi günümüze kadar yepyeni kalabilmiştir¹⁹⁰.

Plânı, yanında bulunan Karatay Medresesi'ne benzeyen, ancak onun doğu kanadını uygulamayan bir düzenlemededir. Türkistan dört eyvanlı plân düzeninden yola çıkılmış, batı eyvanına ve ona bitişik kubbeli iki odaya dokunulmamış, kuzey ve güneye dörder oda yerleştirilmiştir¹⁹¹. Büyük ve Küçük Karatay Medreseleri ile bu medresenin büyük kapı tarafında küçük hücre yapılmamıştır¹⁹². İnce Minare Dârü'l-Hadîsi, mektep, mescid, medrese, minare, talebe odaları ile hep bir arada kompoze edilmiştir¹⁹³.

Dârü'l-hadîs'in, “*Türk tezyinatının en parlak, mükemmel ve orijinal bir numunesi*” olduğu belirtilen ve kubbe hizasına kadar çıkan kapısı doğu yönündedir. Selçuk Sarayı'nın Bâb-ı Sultan denilen kapısı da onun önünden geçen yola açılırdı. Dârü'l-hadîs'in ana kapısından girince sağındaki kapı mektebe açılırdı. Bugün mektep de yıkılmış durumdadır. Dârü'l-hadîs'in kuzey yönünde mescid bulunmakta idi. Minareye isabet eden yıldırımdan mescidin tek sağır kubbesi de zarar görmüştür. Tamir edilmesi mümkün iken, ihmal sonucu 1929 yılında tamamen yıkılmıştır. Mescidin bugün yalnız tuğla ile örülmüş mihrabı görülmektedir. Mescidin duvarları yarısına kadar çinilerle süslü idi. Mescidin vakfiyesi 676 H./ 1281 M. tarihlidir¹⁹⁴.

¹⁸⁸ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s.58.

¹⁸⁹ ARABACI, *a.g.e.*, s.145.

¹⁹⁰ ŞAHİNOĞLU, *a.g.e.*, s.45.

¹⁹¹ EYİCE, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁹² M. FERİT, M. MESUT, “*Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*”, Konya Halkevi Neşriyatı, S.4, İst.1934, s. 61.

¹⁹³ ARABACI, *a.g.e.*, s. 146.

¹⁹⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.248-250.

İnce Minareli, Taç kapı saçağının hemen altında iki madalyonda sanatçının ismi yazılmıştır. Böyle bir noktada sanatçı ismi ilk kez bu taç kapıda görülmektedir¹⁹⁵.

Medresenin Vakfiyesi: Medresenin vâkıfı olan Sahib-Ata aslen Konyalı olup mahlası Fahreddin'dir¹⁹⁶. Sahib-Ata Dârü'l-Hadîs'i için hazırlanmış vakfiyelerin hepsini ihtiva eden, 679 H./ 1280 M tarihli olanıdır. Bu Arapça vakfiyeye göre, Konya ve civarında pek çok mülk vakıfları vardır. Burada gelirler ve harcama yerleri belirtilmiştir¹⁹⁷. İnce Minareli medrese, Selçuklular devri yüksek ilim merkezlerinden biri idi. Sırçalı Medresesi'nde fıkıh, Karatay'da şeriat, tefsir, usûl ve fûrû ilimleri okutulurken burada hadîs okutuluyordu. Şer'iyye Sicil Kayıtları'ndan öğrenildiğine göre, son zamanlara kadar bu görevini aralıksız sürdürmüştür¹⁹⁸. Sadreddin Konevi, bu medresede uzun yıllar hadîs okutmuştur¹⁹⁹.

679 H./ 1281 M. tarihli vakfiyesinde müderrise 15 dirhem, mu'idlere 10'ar dirhem nakit, mescidin imamına günde nısf rıtl, yani 240 dirhem, müezzine rub'u rıtl, ferraşına rub'u rıtl verilecektir. Kendi neslinden sonra gelecek mütevellilere 10 dirhem nakit verileceği de kaydedilmiştir²⁰⁰.

Kanûnî devrinde, görevliler ve aldıkları ücretlere bakılırsa; müderris: 30, Talebe:7, Müezzin: 2,5, Tahsildar: 5, Nâzır ve Kâtip: 2, Hatip: 7 akçe alacaktır²⁰¹.

1141 H./ 1729 M. tarihinde Şeyh evlâdından Mehmed'in günde 30 akçe ile görev yaparken, vefatı üzerine oğlu Mevlânâ İsa tayin edilmiştir. 1149 H./ 1737 M. tarihinde Dârü'l-Hadîs'te müderris, Konur Halil'dir. Bu göreve Mevlânâ İsa'nın ölümünden sonra Şeyhü'l-İslâm Mevlânâ Seyyid Mustafa'nın işaretiyle tayin edilmiştir. Gündelik ücreti 20 akçedir. Medresenin son dönemlerinde de müderris Mehmed Efendi 12 talebeye ders vermiştir (1271 H./ 1854 M.)²⁰².

1860-70'li yıllarda Anamurlu Salih Efendi, İnce Minare'de, Hadis; Karatay Medresesi'nde Tefsir okutmuştur. Ayrıca medresede, Hacı Osman Efendi, Mustafa ve Abdülhalim Efendiler, Mehmed Akkaş Efendi (Ö. 1920), Abdülhakîm Efendi ve Murtaza Efendi çeşitli dönemlerde müderrislik yapmışlardır²⁰³.

---

¹⁹⁵ ŞAHİNOĞLU, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹⁹⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.59.

¹⁹⁷ ARABACI, *a.g.e.*, s.151.

¹⁹⁸ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.251.

¹⁹⁹ ÖNDER, *a.g.e.*, s.171.

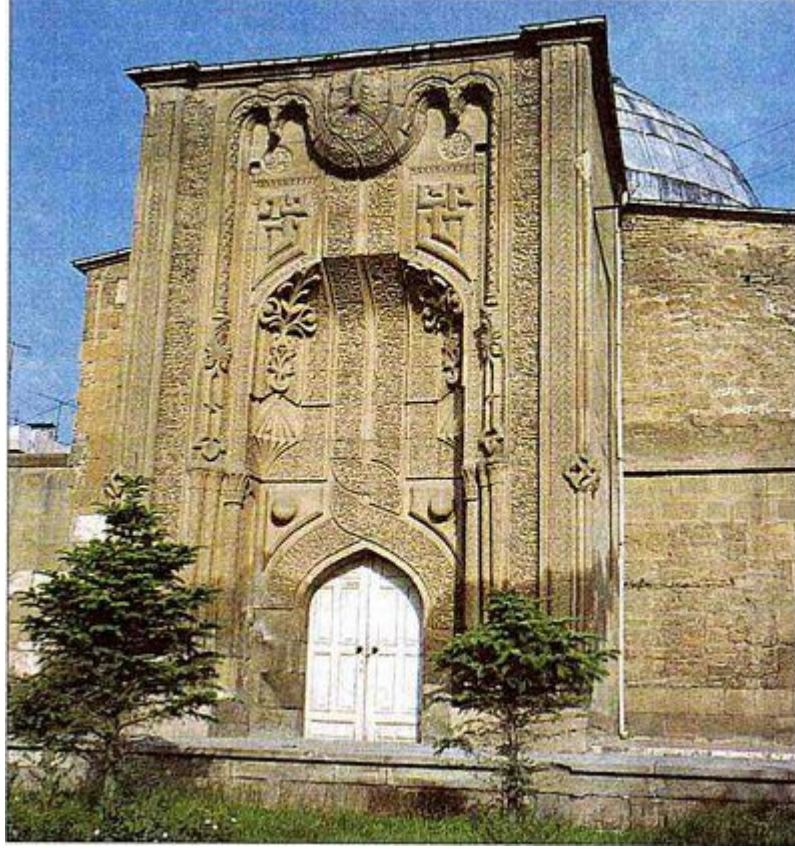
²⁰⁰ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.252.

²⁰¹ ARABACI, *a.g.e.*, s.151.

²⁰² KUTLU, *a.g.t.*, s.36.

²⁰³ ARABACI, *a.g.e.*, s.152-153.

İnce Minareli Dârü'l-hadîs, Millî Eğitim Bakanlığı'nca 1954 yılında kısmen tamir edilmiş ve 1956 yılında Selçuklular Devri Taş ve Ahşap Müzesi haline getirilmiştir²⁰⁴.

İnce Minareli Dârü'l-hadîs

b. KADI HÜRREMŞAH DÂRÜ'L-HADÎSİ

Eserin Bulunduğu Yer: Eser, Şeyh Sadreddin-i Konevî Mahallesi'nde ve Sadreddin-i Konevî Türbesi yakınındadır²⁰⁵. Dârü'l-Hadîs yıkılmış olduğundan mimarî özelliği bilinmiyor.

Eserin Vakfiyesi: Bu Dârü'l-Hadîsi yaptıran Kadı Hürremşah, Konya kadılar kadısı Ebu'l-meâli Ahmed'in babasıdır²⁰⁶. Mevlâna Ahmed, Sultan Alâeddin Câmî'nin 634 H./ 1236 M. tarihli vakfiyesini tanzim etmiştir. Vakfiyesi yoktur. Kadı Hürremşah'ın Türbesi,

²⁰⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.257.

²⁰⁵ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.217.

²⁰⁶ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s.333.

dârü'l-hadîs'in yanında idi. Bu dârü'l-hadîs sonra Sadreddin Konevî Evkafına dahil edilmiştir. Konya Şer'iyye Sicil Defterleri'nde bu eser ile ilgili kayda rastlanmamıştır²⁰⁷.

c. ÇANKIRI DÂRÜ'L-HADÎSİ

Eserin Bulunduğu Yer: Çankırı'nın içinde, şehre hâkim kayalık bir tepe üzerinde bulunan ve halk arasında “*Taş Mescid*” adıyla tanınan Dârü'l-hadîs, daha büyük bir yapının bugün elde kalan kısmıdır. Dârü'l-hadîs'in güneyindeki düzlükte eskiden bir dârü's-şifâ bulunduğu biliniyor. Bu dârü's-şifâ'ya –veya kitâbesinde zikredildiği şekilde “*dar ül-âfiye'ye*”- ait Arapça kitâbe halen Çankırı Müzesi'ndedir. Kitâbeye göre Dârü's-şifâ 633 H./ 1235 M. yılında Atâbey Lala Cemâleddin Ferruh tarafından yaptırılmıştır. Toprak üzerinde hiçbir izi kalmamış olan Dârü's-şifâ'nın kapladığı alan ve plânı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Öte yandan, Dârü'l-hadîs oldukça iyi durumda zamanımıza kadar ulaşmış ve son yıllarda onarılmıştır²⁰⁸.

Eserin Vakfiyesi: Taş mescit olarak anılan Dârü'l-hadîs'in taç kapısında orijinal bir kitâbe mevcuttur. Kitâbeden Dârü'l-hadîs'in H.640 /1242 M. yılında Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır²⁰⁹.

Dârü'l-hadîs, Anadolu Selçuklu dönemi kapalı avlulu plân şemasını yansıtmaktadır²¹⁰.

d.ÇİFTE MİNARELİ DÂRÜ'L-HÂDİSİ -SİVAS (M.S. 1271)

Eserin Yeri: Bânisine izâfeten Vezir Şemseddin Medresesi de denir. Medresenin arka kısmı yıkılmış ve burada 1882 yılında bir hastahane yaptırılmıştır. Bugün sadece ön cephesi ayakta. Kitâbeden, medresenin İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî tarafından 670 H./ 1271 M. yılında yaptırıldığı anlaşılır²¹¹.

Mimarî Yapı: Yapı, avlulu dört eyvanlı bir medrese olarak yapılmıştır. Türkiye'deki çift minareli medreseler içinde cephesinde en zengin taş oyma bezemesi olan medresedir²¹². XIII. yüzyılın yarısından sonra Anadolu Selçuklu tarihinde imar faaliyetleri ve dönemin kültür hayatı ile önemli bir devresi olarak görülür. Bu yüzyılın içerisinde

²⁰⁷ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.217-218.

²⁰⁸ KURAN, *a.g.e.*, s.110.

²⁰⁹ Ferruh TORUK, “*Çankırı Darülhadisi*”, Vakıf ve Kültür Dergisi ,C.2, 19. Vakıf Haftası Özel Sayısı, (Nisan 2002), Ank. 2002, s.77.

²¹⁰ TORUK, *a.g.m.*, s.80.

²¹¹ KURAN, *a.g.e.*, s.115.

²¹² KUBAN, *a.g.e.*, s.193.

Buruciye Medresesi, Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese gibi taş, tuğla ve çini sanatının Anadolu’da en önemli yapıtlarını meydana getirmişlerdir.

Bugün doğu yönünde yer alan medrese girişinin taş süslemeli cephesi büyük boyutları ve tuğla-çini örgülü iki minaresi ile dikkati çekmektedir. Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese ile benzerlik gösteren yapının iki katlı olduğu öğrenilmektedir²¹³. Bugünkü anlamı ile Hukuk Fakültesi olan medresenin sadece doğu yönündeki asıl cephesi ayakta kalmıştır²¹⁴.

2. DÂRU’L-KURRÂLAR : Kur’an’ın farklı lehçelerde okunması için tahsis edilmiş kurumlardır. İslâm dünyasında ilk dönemlerden itibaren Kur’ân’ın yedi lehçe üzerine okunması konusu, bir ihtisas alanı olarak ortaya çıkmış ve bu alanda büyük okuma âlimleri yetişmiştir. Bu gelenek, Anadolu’da da sürdürülmüş ve daha çok dâru’l-huffâz isimleriyle anılmışlardır. Anadolu Selçukluları döneminde Konya’da Sâhib-Atâ, Ferhûniye (1300), Sa’deddin Ömer, Nasuh Bey (1315) dâru’-huffâzları ilk dikkati çeken tesislerdir²¹⁵. Bu müessesenin başında bulunan kişiye **Şeyhü’l-kurra** adı verilirdi. Şeyhülkurra olan kimse yaşadığı devrin en iyi Kur’an okuyanı sayılırdı²¹⁶. Anadolu Selçukluları’ndan önce Şam’da Dâru’l-Kur’an adıyla İbnü’l-Müncâ ve Şeyh İbn-i Ömer Medreseleri’nin mevcudiyeti nakledilmektedir. Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları topluluğunda bu müesseseler “*Dârü’l-Huffaz*” adını almışlardır. Konya’da Sahib-Ata Dârü’l-Huffazı, Ferhuniye Dârü’l-Huffazı, Sadedin Ömer Bey Dârü’l-Huffazı, Nasuh Bey Dârü’l-Huffazı, Hacı Yahya Bey Dârü’l-Huffazı (Karamanoğulları), Hoca Salman Dârü’l-Huffazı (Karamanoğulları), Hacı Şemseddin Dârü’l-Huffazı (Karamanoğulları) tesis olunmuştur²¹⁷.

Dâru’l-Kurralar, verdiği ilmin içeriği bakımından daha çok câmi içinde veya çevresinde tesis edilmişlerdir. Ezberlettirilmek istenen Kur’an-ı Kerim’in ve öğretilmek istenen ilimlerin özellikleri bakımından dâru’l-kurrâlarda sık sık tekrar ve uygulamaya dayalı bir eğitim metodunun takip edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlılar’ın ilk dâru’l-kurrâsı, Bursa’daki Yıldırım Bayezid Dâru’l-Kurrâsı, İmam Cezerî’nin gelişiyle Ulu Câmi’de açılmıştır²¹⁸.

²¹³ www.cumhuriyet.edu.tr 10.04.2007. Çifte Minareli Dârü’l-Hadîs.

²¹⁴ www.sivas.gov.tr. 14.04.2007. Çifte Minareli Dârü’l-Hadîs.

²¹⁵ UNAN, *a.g.e.*, s.395.

²¹⁶ Osman ERGİN, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-2, İst. 1977, s.169.

²¹⁷ AKGÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 244.

²¹⁸ BALTACI, *a.g.e.*, s.23.

Osmanlı dâru'l-kurrâlarında ders kitabı olarak Şemseddin Muhammed b. Muhammedü'l-Cezerî'nin bizde "Cezerî" diye ünlenen eseri, ilm-i kıraatten Ebû Muhammedi'ş-Şatîbî'nin "Şatîbî" diye şöhret bulan "Kasîde-i Lâmiye"si okutulurdu. Ayrıca Şatîbî'nin öğrencisi olan Cezerî'nin ona yazdığı "Fethü'l-Vahîd" adlı şerhi Osmanlı Dâru'l-kurrâlarında okutulurdu²¹⁹. Dâru'l-kurrâlar'ın başında bulunana "Şeyhu'l-kurra" adı verilirdi. Bunlar devrin en iyi Kur'an okuyucuları idi²²⁰.

Konya'da bulunan Dâru'l-Huffazlar'dan bazıları ise şunlardır:

a. ALİ EFENDİ DÂRU'L-HUFFAZI

Eserin Yeri: Şerafettin Câmî'nin kuzey karşısında kesmeli taştan yapılmış kubbeli bir binadır. Kur'an okumak ve okutmak amacıyla yapılmıştır.

Hacı Ali Efendi tarafından XV. yüzyıl başlarında yaptırılmıştır. Osmanlı dönemine ait 1429 tarihli bir vakfiyesi vardır.

Vakıfları: Vakfiyesine göre cuma ve iki bayram günleri hariç her gün bu kurumda Kur'an hatim edilecektir. Yalnız Kur'an öğretiminin tecvîd, tertîl (usûl), iclâl üzere yapılması şart kılınmıştır.

Talebe sayısı sınırlandırılmıştır. Burada on kişi çalışacaktır. Talebelerden biri, reis seçilecek; hafızların yaşı on olacak, ama reisin yaşı on altıdan az olmayacaktır. Vakfiyede gelir kaynakları, gelirlerin nasıl kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Bu eser, Karamanoğulları devri ulemâsından Ali Efendi'ye aittir.

"Muallimhane" adıyla ün kazanan bu hafız mektebi, 1960'lı yıllarda Müftülük dairesi olarak kullanılmış, 1997 yılında ise Çocuk Kütüphanesi'ne çevrilmiştir²²¹.

b. HAS BEY DÂRÜ'L-HUFFAZI

Eserin Yeri: Konya Gazi Alemşah Mahallesi'nde bulunan Dâru'l-huffaz'ı kitabesinden öğrenildiğine göre 1421 yılında Hatıplı Has Beyoğlu Mehmet Bey yaptırmıştır. Kitabesinde akıl hastanesi olduğu belirtilen bu yapının dâru'l-huffaz olduğu yazılmış olmasına rağmen bazı yayınlarda buradan türbe olarak söz edilmiştir. Bazı araştırmacılar ise buraya Ayasofya Mescidi ismini de yakıştırmıştır.

Vakıfları: Has Beyoğlu Mehmet Bey, bu dâru'l-huffaz için zengin vakıflar bırakmış, ayrıca Meram'da bir câmi ve bir de hamam yaptırmıştır.

²¹⁹ BALTACI, a.g.e., s.23-24.

²²⁰ YILDIZ, a.g.e., s.107.

²²¹ ARABACI, a.g.e., s. 138-139.

Bu küçük yapı kare plânlı, iki katlı olup, alt katı bodrum, üst katı da mescit olarak kullanılmıştır. Oldukça kalın duvarlar kireç taşından örülmüş, üzeri de dört köşeli bir kubbe ile örtülmüştür. Yalnızca ön cephe mermerle kaplanmıştır. Girişin üzeri, dilimli bir kemerle örtülmüş ve iki satırlı sülüs kitabe de burada bulunmaktadır. Yapının içerisindeki mihrap Selçuklu dönemi çinileri ile bezenmiştir. Selçuklu döneminde sık sık uygulanan çeşitli geometrik ve bitkisel motifler burada görülmektedir.

Yapının ahşap kapısı, bugün Konya'daki Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde bulunmaktadır²²². Karamanoğulları devri eseri olan bu hafız mektebi, günümüzde mescid olarak kullanılmaktadır.

Has Bey Dârü'l-Huffazı

c.NASUH BEY DÂRÜ'L-HUFFAZI (MERAM)

Eserin Yeri: Bu eser, İçil Sancağı Beyi Nasuh Bey tarafından yaptırılmıştır. 1315 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Kızı Sitti Hafize Hatun'un da Konya'da dâr'ül-huffazının bulunması, aile olarak Kur'an eğitimine verdikleri önemi göstermektedir²²³.

²²² www.kenthaber.com 16.10.2006. Has Bey Dârü'l-Huffazı.

²²³ ARABACI, a.g.e., s.139.

Yapı üslubundan Osmanlı mimarî etkisinin açıkça belirgin olduğu görülmektedir. Yapı kesme taştan, kare plânlı olup, üzeri sekiz köşeli kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının ön tarafındaki üç kubbeli revak kısmı yıkılmış, yalnızca kemer ayakları günümüze gelebilmiştir. Kubbe kasnağı ile duvarlardaki kemerli pencerelerin aralarına ayrıca yuvarlak pencereler yerleştirilmiştir²²⁴.

d. HUNDİ HATUN DÂRÜ'L-HUFFAZI

Turgutoğullarından Ömer Beyin kızı Hundi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Vakıfları vardır. XV. yüzyılda yaptırılan bu dârü'l-huffaz, XX. yüzyıla kadar gelmiş ve faaliyetini sürdürmüştür.

Seyyid Hafız Mehmed Tahir Efendi, 1268 H./1851 M.'de cüzhanıdır. Mehmed Tahir'in vefatından sonra ise yerine büyük oğlu aynı adı taşıyan Mehmed Tahir H.1330'da atanmıştır²²⁵.

C.KIRAAT

Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzerine nazil olması, onun yedi lehçe ile okunmasına ve buna bağlı olarak da kıraat ilminin doğmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber de, Kur'an-ı Kerim'i yedi kıraat üzerine okumuş ve bunu ashâbına öğretmiştir.

Hicrî ikinci asrın başlarında, Ashâb'tan nakledilen bu yedi kıratı temsil eden "Kurra"lar ortaya çıktı. Müslümanlar, bunların etrafında toplanarak onları öğrenmeye başladılar. Böylece câmi veya özel yerlerde kurrular etrafında oluşan halkalarla kıraat ilmi tahsil edilmeye başlandı. Mekke'de Abdullah b. Kesir, Medine'de Nâfi b. Abdurrahman, Şam'da İbn Âmir, Basra'da Ebû Amr ve Yakub, Kûfe'de Hamza ve Âsım'ın yanı sıra Kısaî, Şatıbî, Hafs'ın etrafında ilk kıraat meydana gelmiştir. Bu çalışmalar daha sonra kıraatların doğmasına ve konu ile ilgili eserlerin yazılmasına neden olmuştur²²⁶.

Celeleddin Suyutî'ye göre üç türlü kıraat vardır.

1.Sahâbe'nin görüş birliğine ve genelde Müslümanların arasında ağızdan ağıza yayılan kıraat (Tevatür),

2. Yalnız tevatüre dayanan kıraat,

3. Bid'at sayılan okumadır.

²²⁴ www.kenthaber.com 16.10.2006. Nasuh Bey Dârü'l-Huffazi.

²²⁵ ARABACI, a.g.e., s. 140.

²²⁶ YILDIZ, a.g.e., s. 95 ; ERGİN, a.g.e., s.170.

Kıraat-i Aşere : Sahâbe tarafından ortak kabul görmüş on kıraat imamının kendi adları ile anılan okuma biçimleridir. Bu on okuma biçimi, lehçe farkları ve Arap yazısında o tarihte noktalama ve harekeleme olmamasından kaynaklanır, anlam bakımından önemli farklar yoktu²²⁷.

İlgili eserler: İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, el-gaye fi'l-kırâ'âti'l-aşr, el-Mebsût fi'l-kırâ'âti'l-aşr; Mübârek b. Hasan eş-Şehrezurî el-Misbahu'z-zâhir fi'l kırâ'âti'l-aşri'l-bevâhir²²⁸.

Kıraat-i Seb'a : Kur'an, Hz. Osman'ın metnine uygun olarak, anlamı değişmeden kurayş, huzayl, sakîf, havazin, kinane, temim ve Yemen lehçeleriyle okunmasıdır²²⁹.

İlgili eserler : İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a; İbn Haleveyh, el-hücce fi'l-Kırâ'âti's-seb ;Ebû Ali el-Fârisî, el-Hücce li'l-kurrâ'is-seb'a²³⁰.

3.DÂRÜ'Ş-ŞİFÂLAR: Teorik ve pratik bilgilerin bir arada verildiği belirtilen ve dârü's-sihha, dârü'ş-şifa, dâru't-tıbb, mâristan, bîmâristan gibi çeşitli isimlerle anılan eğitim ve tedavi müesseseleridir²³¹. Bursa'da Yıldırım Bayezid devrinde açılmış olan bir tıp medresesi; bîmâr: hasta; bîmârhane: hastahane kelimelerinin açıklamalarını yapmıştır.

Hz. Peygamber'in, Hendek Savaşı esnasında yaralıların "*Rüfeyde Çadırı*" denilen bir çadıra kaldırılıp orada tedavi edilmelerini istemesi buna işaret etmektedir. Bu, Hz. Peygamber'in ilk defa hastane kurulmasını emreden kimse olduğunu göstermektedir. Bununla beraber ilk defa teşkilâtli "*Dâru'ş-şifâ*"nın Emevî Halifesi Velid b. Abdülmelik tarafından Şam'da 88 H./ 706 M. yılında tesis edildiği bilinmektedir²³².

Eyyûbi Devleti'ni kuran Türk kumandanı Selâhaddin Eyyûbi de Kudüs'te bir hastahane ve Kahire'de Bîmâristan-ı Atik yaptırmıştır. Artukoğullarından Necmeddin Gazi, Mardin'de bir hastahane, hamam ve cami külliyesi yaptırmıştır. Artukoğulları Silvan'da bir hastahane yaptırmış, tıbbî korumuş ve gelişmesine yardım etmişlerdir²³³.

Selçuklular döneminde Şam'da Nûreddin Zengî, 1154 yılında kendi adıyla anılan bîmâristan kurmuştur. Nûreddin Bîmâristanı, Selçuklu medreseleri gibi bir iç avlu etrafında, dört eyvanlı bir yapı olup orijinal haliyle bugüne kadar ulaşan en eski Selçuklu hastanesidir. Bu müessesede, günde üç saat pratiğe dayalı teorik dersler verilmiştir.

²²⁷ Hüseyin KÖROĞLU, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya 1999, s.233.

²²⁸ Abdülhamit BİRİŞİK, "*Kıraat*", İ.A., C.25, Ank. 2002, s.432.

²²⁹ KÖROĞLU, *a.g.e.*, s.233.

²³⁰ BİRİŞİK, *a.g.e.*, s.432.

²³¹ UNAN, *a.g.e.*, s.395.

²³² YILDIZ, *a.g.e.*, s.92-93.

²³³ Erdal, SARGUTAN, "*Selçuklular'da Tıp ve Tıp Kuruluşları*", Vakıflar Dergisi, S. XI, Ank. 1976, s.315.

Öğrencilere hasta yatağı başında pratik tıp eğitimi verilmiş ve buna dayalı teorik dersler de özellikle Hipokrat, Galenos, Râzî ve İbn Sînâ'nın eserleri esas alınmıştır.

Nûreddin Bîmâristanı örnek alınarak 1284'te Kahire'de Memlûk Sultanı Mansûr el-Kalavun'un kurduğu Kalavun Bîmâristanı'nda da aynı şekilde teori ve pratiğe dayalı tıp eğitimi yapılmıştır²³⁴.

Selçuklularda tıp tahsili, medreselerden ziyade devrin büyük hastahanelerinde görülürdü. Bîmâristan, Dârü's-şifâ, Şifahane denilen hastahaneler, tıp fakültesi olarak hekim ihtiyacına da cevap veriyorlardı²³⁵. Selçuklular devrinde iyi doktorlar yetişmiştir. Batınîler tarafından şehit edilen Mervli Hasan Kattan bunlardadır. Hasan Kattan, "*tedavide az yemek*" yeme metodunun üstadı olarak tanınmıştır²³⁶.

Selçuklular döneminde tababete çok önem verilmiştir. Çünkü karayollarında uzun mesafelerde kervanlarla ticaret yapmak mecburiyeti, bir takım sarî hastalıkların yayılmasına sebep oluyordu. Gerek karantina ve sıhî kaidelere riayet ve gerekse hastalıklar sırasında yardımı kolaylaştırmak için, hekimlerin iyi yetişmiş ve özellikle sayılarının fazla olması gerekiyordu. Bu durum da ülkede tababetin gelişmesini sağlamıştır. Zengin vakıflarla yürütülen bu kurumlar, hem Türk devlet teşkilâtında yer almış, hem de hayırsever Türk büyüklerinin birer şefkat yuvası olmuştur. Aynı zamanda bu sıhî müesseseler, Şark âleminin birer tıp okulu idiler. Nazarî bilgiler yanında tecrübeye dayanan tababete de önem verilmiştir²³⁷. Selçuklulardan önce de var olan hastahaneleri, Selçuklular ülke çapında yaygınlaştırmışlardır. Asker bir millet olarak ordu ile birlikte seyyar hastahane de bulundurulmuştur.

Aynı zamanda tıp fakültesi olarak da görev yapan Selçuklu hastahaneleri bu yönüyle de tatbiki öğrenim kurumu durumundadır. Alâeddin Keykubat'ın Konya Dârü's-şifâsı da tıp fakültesi olarak hizmet vermiştir²³⁸.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sivas, Kayseri, Konya, Tokat, Amasya ve Aksaray gibi şehirler, en çok medresenin inşâ edildiği eğitim ve bilim merkezleri idi. Adları geçen iller, aynı zamanda başlıca hastahanelerin de inşâ edildiği yerlerdi²³⁹.

Osmanlı tıp medreseleri de İslâm dünyasında daha önce kurulmuş olan dârü's-şifâ ve özellikle Anadolu Selçuklu dârü's-şifâları örnek alınarak tesis edilmiştir²⁴⁰. Osmanlılarda ilk dârü's-şifâ, Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da tesis edilmiştir²⁴¹.

²³⁴ Arslan TERZİOĞLU, "*Bîmâristan*", İ.A. C.6, İst. 1972, s. 169.

²³⁵ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s. 194.

²³⁶ KÜÇÜKDAĞ - ARABACI, *a.g.e.*, s.194-195.

²³⁷ İNAN, *a.g.m.*, s. 3.

²³⁸ KÜÇÜKDAĞ - ARABACI, *a.g.e.*, s.214.

²³⁹ Cevat İZGİ, *Osmanlı Medreselerinde İlim (Tabîî İlimler)*, C.2, İst. 1997, s.20

Türkiye sınırları içerisinde bulunan dârü’ş-şifâları incelersek;

a.MARDİN NECMEDDİN GAZİ DÂRÜ’Ş-ŞİFÂSİ (1122)

Eserin Yeri ve Yapım Tarihi: Mardin’in Maristan Mahallesi’nde 1122’de inşâ edilmiş bir külliye. Külliye; cami, namazgâh, medrese, hamam, çeşme ve mâristandan oluşmaktadır²⁴².

Artukoğulları’ndan Necmeddin Gazi, Mardin’de kardeşi Eminüddin’in inşâ ettirmeye başladığı ancak vefatı nedeni ile bitiremediği hastahâneyi tamamlattırması ve kardeşinin adını vermiştir. Artukoğulları, hekimler ve tababeti himaye etmişlerdir Zamanlarında önemli hekimler de yetişmiş ve bazı tıbbî eserler tercüme edilmiştir. Mardinli Fahreddin, İbn’ül Salâh adında hekimler burada çalışmıştır. Dârü’ş-şifânın, XIX. yüzyılın başına kadar faaliyet gösterdiği, Başvekâlet Arşivindeki vesikalarda kayıtlıdır (Tıb 1090,(1697) tarihli vesika ve Tıb 484, 581, 772, 229). Bugün yıkılmış ve kaybolmuştur. Artukoğulları zamanında mühim hekimler de yetişmiş ve bazı tıbbî eserler terceme ve telif olunmuştur²⁴³. Hastahane, zamanında pek meşhur olmuştur. Musul’dan dahi hasta gönderilmiştir²⁴⁴. Bugün mevcut yapı topluluğu içinde dârü’ş-şifânın yerini gösteren herhangi bir kalıntı yoktur²⁴⁵.

b. GEVHER NESİBE ŞİFÂİYESİ (1206)

Eserin Yeri ve Yapım Tarihi: Kayseri’nin Yenice Mahallesi’nde bulunan ve günümüzde Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılan külliye, Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan adına yaptırılmıştır.

Anadolu’da Selçuklu döneminde; tıp eğitimi dârü’ş-şifâlarda, bir tür usta-çırak ilişkisi içinde sürdürülmüş olup, bu konuda öncekiler örnek alınmıştır²⁴⁶.

Rivayete göre Gevher Nesibe Sultan, sevdiği bir kumandan ile evlenmesine hükümdarın izin vermemesi ve bir süre sonra da bu kumandanın şehit düşmesi üzerine

---

²⁴⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s.106.

²⁴¹ BALTACI, *a.g.e.*, s.21.

²⁴² Gönül CANTAY, “*Dârü’şşifalar*”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat) 2, (Ed. Ali Uzay Peker, Kenan Bilici), Ank. 2006, s. 315.

²⁴³ Ahmet Hulusi KÖKER, “*Selçuklu Şifahaneleri*”, Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet, (14 Mart 1991), Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst., Yayın No:13, (Ed. A.H. Köker), Kayseri 1992, s.5 ; A. Süheyl ÜNVER, “*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair*”, Vakıflar Dergisi, S. 1, Ank. 1938, s. 18.

²⁴⁴ A. Süheyl ÜNVER, “*Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri*”, Malazgirt Armağanı TTK, XIX. Seri, S. 4, Ank. 1972, s.15.

²⁴⁵ CANTAY, *a.g.e.*, s. 316.

²⁴⁶ Zafer BAYBURTLUOĞLU, “*Kayseri Çifte Medrese*”, Vakıf ve Kültür Dergisi, Yıl 1, C.1, (Mayıs 1998), Ank. 1998, s. 42.

üzüntüsünden vereme yakalanır. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sultan'dan özür diler ve son arzusunu sorar. Gevher Nesibe Sultan da kendisi gibi çaresiz hastaları tedavi edecek hekimlerin yetişeceği bir medresenin yapılmasını ister. Bu iş için bütün varlığını bağışlar. Gıyâseddin Keyhürev, ikinci kez tahta çıktığında kız kardeşinin vasiyetini yerine getirmek üzere, sonradan kendi adıyla anılan medreseyi (Gıyâsiyye), arkasından da dârü'ş-şifâ'yı yaptırır. Bina iki yılda tamamlanır ve Gevher Nesibe Sultan da medresenin içindeki türbeye gömülür. Birbirine bitişik olan bu iki bina, bu konumlarında dolayı halk arasında Çifte Medrese veya İkiz Medreseler adıyla da anılır. Dârü'ş-şifâ'nın taç kapısında bulunan kitâbeye göre inşâ tarihi 1205-1206'dır²⁴⁷.

Kitabenin bulunduğu geniş kapısı ise devrinin mimârî üslûbunun çok güzel bir örneğidir²⁴⁸. Kapısındaki kitâbesi şu bilgiyi vermektedir: “*Bu bina, Büyük Selçuklu Hükümdarı Gıyaseddin zamanında H. 602(M. 1206) tarihinde yapılmış ve hizmete açılmıştır.*” . Yine aynı kitâbede “*Melike Gevher Nesibe*” adının yazılmış olması da dikkat çekici bir olaydır. Çünkü, bu devirlerde Selçuklu sultanlarının ismi pek yazılmaz, sadece “*İsmetüddünya veddin*” ünvanı kaydedilirdi. Fakat, bu hayırsever Türk kadını Gevher Nesibe hakkında diğer tarihî vesikalar, hiçbir bilgi vermez.²⁴⁹ Bu hastahane, Beylikler ve Osmanlılar döneminde vazifelerine usûlen devam etmişlerdir Dârü'ş-şifâ'nın ve diğer müştemilâtın görevlerini bildiren vakfiyesi ele geçmemiştir²⁵⁰. Fakat 1500 ve 1584 yıllarına ait Kayseri Tahrir ve Evkaf Defterleri'nde, vakfedilen emlak ve burada çalışan görevliler hakkında bilgi bulunmaktadır. Konya Sancağı Evkaf Defterleri içinde yer alan ve bugün Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilen Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Konya'daki kayıtlarda Şifâiyye ve Gıyâsiyye'ye müşterek olarak iki arsa, bir hamam ve üç köyün mâlikânesiyle iki mezrasının vakfedildiği görülür. 1584 yılına Şifâiyye ve Gıyâsiyye'nin müderrislerine yirmişer akçe günlük verildiği ve aynı yıl öğrencilere sekiz akçe, vakıf gelirlerinin toplayan tahsildara da iki akçe verildiği öğrenilmektedir. Öğrenciye verilen harçlığa dikkat edilirse, o dönemde tıp öğrenimine verilen önemi anlamak mümkündür.

XII. yüzyılda bu tıp kurumunda eğitimin, Gıyâsiyye'de teorik ve Şifâiyye'de pratik olarak sürdürüldüğü bilinmektedir. Çeşitli kaynaklarda, Abdüllatîf el-Bağdâdî'nin (Ö. 1231) çok yönlü bir âlim ve filozof olduğu, Şîrâzî'nin kehhâl (göz hekimi) olduğu ve İbn

²⁴⁷ A. Hulusi KÖKER, “*Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi*” , İ.A., C. 14, İst. 1996, s. 39.

²⁴⁸ İNAN, *a.g.e.*, s.7.

²⁴⁹ Afet İNAN, “*Kayseri'nin 750 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi*”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, No:119, (Aralık 1956), İst. 1957, s. 6.

²⁵⁰ ÜNVER, *a.g.e.*, s.16.

Sinâ'nın el-Kânûn fi't tıbb eserini şerhettiği, Ekmeleddin en-Nahcuvânî, Ebûbekir Sadreddin Konevi gibi hekim ve müderrislerin burada çalıştıkları bilgisi mevcuttur. Gıyâsiyye'de bu hocalar tarafından öğrencilere Arapça, Farsça, Felsefe, Din İlimleri, Anatomi, Fizyoloji dersleri verilmiş, Ebû Bekir er-Râzî ve İbn Sînâ'nın eserlerinin yanında devrin en önemli tıp kitapları ile eski Yunan ve Roma kaynakları, özellikle de Hipokrat ve Galen'in Arapça'ya tercüme edilmiş eserleriyle onlara karşı yazılmış olan reddîyeler okutulmuştur. Klinik eğitim ise Şifâiyye'de hasta başında yapılmıştır. İleri sınıflardaki öğrencilere “*danişmend*” denildiği ve bunlara diğer öğrencilerden farklı ödeme yapıldığı bilinmektedir²⁵¹.

Mimarî Yapı: Medrese daha büyük, hastahane ise daha geniştir. Hastahane, 32x40 m büyüklüğündedir. Medrese ile birlikte 60x40 m büyüklüğündedir. Burası Sivas Dârü'ş-Şifâsı vakfiyesi hükümleri dahilinde idare edilmiştir²⁵². Birbirine bir koridorla bağlı olan iki yapı dört eyvanlı kapalı avlu tipindedir. Kapıların hepsi küçük olup revaklara açılmaktadır. Odalarda ocak ve baca mevcut değildir. Mutfak tipinde bir mekâna rastlanmamıştır, bu durum yemeklerin dışarıdaki bir imareten getirildiğini düşündürmektedir. Yapılan kazılarda dikkati çeken bazı buluntulara dayanarak binaların yakındaki bir hamamdan getirilen buharla alttan merkezî bir sistemle ısıtıldığı düşünülmektedir²⁵³. Anadolu Selçuklu çağının ilk medreselerinden olan bu komplekste sanatçı ya da sanatçıların adlarına ilişkin bir yazıt yoktur. Taş ustaları, yonttukları taşlara monogramlarını (taşçı işaretlerini) koymuşlardır, ama bu işin başındakine ait en ufak bir iz yoktur²⁵⁴.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in mezarı Konya'da olduğu halde, Gevher Nesibe Sultan'ın mezarı Gıyâsiyye Medresesi'nin içinde ve Selçuklu kız mezarı tipindedir.

Vakfiyesi: Orijinal vakfiyesi halen bulunamamıştır. Fakat 1500 ve 1584 yıllarında yazılan, Konya'daki Kayseri Tahrir ve Evkaf Defterleri'ndeki kayıtlardan, vakıfları hakkında bilgi edinilmiştir. Bu kayıtlarda, Gevher Nesibe Sultan'ın mezarının bakımı için belli bir para ayrıldığı tespit edilmiştir²⁵⁵.

---

²⁵¹ KÖKER, *a.g.e.*, s.39-40.

²⁵² ÜNVER, *a.g.m.*, s.20.

²⁵³ KÖKER, *a.g.e.*, s. 40.

²⁵⁴ BAYBURTLUOĞLU, *a.g.m.*, s. 43.

²⁵⁵ KÖKER, *a.g.e.*, s.6.

Gevher Nesibe Şifaiyesi

c. SİVAS KEYKAVUS DÂRÜ'Ş-ŞİFÂSİ (1217)

Eserin Bulunduğu Yer: Sivas'ta Hükümet Konağı civarında Medreseler sokağında ve Dârü'l-hadîs denen Çifte Minare'nin karşısındadır. Ancak harap bir durumdadır. Burası hem hastahane hem de eğitim yapılan bir klinikdir. Kapısında Arapça bir kitâbesi vardır. Binanın ortasında büyük bir avlusu vardır²⁵⁶. Bânisi, Keyhüsrev'in oğlu I. İzzeddin Keykâvus (1211-1219)'tur²⁵⁷.

Eserin Vakfiyesi: Bu hastane diğer birçok İslâm ve Selçuk hastahaneleri gibi aynı zamanda bir tıbbiye mektebi idi. Bozuk bir kopyası günümüze kadar gelen vakfiyesi orada birçok tabibin, cerrahın ve göz hekiminin bulunduğunu göstermektedir²⁵⁸. Vakıf hasılatı öncelikle, adı geçen evkafın imaretine yıkılan bir şey olursa binasına, harap olan kısmın yenilenmesi ile gerekli olan tamirat ve ıslahata; kalan ise vakfın genişletilmesi için harcanacak, bundan fazla kalanı mevkûfatın imaretine sarfolunacak idi²⁵⁹.

²⁵⁶ ÜNVER, *a.g.m.*, s.20.

²⁵⁷ ÜNVER, *a.g.e.*, s.16.

²⁵⁸ Osman TURAN, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", Türkiye Tüning ve Otomobil Kurumu Belleteni, (Haziran 1953), S. 137, İst. 1954, s.18.

²⁵⁹ M. CEVDET, "Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi", Vakıflar Dergisi, S. I, Ank. 1938, s. 38.

Dârü'ş-şifâ'nın odaları büyüktür, zamanında odaların kapılarında çinilerin olduğu bildirilir. Hücrelerin duvarlarında kabartma ayet, hadis ve ata sözleri işlenmiştir. Hastahane içinde türbenin içi ve dışı çini ve nakışlarla süslüdür. Bu bina 1916 yılına kadar medrese olarak kullanılmıştır. Bu tarihlerde, zaruri olarak Zahire Ambarı haline getirilmiştir²⁶⁰.

Keykavus,1217'de Sivas'ta Çifte Minare'nin karşısında bir hastahane ve yanına bir medrese yaptırmıştır. Kendi türbesi de bu binadadır. Bu bina Timur'un Sivas'ı tahribi sırasında harap olmuş, daha sonra tamir edilmiştir. Burası, 1909 yılında 500 talebesi olan bir medrese idi. 1916'ya kadar da devam etti. Selçuklular zamanında Sivas medreseleri Anadolu'daki benzerlerinin en parlağı olup nüfusu 120.000 olan şehrin medreselerinde 10.000'e yakın talebe bulunurdu. Buranın bânisi, I. İzzeddin Keykavus'tur. Hastahanenin İzzeddin Keykavus'a ait vakfiyesi sureti, Evkaf Hazine Evrakı'nda bulunmaktadır²⁶¹.

Sultan Keykâvus, Türkiye'yi cihanın en mamur ve müreffeh devletlerinden biri haline getirdi²⁶². 1217'de Sivas'ta büyük bir tıp fakültesi ve buna bağlı bir hastane kurdu. Bu müesseseye gelir olmak üzere pek çok köyün yıllık vergisinden başka Sivas'ta 70, Ereğli'de 30 mağazanın geliri tahsis edildi. Bu rakamlardan müessesenin teşkilâtının gücü anlaşılmaktadır. Anadolu, İslâm âleminin en seçkin âlim ve sanatkârlarının toplandığı bir kültür merkezi haline geldi²⁶³. Sultan I. İzzeddin Keykavus, kardeşine pek güçlü,zengin, müreffeh ve mes'ud bir Türkiye bıraktı.

d. ALÂEDDİN DÂRÜ'Ş-ŞİFÂSI

Eserin Bulunduğu Yer: Son yıllarda yapılan etraflı bir araştırma sonucunda, Alâeddin Dârü'ş-şifâsı, Alâeddin Tepesi'nin kuzey yönünde, Selçuklu Köşkü'nün yakınında, Ertaş Kapısı'nın hemen önünde; Ferhuniye/Süd Tekkesi sokağının solunda, geniş bir bağ ve bahçe içinde idi²⁶⁴. Mescidi, tımarhanesi ve şifâhanesi bir arada bulunan Alâeddin Dârü'ş-şifâsı'nın üzerini kubbeler örtüyordu. Burası Konya'nın en önemli sağlık merkezi idi²⁶⁵.

Alâeddin Dârü'ş-şifâsı, I. Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılmıştır²⁶⁶. Osmanlı dönemi Konyası'nda, 4 R. Âhir 1125/30 Nisan 1713 tarihli bir berât, Konya'da bir tıp medresesinin öğretim yaptığını ortaya koymaktadır. Buna göre, Sultan Alâeddin Dârü'ş-

²⁶⁰ KÖKER, *a.g.e.*, s. 7.

²⁶¹ SARGUTAN, *a.g.m.*, s. 317.

²⁶² Yılmaz ÖZTUNA, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C.1, İst. 1983, s. 460.

²⁶³ Yılmaz ÖZTUNA, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C. II, İst. 1964, s. 108.

²⁶⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “ *Konya'da Alâeddin Dârü'ş-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı*”, Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı - Makaleler I, Konya 2004, s.431.

²⁶⁵ KÜÇÜKDAĞ - ARABACI, *a.g.e.*, s.285.

²⁶⁶ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s.318.

Şifâsı Medresesi müderrisi Seyyid Abdullah, görevine devam etmediği için yerine Hüseyin atanmıştır. Konya'daki tıp medresesinde, XVIII. yüzyılın ilk yarısında birçok tabip yetişmiş; ihtiyaç fazlası olanlar başka yerlere giderek mesleklerini icrâ etmişlerdir²⁶⁷.

Arşiv vesikalarına göre Konya'da iki hastahane vardı. Bunlardan birisi kayıtlarda Bimaristan-ı Atık (Maristan-ı Atık), diğeri ise dârü'ş-şifâ olarak adlandırılmıştır. Konya Dârü'ş-şifâsı yıkıldıktan sonra hastahane, seyyar bir hale gelmişti. Bu arada şehrin birçok semtlerindeki uygun binalar dârü'ş-şifâ haline getirilmişti. Bu yıkılan dârü'ş-şifâ Konya'nın kuzeyinde, Konya surunun Ertaş ve Halka Begüş kapılarının dışında Musalla'da Gömeç Hatun Türbesi'nin bulunduğu yerle Medrese Mahallesi Mescidi ve Kesikbaş Türbesi'nin bulunduğu saha içinde idi. I. Alâeddin Keykubâd, 1221 yılında dışuru yaptırmadan önce ilk şehir Alâeddin Tepesi'ni saran kale içinde idi. Konya Dârü'ş-şifâsı'nın Gömeç Hatun'un Türbesi'nin yakınında olduğu Kemaleddin oğul Bey'in C. Ahir 641 H./1243 M. yılında tanzim edilen Arapça vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Vakfiyede burası "*Vakf-ı Dârü'ş-şifâ*" olarak geçmektedir. Bu eski hastahaneleri kimin yaptırdığına dair kitâbe ve vakfiye mevcut değildir. Ancak İ.Hakkı Konyalı, Maristan-ı Atık'in II. Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığı görüşündedir. Konya'da 1225 yılından önce yaptırılan eserlerin çoğu şiddetli bir deprem sonucu yıkılmış ve bir kısmı I. Alâeddin Keykubâd tarafından tamir edilip yenilenmiştir. Bu kurum da Karamanoğulları ve Osmanlılar'a ulaşmadan yok olmuştur. Fatih Tahrir Defteri'nde mensuh kaydı ile dârü'ş-şifâ'nın ya yıkıldığı veya faaliyetini durdurmuş olduğu belirtilmektedir²⁶⁸. İ. Hakkı Konyalı, Maristan-ı Atık'in ve Dârü'ş-şifâ'nın kimler tarafından yapıldığı hakkında, şimdiye kadar kesin bilgi veren kitabe veya vakfiye geçmediğinden söz eder²⁶⁹.

Konya hastaneleri XII. yüzyılda oldukça faal durumda idi. Konya'daki birçok tabibin de adları biliniyor ki, Ekmeleddin, Mevlâna'nın ile yakın dostu olmuştur. Müslüman hekimlerle birlikte yabancı hekimler de hastalara hizmet vermişlerdir²⁷⁰.

Eserin Vakfiyesi ve Vâkısı: Vakfiyesi mevcut değildir.

Konya'nın Mâristan-ı Atık'i Selçuklular devrinde yok olmuştu. Bunun ne vakfiyesini ne de gelirlerinin gösteren bir vesika vardır. Bugüne kadar vesikaları ulaşan dârü'ş-şifâ, I. Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılmış olandır²⁷¹.

²⁶⁷ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "*Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler*", Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler I, Konya 2004, s. 365.

²⁶⁸ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 319.

²⁶⁹ İ. Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 224.

²⁷⁰ Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 79-80.

²⁷¹ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 320.

Anadolu Selçukluları'nda dârü'ş-şifâların birer tıp medresesini de ihtiva ettikleri bilinmektedir. Bu durum göz önüne alınarak Selçuklu başkenti Konya'da da bir tıp medresesinin bulunduğu tahmin edilmekte, fakat belgelendirilememektedir. Konya'daki tıp medresesi ile ilgili bir Osmanlı belgesinin varlığını ilk duyuran Zeki Atçeken olmuştur. Bu, 1125 H/1713 M. tarihli bir berat sûretidir. Buna göre Konya Alâeddin Dârü'ş-şifâ Medresesi'nde bir müderris görev yapmaktadır. Bu belge, Osmanlılar'ın Selçuklular'dan kalan dârü'ş-şifâ medreselerinde tıp öğrenimini devam ettirdiğini de göstermektedir. Nitekim bir Selçuklu eseri olan Konya Aksaray Dârü'ş-şifâ Medresesi'nde Kanunî devrinde 10 akçe gündelikle bir müderrisin görev yapması, Anadolu'da Konya'dakinden başka dârü'ş-şifâ medresesinin de bulunduğu işaret eder²⁷².

Osmanlı vesikalarında, XVI. yüzyıl sonlarına kadar, sadece “*Konya Dârü'ş-Şifâsı*” olarak gösterilen şifâhane, XVII. yüzyıldan sonra artık “*Sultan Alâeddin binâ ve vakfeylediği Dârü'ş-Şifâ*” şeklinde kaydedilmeye başlanmıştır²⁷³.

Alâeddin Dârü'ş-şifâsı, 1869 yılından önce yok olmuştur. Günümüze kadar ulaşamadığı için mimarî özelliği de tam bilinmemektedir. Osmanlılar Konya'yı ele geçirdikleri zaman, çalışmayan dârü'ş-şifâ'yı yeniden faaliyet içine almışlar ve vakfiyesine uygun olarak teşkilatlandırıp zaman zaman tamir ettirerek devletin son dönemlerine kadar getirmişlerdir²⁷⁴.

Diğer Selçuklu Dârü'ş-şifâları'nda olduğu gibi, Konya Alâeddin Dârü'ş-şifâsı'nda da tesisinden itibaren tıp öğretimi yapıldığı, buradan yetiştiği tahmin edilen Konyalı tabiplerin, taşra dârü'ş-şifâlarında istihdam edilmelerinden anlaşılmaktadır²⁷⁵.

Konya ve çevresine hitap edecek kapasitede olan Alâeddin Dârü'ş-şifâsı, Osmanlılar devrinde de işlevini sürdürmüştür. Öncelikle fakir hastaların tedavi edildikleri ve kendilerine ilaç yapılarak verildiği Osmanlı vesikalarından anlaşılmaktadır²⁷⁶.

e. ÇANKIRI ATABEY FERRUH ŞİFAHANESİ (1235)

Eserin Bulunduğu Yer: Çankırı dışında, Tımarhane Mahallesi veya Derbend denilen yerde, yüksek kayalık bir tepe üzerinde bulunan yapı topluluğu dârü'ş-şifâ, bir dârü'l-hadîs (Taş Mescit) ve mezar türbeden oluşmakta idi. Bu yapılar çok az bir zaman farkıyla inşâ edilmiş ve külliye oluşturmuştu. Ancak, günümüze sadece Taş Mescid ve

²⁷² KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s.436.

²⁷³ KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s. 424.

²⁷⁴ ATÇEKEN, *a.g.e.*, s. 326.

²⁷⁵ KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s.430.

²⁷⁶ KÜÇÜKDAĞ – ARABACI, *a.g.e.*, s. 214.

türbe ulaşabilmiştir²⁷⁷. Bina, Atabey Cemaleddin Ferruh Bey tarafından yaptırılmıştır. Alâeddin Keykubâd devrine rastlar²⁷⁸. Sultan'ın döneminde Anadolu'da hastahaneler ve tabâbet çok ilerlediği halde, Hristiyan tabipler yine de görev yapmışlardır²⁷⁹.

Mimarî Yapısı: Taç kapının dikdörtgen dış çerçevesi klâsik çok ışıklı yıldız motifinin yarısından oluşan bir örnekle dekorlanmıştır. Yapıdan Selçuklu tarzında taç kapısından başka herhangi bir mimarî mekân zamanımıza ulaşmadığı için süslemeleri hakkında fikir yürütmek mümkün değildir²⁸⁰.

Vakfiyesi:1940 yıllarında Çankırı orta mektebinde bulunurken, bugün tıbbın sembolü olan çifte yılan figürü ve üzerinde Selçuk celî sülüsü ile yazısı, kitâbesi hariç kaybolmuştur. Yalnız bu kitâbe, yeni tamir edilen taş mescidde bulunmaktadır. Hastahanenin yeri ve şekli hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Bânisi de taş mescidde gömülüdür. Cemâleddin Ferruh Bey aynı zamanda, Gıyâseddin Keykâvus'un Sivas Dârü'ş-şifâsı nâzırıdır²⁸¹.

f. Konya Aksarayî Dârü'ş-şifâsı (XIII. Yüzyıl)

Eserin Bulunduğu Yer: Yazma Tarih-i Âl-i Selçuk'ta buradaki dârü'ş-şifânın yalnız ismi geçer. O dönemde Aksaray, Konya'ya bağlıdır. Bu alan ise, Alâaddin Keykubad'a aittir. O'nun devrinde yapılmış olduğu düşünülmektedir.Yeri Şeyh Hamîd Aksarayî mahallesindedir²⁸².

g. Erzurum Dârü'ş-şifâsı (XIII. Yüzyıl)

Başvekâlet arşivindeki vesikaya göre 1147 arşivindeki vesikaya göre 1147 yılında Pasin sancağında vâki Rozvans namı diğerle Toprak tekkesi Erzurum'un dârü'ş-şifâsı makamındadır²⁸³.

h. Erzincan Dârü'ş-şifâsı (XIII. yüzyıl)

Başvekâlet Arşivi Tıp dosyasında No. 607'de 1843 tarihine ait bir vesikada Erzincan'da bir dârü'ş-şifânın varlığı bilinmektedir. Tarihi ve yaptıran hakkında bilgi yoktur. Evkafı da sonra kaybedilmiştir. Nitekim Erzincan dârü'ş-şifâsının bir hekim ciheti

²⁷⁷ CANTAY, *a.g.e.*, s. 326.

²⁷⁸ KÖKER, *a.g.e.*, s.9.

²⁷⁹ Osman TURAN, "Keykubâd I.", İ.A., C.6, İst. 1985, s. 658.

²⁸⁰ CANTAY, *a.g.e.*, s. 58.

²⁸¹ ÜNVER, *a.g.e.*, s.19-20.

²⁸² ÜNVER, *a.g.e.*, s.21.

²⁸³ ÜNVER, *a.g.m.*, s. 23.

1761’de bir başka dinî hizmete tahsis olunduğuna göre, bu tarihe kadar dârü’ş-şifâ, varlığını sürdürmüştür²⁸⁴.

1. Akşehir Dârü’ş-şifâsı

Anadolu Selçukluları Devri’nden kalan bir yapıdır. Bu şifâhanenin bir de mescidinin olduğu 1483 M. (888 H.) tarihindeki vakıf gelirlerinden anlaşılmaktadır.

Mimarı belli değildir. Bugün bu yapıdan herhangi bir iz kalmadığından plânu ve şekli hakkında bilgi edinilememiştir²⁸⁵.

i. Amasya Dârü’ş-şifâsı : (1308)

İlhanlılar zamanında Yakutîye mahallesinde Olcayto Sultan Mehmed Hudâbende karısı İlduş Hatun kölelerinden Anber bin Abdullah’ın yaptırdığı dârü’ş-şifâ, XIX. yüzyılda bile faaliyetine devam etmiştir. Geçen senelerdeki depremde hasar görmüş, fakat Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından tamir edilmiştir. Kış aylarında yanındaki hamamdan gönderilen sıcak buharla, dârü’ş-şifâ ısıtılmıştır²⁸⁶. İki eyvanlı (ana ve giriş), revaklı, açık avluludur. Selçuklu üslûbunda başarılı bir taş işçiliğine sahiptir²⁸⁷. Dârü’ş-şifâ’nın kuruluşundan itibaren Osmanlı döneminde de fonksiyonunu sürdürdüğü ve burada çalışan hekimler ile diğer görevlilere ait bilgiler ve kayıtlardan öğrenilmektedir²⁸⁸.

j. Yılanlı Dârü’ş-şifâ- Kastamonu

Kastamonu’nun merkezinde bulunan ve “*Yılanlı Dârü’ş-şifâ*” adıyla tanınan bu binanın, bugün yalnız portalı ile dış duvarlarının bir kısmı ayakta. Üst tarafı kesilmiş olan portal, Selçuklu mimarîsinin güzel örneklerinden biridir.

Arapça kitâbesinden binanın, Muîneddin Süleyman Pervâne’nin oğlu Ali tarafından 671 H./ 1272 M. yılında dârü’ş-şifâ olarak yaptırıldığı öğrenilmektedir. Kitâbede, mimarın adı Kayserili Sa’d olarak verilmektedir. Yılanın tabâbet sembolü olması dârü’şifâ’nın her iki ön köşesinde de birer yılan figürü konulmuş olması ihtimalini güçlendirir. Binaya, Yılanlı Dârü’şifâ denilmesi de bu figürden olsa gerektir.

²⁸⁴ ÜNVER, *a.g.e.*, s.21.

²⁸⁵ SÖZEN, *a.g.e.*, s. 205.

²⁸⁶ ÜNVER, *a.g.e.*, s.22.

²⁸⁷ ÖNEY, *a.g.e.*, s. 17.

²⁸⁸ CANTAY, *a.g.e.*, s. 335.

A. Kuran, binanın iç mimarî itibarıyla bir avlu etrafında tertiplenmiş iki veya dört eyvanlı fakat tek katlı Selçuklu medrese tipinin bir örneği olduğunu belirtir²⁸⁹.

k. Pervane Bey Dârü'ş-şifâsı (1275)

Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan ile II.İzzeddin Keykavus döneminde yapılan savaşlar sırasında Trabzon Rum İmparatoru I. Manuel bir ara Sinop'u ele geçirmişti. Süleyman Muinüddin Pervane, Sinop'u yeniden ele geçirmiş ve bunun anısına, Vezir Muinüddin Süleyman Pervane tarafından, Sinop'un geri alınması hatırası olarak şehre bir medrese yaptırılmıştır. Selçuklular dönemine ait olan bu ilim müessesesi, Ulu Cami'nin arkasında yer alır. Kesme taştan yapılmış olan bu binanın güney tarafındaki cephesinde kenarları mermer sütunlu geniş bir avlusu olup, bu avlunun iki tarafında da on altı hücre bulunmaktadır²⁹⁰.

Bânisi Selçuklu büyüklerinden Pervane Bey'dir. Kitâbesi, kapı üstünde olduğu için düşmüştür²⁹¹. Medrese 1941-1970 yılları arasında Sinop Müzesi olarak kullanılmıştır²⁹².

l. Divriği Turan Melik Dârü'ş-şifâsı

Divriği Ulu Camisi güney duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Şifâhanenin taç kapısı üzerinde bulunan üç satırlık Selçuklu sülüsüyle yazılmış Arapça yazıttan, 1228/1229 M (626 H.) yılında, Fahreddin Behram Şah'ın kızı Adil Melike Turhan tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

Şifâhanenin içinde, doğu duvarının yukarı kısmında, Amel-i Hor Şah Ahmet Çelebi yazısından, mimarının adı öğrenilmektedir. Câmîyi Mengücek Beyi Ahmet Şah, şifâhaneyi ise karısı Adil Melike Sultan yaptırmıştır.

Kapalı medreseler içinde, üç veya dört eyvanlı, revaklı avlunun örtülmesinden meydana gelen gruba bağlı, şifâhane olarak, iki katlı olarak yapılmıştır²⁹³.

Külliyeye; Ulu Câmî, şifâhane ve türbeden oluşmaktadır. Câmînin mimarı Muğisoğlu Ahlatlı Hürremşah'tır. Külliyyede üç kitâbe, câmîye aittir. Dördüncü kitâbe, dârü'ş-şifâ taç kapısında²⁹⁴.

²⁸⁹ KURAN, *a.g.e.*, s.112-113.

²⁹⁰ M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, *Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser Alâüddin Câmii*, TTK Basımevi, Ank. 1976, s. 120; www.kenthaber.com Sinop Medreseleri, 05.05.2006.

²⁹¹ ÜNVER, *a.g.m.*, s. 23.

²⁹² www.kenthaber.com. 05.05.2006. Sinop Medreseleri.

²⁹³ SÖZEN, *a.g.e.*, s. 8.

²⁹⁴ CANTAY, *a.g.m.*, s.322.

Cephe düzenine hakim olan taç kapı az derin, geniş bir eyvan görünüşünde olup, süslemeler ve mimarî elemanlar simetrik olarak düzenlemiştir²⁹⁵.

m.Tokat Muineddîn Pervane Dârü’ş-şifâsı (1277)

Yapıyı, Muineddîn Süleyman başlatmış ve kızı Sultan II. Mesud’un karısı tamamlamış olmalıdır. Tokat’ta, ana cadde üzerinde kuzey-doğu, güney-batı yönünde konumlanmış olan Gök Medrese’nin, inşa edildiğinde bugünkü gibi iki katlı tek bir blok iki avlu etrafında düzenlenmiş bir çift medrese durumunda olduğu anlaşıldığından Tıp Medresesi ve Şifahanesi olarak düşünüldüğü ortaya çıkmıştır²⁹⁶.

Selçuklular Anadolu’ya sistematik bir eğitim, halk sağlığı anlayışı, tedavide kurumlaşma gibi, daha önce Anadolu için pek de bilinmeyen yapılaşmayı getirmiştir. Aslında bu kurumlar, öncelikli olarak, hizmet kurumları ise de aynı zamanda bilimsel faaliyetlerin yürütüldüğü birimlerdir²⁹⁷.

Türk mimarîsinin belirli fonksiyonel yapı türü olan dârü’ş-şifâlar, kendilerini belirleyen adları ne olursa olsun (mâristan, bimâristan, şifâhane) aynı amaç ve yapı kaynağına dayanan kuruluşlar olmuşlardır. Dârü’ş-şifâların kaynağını oluşturan yapılar medreseler olmaktadır²⁹⁸.

Bu bilgiler ışığında Osmanlı dönemi medreselerinin yapı-işleyiş ve ders durumlarına kısaca göz atarsak; İslâm eğitim sisteminin temel kurumu olan medrese, Osmanlılar döneminde fizikî şartları, mimarî özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler göstermiştir. Medrese bu dönemde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül eden, İslâmî kimliği sebebi ile sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşır²⁹⁹.

İslâm ilim hayatında XI. yüzyıldan itibaren medreseler, büyük rol oynamış ve sayısız âlimler yetiştirmiştir. Osmanlı Türkleri ise medreseyi hem yapı, hem tedrisat bakımından geliştirmişlerdir. Büyük külliyeler içindeki medreseler yanında küçük manzumelerin bir parçası olan medreseler ve hatta müstakil medreseler de inşâ etmişlerdir³⁰⁰.

Osmanlılarda yeni fethedilen yerleşim birimlerine, medrese inşâsı da yerleşmiş bir gelenek idi. Osmanlı idaresine giren yerlerde medrese teşkili sadece eğitim amacına değil

²⁹⁵ CANTAY, *a.g.e.*, s. 53.

²⁹⁶ CANTAY, *a.g.m.*, s.328.

²⁹⁷ Esin KAHYA, “*Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Bilim*”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I Sosyal ve Siyasal Hayat, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ank. 2006, s. 411.

²⁹⁸ CANTAY, *a.g.e.*, s.35.

²⁹⁹ Mehmet İPŞİRLİ, “*Medrese*”, İ.A., C.28, Ank. 2003, s.327.

³⁰⁰ KÜTÜKOĞLU, *a.g.e.*, s.5.

İslâm dini ve kültürünün yaygınlaşmasına, devlet, aydın ve halk uzlaşmasının teminine ve yönetimin toplumlara benimsetilmesine de yardımcı olmuştur³⁰¹. Osmanlı medreseleri, genelde açık avlu çevresinde dizilmiş, kerpiç duvarlı, iki katlı, düz, toprak damlı han tipinde inşâ edilmiştir. Ömür olarak kıyaslanırsa, Selçuklu medreselerinden asırlarca sonra yapıldığı halde Osmanlı medreselerinden bir ikisi dışında ayakta kalan olmamıştır³⁰².

Selçuklu Devleti'nden devraldığı askerî, idarî, sosyal ve kültürel mirası iyi bir şekilde değerlendiren Osmanlılar, zamanla genişleyen topraklarında yüzlerce Selçuklu tipi medrese açmışlardır³⁰³. Orhan Gazi, Bursa'nın fethini (1326) müteakip, süratle imar faaliyetlerine başlamış, bu arada kurduğu birçok sosyo-kültürel müesseseye medrese ekleyerek şehrin ilim ve kültür hayatına canlılık kazandırmıştır³⁰⁴.

Osmanlılarda ilk medrese, 731 H./1330 M. yılında Orhan Bey tarafından İznik'te açılmıştır. Burada ilk müderris olarak Türk âlim ve mütefekkirlerinden Şerefüddin Davud-i Kayserî görev yapmıştır³⁰⁵. İznik Medresesi'nin yetiştirdiği ünlü âlimlerden biri de Osmanlıların ilk şeyhülislâmı Molla Fenarî'dir³⁰⁶. Osmanlı dönemindeki İznik Medresesi'ne Dâvûd-i Kayserî'den sonra Tâceddin-i Kürdî, Alâeddin Ali Esved müderris olarak tayin edilmiştir³⁰⁷.

İznik Medresesi müderrisinin yevmiyesi otuz ve Bursa'daki Sultan Medresesi müderrisinin ise günde elli akçe idi .

Bundan sonra Osmanlı vezir ve beylerbeyliği ile diğer ümera, fethedilen yerlerde câmi, medrese, mektep, imaret inşâ ettirmişlerdir³⁰⁸. Osmanlı sultanları, daha sonraki yıllarda medrese açmak istediklerinde Konya, Kayseri ve Aksaray gibi Anadolu'nun kültür merkezlerinden ya da İslâm dünyasından İran, Türkistan, Mısır ya da Suriye gibi başka yerlerden bilginler çağırılmışlardır³⁰⁹. Devletin ilk dönemlerindeki bu hizmet yarışının verimleri kısa sürede fazlasıyla alınmış ve bürokrasinin değişik kademelerinde görev alan dirayetli ve bilgili kişilerin yetişmesine imkân vermiştir³¹⁰.

Osmanlı Devleti döneminde medresede okutulan dersler esas olarak cüz'iyat denilen hesap, hendese, hey'et ve hikmet dersleri; âlet ilimleri kabul edilen belâgat, mantıkî kelâm,

³⁰¹ İPŞİRLİ, "Medrese", a.g.e., s. 328.

³⁰² GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, a.g.e., s. 326.

³⁰³ Mefail HIZLI, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreseleri'nde Eğitim-Öğretim*, Bursa 1997, s. 9.

³⁰⁴ Mefail HIZLI, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İst. 1998, s.19.

³⁰⁵ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ank. 1988, s. 1.

³⁰⁶ YILDIZ, a.g.e., s.98.

³⁰⁷ İPŞİRLİ, "Medrese", a.g.e., s.327.

³⁰⁸ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.2-3.

³⁰⁹ Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İst. 2003, s. 175.

³¹⁰ HIZLI, a.g.e., s.10.

Arap sarf ve nahvi, dil ve edebiyatı dersleri, tefsir, hadis ve fıkıh derslerinden oluşmaktaydı. Derslerde belirli kitaplar takip edilirdi. Bu kitapların hemen hemen tamamı Arapça idi, ancak eğitim dili Türkçe, metot ise genellikle takrir tarzındaydı. Müderris İslâm dünyasının Gazâlî, Ebû Hafs en- Neseî, Adududdîn el-Îcî, Seyyid Şerif el-Cürcânî, Kadî Beyzâvî ve Râzî gibi üstatların klâsik metinler haline gelmiş olan Arapça kitaplarını takrir eder, tartışmalar, soru cevaplar Türkçe olurdu³¹¹.

Osmanlı medreselerinde “*Ulum-ı âliye*” denilen Kelâm, Mantık, Belâgat, Lugât, Nahiv, Matematik, Astronomi, Felsefe, Tarih ve Coğrafya gibi ilimlerin yanında bir de “*Ulum-ı dinîye*” denilen Kur’an ilimleri, Hadis ve Fıkıh gibi ilimler okutulurdu.

Osmanlı medreselerinde, medresede görevli müderrisin günlük olarak aldığı yevmiyeye göre derecelendirilmekteydi³¹². Meselâ, müderrisin yevmiyesi yirmi veya yirmi beş akçe ise “*Haşiye-i tecrid*” dendiği gibi, yirmili medrese de denmektedir. Müderrisin yevmiyesi otuz veya otuz beş akçe ise bu tür medreselere “*Miftah*” veya Otuzlu Medrese de denir³¹³.

Osmanlı Devleti’nde Fatih Sultan Mehmet ile medrese öğretimi belli bir kanuna bağlandı. Dersler kahvaltıdan sonra başlar ve öğle namazına kadar sürer. Öğleden sonra öğrenci kütüphane veya câmide çalışırdı. Salı günü hafta tatilidir. Ayrıca dinî bayram ve kandillerde ders yapılmazdı. Bununla beraber Osmanlı medreselerinde Salı, Perşembe ve Cuma günlerinin tatil olduğu belirtilmektedir³¹⁴.

İlk defa tedris hayatına başlayacak olan bir öğrenci, muhtasarat denilen desleri gördükten sonra “*Haşiye-i Tecrid*” medresesine devam eder. Orada başarılı olursa müderristen bir belge almak suretiyle bir üst derecedeki “*Miftah*” medresesine devam eder. Oradan da Kırıklı, Hâriç ve Dâhil Medreselerinin derslerini aldıktan sonra Sahn-ı Semân’a girerek danışmend olurdu.

Fatih Sultan Mehmet’in, Sahn-ı Semân medreselerinde Tıp ve Dâru’l-Hadis yoktu. Günün bu konudaki ihtiyacı göz önüne alınarak, Süleymaniye Medreseleri’ne Tıp, Matematik ve Dâru’l-Hadis ilâve edildi³¹⁵.

³¹¹ İPŞİRLİ, “*Medrese*”, a.g.e., s.328-329.

³¹² Yekta DEMİRALP, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri(1300-1500)*, Ank. 1999, s.6.

³¹³ YILDIZ, a.g.e., s.101.

³¹⁴ YILDIZ, a.g.e., s. 91.

³¹⁵ YILDIZ, a.g.e., s.102.

III. BÖLÜM

BEYLİKLER DÖNEMİ MEDRESELERİ

Beylikler devri medreseleri ve şifâhaneleri Selçuklu devrinde olduğu gibi, açık bir avlu etrafını kuşatan odalardan ve eyvanlardan oluşur. Eyvan sayısı, iki, üç veya dört olarak değişmektedir. İki eyvanlılarda giriş eyvanı ve karşısında yer alan ana eyvan vardır. Üç eyvanlılarda iki yan ve giriş karşısında ana eyvan; dört eyvanlılarda ise iki yanda, girişte ve giriş karşısında eyvanlar yer alır. Ana eyvanın iki yanında bulunan, bazen tonozlu, bazen de kubbeli mekânların fonksiyonu kesin olarak belli değildir. Revakı çeviren odalar, öğrenci odalarıdır.

Daha az rastlanan iki katlı medreselerde, üst kat plânları Niğde Ak Medrese gibi istisnalar dışında bir farklılık göstermez. Medreselerin çoğunda avlu etrafında sütunlu bir revak³¹⁶ bulunur. Avluyu kuşatan odaların sayısı farklılık gösterir.

Sayıları az da olsa Beylikler devrinde, Selçuklular'da olduğu gibi kapalı avlulu kubbeli medreseler de vardır. Artuklu, Karakoyunlu, Hamitoğlu ve Karamanoğulları'na ait medreselerde Selçuklu geleneğinin, plânda olduğu kadar mimarî unsurlarda ve süslemede de devam ettiği görülür³¹⁷.

A.DANIŞMENDLİ MEDRESELERİ

Anadolu'nun doğusunda Anadolu Selçukluları'na tâbi olarak XII. yüzyılda hüküm süren ve Anadolu Selçukluları'nın batıda Haçlı Seferleri ile Bizans kuvvetlerine karşı devamlı mücadelede bulunduğu bu çağda nispeten huzur içinde bulunan Danişmendoğulları, hakimiyetleri altındaki bölgede önemli yapılar inşa etmişlerdir. Bugün Türkiye'de varlığını bildiğimiz, kısmen ya da bütünüyle ayakta duran en eski medreselerden ikisi Danişmendli Meliki Nizâmeddin Yağı-basan (1142-1164) tarafından yaptırılan Niksar Yağı-Basan Medresesi ile Tokat Yağı-basan Medresesi (Çukur Medrese) 'dir³¹⁸. Bu iki medresenin Türkiye'de inşa edilmiş en eski medreseler arasında bulunmaktan başka bir özelliği daha vardır. Basra'da Ebû Mansur Gümüş Tekin'in yaptırdığı 530 H./1135-36 M. tarihli medrese bir yana bırakılacak olursa, İslâm dünyasında inşa edilen ilk merkezî-kubbeli medreseler bunlardır.

³¹⁶ Revak; üstü örtülü önü açık yer, sundurma.

³¹⁷ Gönül ÖNEY, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl*, TTK Basımevi, Ank. 1989, s. 17.

³¹⁸ KURAN, *a.g.e.*, s.11.

Danışmedlileri takiben Selçuklu, İlhanlı, Beylikler ve Osmanlı devirlerinde merkezî-kubbeli pek çok medrese ve bu tipten dârü’ş-şifâ, tekke, zâviye inşâ edilmiştir³¹⁹. Danışmendli medreselerinde, Büyük Selçuklularda olduğu gibi her ders için bir müderris tayin edilmiyordu, bütün dersleri bir veya iki müderris veriyordu. Bu durum Beylikler ve Anadolu Selçukluları ile Osmanlı medreselerine yapılan tayinlerden anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemi sonlarında, Niksar Nizameddin Yağıbasan Medresesi’nde iki müderris görev yaparken, aynı tarihlerdeki diğer Niksar Medreseleri’nde birer müderris görev yapmakta idi. Maarif Salnâmesi’nde Yağıbasan Medresesi’nin 1318 H./ 1900 M. yılında müderrisleri, Mustafa ve Edhem Efendiler olmak üzere, iki müderrisinin ve 25 öğrencisinin olduğu yazılıdır. Büyük Selçuklular’da olduğu gibi Danışmendli Medreseleri’nde dinî ilimlerin yanı sıra filoloji, matematik, felsefe, astronomi ve tıp gibi fen bilimleri okutulmuştur. Danışmendli döneminde verilen tıp icâzetnâmelerinden de, medreselerde müspet ilimlerin okutulduğu anlaşılmaktadır³²⁰.

Danışmendliler’e ait olan bu medreseleri incelersek;

a. Yağı-Basan Medresesi –Niksar

Medrese, Tokat ili Niksar ilçesi sınırlarında bulunmaktadır. Niksar Kalesi’nin surlarından faydalanmak amacıyla inşâ edilen bu medrese, üzerine oturduğu tepenin eğrilerini takip eden kale duvarlarına tâbi olması yüzünden bir tarafı çarpık, fakat aslında dört köşe olarak düşünülmüş bir yapıdır.

Medrese bugün çok harap ve büyük bir kısmı çökmüş bir moloz taş yığını halindedir.

Yağı-basan Medresesi’nin kitâbesi yoktur. Fakat halk arasında I. Dünya Savaşı’ndan önce Niksar Melik Gazi Türbesi’nde bulunan bir medrese kitâbesinin, bu medreseye ait olduğu söylenir. Aptullah Kuran; kitâbenin, kapının bulunduğu güney kanadı yıkılınca kurtarılarak Niksar’daki bir binaya nakledilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur. Yağı-basan adını taşıyan H. 552/ 1157 M. tarihli bu kitâbeyi 1906 yılında Halil Edhem okumuş ve Van Berchem neşretmiştir³²¹. Binanın mimarî karakteri, plân tertibi ve kitâbe bu medresenin XII. yüzyıla ait bir Danışmendli yapısı olduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır³²².

³¹⁹ Aptullah KURAN, “Tokat ve Niksar’da Yağı-Basan Medreseleri”, Vakıflar Dergisi, S. 7, İst. 1968, s. 39.

³²⁰ Kamil ŞAHİN, *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Niksar 1999, s. 49-50.

³²¹ KURAN, *a.g.e.*, s.16.

³²² KURAN, *a.g.m.*, s. 41.

Yağı-Basan Medresesi –Niksar

b.Yağı-Basan Medresesi -Tokat (Çukur Medrese)

Medrese, Tokat Sulu Sokak'ta, Takyeciler Camisi'nin güneyinde bulunur³²³. Niksar, Yağı-Basan Medresesi'ne çok benzeyen bir yapıdır. Harap, kısmen yıkılmış, fakat Yağı-Basan Medresesi'ne göre daha iyi durumda olan bu bina halen taş deposu olarak kullanılmaktadır.

Çukur Medrese baştan aşağıya moloz taştan inşâ edilmiştir. Medresenin inşâ tarihi bilinmemektedir³²⁴. Kapının üzerinde bulunan ve Yağı-Basan adının geçtiği 645 H./ 1247 M. tarihli kitâbe İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından neşredilmiştir³²⁵.

İki medreseyi analiz edersek; her ikisinde de üstü kubbeli bir merkezî avlu ve ikişer eyvan bulunur. Bu eyvanlardan biri girişin karşısında, diğeri sağındadır. Her iki Yağı-Basan Medresesi'nin avlusu bugün dolmuş ve orijinal döşeme, toprak altında kalmıştır³²⁶. Yağı-Basan Medreseleri'ni Nizâmîyelerden ayıran fark, avlularının bir kubbe ile örtülü olmasıdır³²⁷.

³²³ www.kenthaber.com 17.08.2006. Yağı-basan Medresesi.

³²⁴ KURAN, *a.g.e.*, s.16-17.

³²⁵ KURAN, *a.g.m.*, s. 41.

³²⁶ KURAN, *a.g.e.*, s.19-20.

³²⁷ KURAN, *a.g.m.*, s. 42.

c.Melik Gazi Medresesi:

Ulu Cami külliyesine dahil olup caminin güneyinde bulunmakta idi. Yeri halen yeşil sahadır. Medrese hücrelerinden birisi olan türbe kısmı, câminin kible duvarına bitişik olarak mevcut bulunmaktadır. Bugün tamamen ortadan kalkmış bulunan medresenin eğitim yıllarını bilen yaşlı kimseler halen mevcuttur. Medresenin Danişmendliler'den Melik Mehmet Gazi tarafından veya Muzaffereddin Mahmud tarafından inşâ edildiği anlaşılmaktadır³²⁸.

B.ARTUKOĞULLARI MEDRESELERİ

Türkiye'nin güneydoğu bölgesindeki medrese yapıları Anadolu'nun diğer bölgelerindeki medrese yapılarından farklı bir mimarîye sahiptir. Nedeni ise; İran yoluyla Anadolu'ya geçen Selçuklu formları yerine Suriye kanalıyla gelen formlardan biçimlenmiş, yani değişik bir kaynaktan etkilenmiş olmasıdır.

Artukoğulları medreseleri, genel form ve süsleme sanatı bakımından Selçuklu medreselerine benzemeseler de, Orta Asya'da ortaya çıkıp Büyük Selçuklular döneminde gelişen mimarî türünün bir halkasını oluşturduğu için plân şeması itibariyle Danişmendli ve Selçuklu medreselerine benzeyen yönleri vardır. Güneydoğu Anadolu'daki medreseler açık avlulu tiptedir. Danişmendli medreseleri moloz yığını iken, Artuklu medreseleri oldukça iyi muhafaza edilmiş, bütünüyle olmasa bile kalan kısımları genellikle bina hakkında yeterli bilgi veren yapılarıdır³²⁹.

Anadolu'da eyvanlı-avlulu medrese plân şemasında yapılmış ilk medreseler Artuklular döneminde inşâ edilmiştir. Bunlardan iki veya üç eyvanlı-avlulu medreseler grubundan Mardin'deki Hatuniye Medresesi (yaklaşık 1185), Diyarbakır'da Zinciriye Medresesi (M. 1198) ile Mesudiye Medresesi (M. 1198-1223) görülmektedir³³⁰.

a.Ulu Cami Medresesi –Urfa

Urfa'da Ulu Cami'nin doğusunda, camiye bitişik bir medrese vardır. Kitâbesine göre, XII. yüzyıl başlarında yapılan bu medrese sonradan çok tâdil edilmiş, Osmanlı döneminde avlusunun üç kanadı yenilenmiş ve câmi avlusuna açılan bir de yeni portal yapılmıştır.

³²⁸ Mehmet ÇAYIRDAĞ, “Kayseri’de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihî Binalar”, Gönül ÖNEY, IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler), C. 2 Ank. 1988, s.718-719.

³²⁹ KURAN, a.g.e., s. 21.

³³⁰ Gönül CANTAY, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüş-şifaları*, Ank. 1992, s.9.

Medrese, kısmen de olsa ayakta duran en eski medrese yapısıdır.

b.Mes’udiye Medresesi-Diyarbakır

Mimarîsi hakkında pek fazla bir şey söyleme imkânı olmayan 587 H./1191 M. tarihli, Urfa Ulu Câmîne bitişik medrese göz önünde tutulmazsa, Artukoğulları tarafından yaptırılan ve bugün kısmen mevcut ilk medrese Diyarbakır’daki Mes’udiye Medresesi’dir. XII. yüzyılın sonlarına ait bu yapı daha sonra oldukça değiştirilmiş ve ikinci katı da yıkılmıştır.

Kitâbeden öğrenildiğine göre, bina dört Sünnî mezhep mensuplarına açık bir fıkıh medresesidir³³¹. Kitâbelerine göre, Artuklu II. Sukman döneminde başlanan Diyarbakır’da Mesudiye Medresesi, büyük bir ihtimalle, ilk tasarımı değiştiren bazı ilavelerle 1223’te tamamlanmıştır. Zinciriye ile birlikte aynı hükümdar döneminde başlanan bu medrese, kitâbesinde bildirildiğine göre, dört mezhebe de açıktı. Bunun, o medresede dört mezhebe ilişkin, aynı zamanda eğitim yapıyor anlamına değil; fakat bu mezheplerdeki öğrencilerin medreseye kabul edildiği, yani mezhepler arasında ayrımcılık yapılmadığı söylenebilir³³².

c.Zinciriye Medresesi-Diyarbakır

Mevcut kitâbesine göre, 595 H./1198-1199 M. Artukoğulları’ndan I. Sukman döneminde İsa Ebu Dirhem adlı bir Arap mimar tarafından yapılmıştır. Mimarîsi iyi tanımlanmış, revaklı ve avlulu, iki eyvanlı ve avlunun bir kenarında mescidi olan ve plân olarak gelişmiş bir medresedir³³³. Mes’udiye Medresesi ile aynı yıllarda inşâ edildiği avlusunun güney duvarında “İsa Ebû Dirhem” adı yazılı kitâbeden anlaşılan Zinciriye - veya Sincariye- Medresesi Diyarbakır Ulu Câmî manzumesinin hemen güney batısında bulunmaktadır.

Yapı kesme taştan inşâ edilmiştir. Taşın karakteri binanın içinde ve sokağa bakan cephede kısmen korunmuş ise de onarımlar sırasında diğer cepheler de bozulmuş ve orijinal şekliyle ilgisi kalmayan bir haldedir.

d.Harzem Medresesi (Taceddin Mes’ud) -Kızıltepe

Harzem, Mardin ili, Kızıltepe ilçesi’nin yaklaşık 8 km kuzey-doğusunda, Zerkan Suyu üzerindedir. Medrese suyun hemen kenarında inşâ edilmiş, derenin karşı yakasıyla irtibatı sağlamak için köprü yapılmıştır.

³³¹ KURAN, a.g.e., s.22-25.

³³² Doğan KUBAN, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İst. 2002, s. 177.

³³³ KUBAN, a.g.e., s.176.

Kitâbeye göre medrese, Mardin Artuklu hükümdarı Melikü'l-Mansûr Nâsireddin Artuk-Arslan (1201-1239) zamanında Nâsireddin Artuk-Arslan'ın azadlı Habeş kölesi Tâceddin Mes'ud bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Yapı tarihi 608 H./1211 M.'dir³³⁴.

C.İLHANLI MEDRESELERİ

Kösedağ Savaşı'nı kazanarak Anadolu'yu nüfuz altına alan İlhanlılar, bu bölgeyi kendilerine tâbi bir eyalet olarak idare etmişler, 1335 yılına kadar yüzyıla yakın hâkimiyetleri süresinde Anadolu'da pek az sayıda yeni tesis kurmuşlardır. Bugünkü Türkiye sınırları içinde İlhanlı çağına ait mimarî eserler daha çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Bu medreseleri incelersek;

a.Erzurum Çifte Minareli Medrese-Erzurum

Mimarîsi itibarıyla Sivas'ta, her ikisi de 1271 yılında bitirilmiş olan iki çift minareli medreseye (Gök Medrese ve Vezir Şemseddin Medresesi) benzeyen bir üçüncü medrese de Erzurum'da bulunan ve Hatuniye diye tanınan Çifte Minareli Medrese'dir. Bina, iki katlı ve dört eyvanlı medrese tipindedir³³⁵. Dört eyvanlı plân şeması dikkati çeker. Zemin katı plânında, Sivas Gök Medrese'den oldukça yararlanılmıştır³³⁶.

Çifte Minareli Medrese'de, inşâ tarihini, kurucusunun veya mimarının adını belirten bir kitabe yoktur³³⁷.

b.Yakutiye Medresesi-Erzurum

Çifte Minareli Medrese'den birkaç yüz metre batıda, Cumhuriyet Caddesi ile Mumcu Caddesi'nin kesiştiği yerdedir. 1960'lı yılların sonlarına kadar etrafı askerî yapılarla çevrili idi. Bugün bu yapılar yıktırılmış, çevresi bir park haline getirilmiştir³³⁸.

Sultan Abdülaziz tarafından 1877-1879 yıllarında eski yeniçeri kışlasının yerine yaptırılan kışlanın avlusu içinde kalan fakat son yıllarda kışlanın doğusundaki binalar yıktırıldığından yan cephesi caddeden görünür şekilde meydana çıkan bu medrese, kapalı medrese tipinin en güzel ve çok önemli örneklerinden biridir³³⁹.

Yapının plânı, Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin plânını yakından hatırlatmaktadır. Burada da yapı, merkezî bir avlu etrafına sıralanmış dört parçadan

³³⁴ KURAN, *a.g.e.*, s.28-30.

³³⁵ KURAN, *a.g.e.*, s.116.

³³⁶ Semavi EYİCE, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ank. 1986, s. 26.

³³⁷ KUBAN, *a.g.e.*, s. 201.

³³⁸ Rahmi Hüseyin ÜNAL, *Erzurum Yakutiye Medresesi*, Ank. 1992, s. 1.

³³⁹ KURAN, *a.g.e.*, s.124.

ibarettir. Ancak Yakutiye Medresesi, Osmanlı öncesi Anadolu Medreselerinde oldukça az rastlanan kapalı bir avluya sahiptir. Medrese'nin merkezî avlusunu örten mukarnaslı kubbenin benzerini Erzurum Ulu Camii'nde görmek mümkündür³⁴⁰.

Medresenin kitâbesi bulunduğu için bânisi ve inşaat tarihi ile ilgili bilgiye ulaşmak mümkündür. Arapça kitâbeden medresenin 710 H. / 1310 M. yılında ve Olcayto Sultan'ın hükümdarlık devrinde (1304-1316) Gâzân'lı Cemâleddin Hoca Yakut tarafından inşâ ettirildiği öğrenilmektedir.

Yakutiye Medresesi-Erzurum

c.Ahmedîye Medresesi- Erzurum

Erzincan Çarşısı'nda Murat Paşa Camii'nin doğusuna düşen medrese bugün yan kanatları yıkılmış, sadece giriş ve esas eyvanıyla ikincisinin doğusundaki bir odası ayakta kalmış durumdadır. Medrese kapalı tipte bir dârü'l-hadis'tir.

Medresenin Arapça kitâbesine göre bina bir dârü'l-hadis olup, Gani Ahmed bin Ali bin Yusuf tarafından 714 H./ 1314 M. veya 724 H./ 1323 M. yılında inşâ ettirilmiştir³⁴¹.

Diğer Beyliklere ait medrese örneklerini de kısaca bakarsak;

³⁴⁰ ÜNAL, *a.g.e.*, s.43.

³⁴¹ KURAN, *a.g.e.*, s.127-128.

a.Eğridir Dünderbey Medresesi (1302)

Hamitoğulları'na ait en erken tarihli Beylikler Devri medresesidir. Çift eyvanlı, ana ve giriş eyvanı açık avlulu olan medrese portalı ve içindeki taş işçiliği ile Selçuklu geleneğinin sürdürür. Taç kapıda büyük ölçüde devşirme malzeme kullanılmıştır.

b.Kadı Mürsel Medresesi

Kürkü Mahallesi'nde Kalealtı'nda Fahrettin Paşa Parkı'na giderken sol tarafta idi. Günümüzde bu park bulunmamaktadır. Fakat medresenin yerini tayinde en önemli ipucu olan Kadı Mürsel Câmî, bulunmaktadır. Medrese bu câminin batı yönünde bulunmaktadır. Karamanoğlu II. Mehmed'in Kazaskerlerinden Hacı Mustafa oğlu Kadı Mürsel adlı bir zâttır. 812 H./ 1409 M. yılında câmî, sonra da bu medrese yapılmıştır. İki katlı, beş hücre ve bir dershaneden oluşmaktadır. Dershane üst kattadır. Medrese, Kadı Mürsel Vakfı geliri ve Evkaf Muhasebeciliğinin katkılarıyla yaptırılmıştır³⁴².

---

³⁴² Caner ARABACI, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, Konya 1998, s. 208.

IV. BÖLÜM

MEDRESE KADROSU

Medrese görevlilerinin sayısı kurumun büyüklüğüne ve okutulan derslere göre değişmekte idi. 631 yılında tamamlanan Bağdat'taki Mustansiriyye Medresesi'nde dört Sünnî mezhepten birer tane müderris vardı³⁴³.

Anadolu Selçukluları döneminde bir medresede, 20-40 arasında öğrenci öğrenim görmekte ve öğrenciler Mübtedî, Mülâzım ve Fakîh olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Medrese eğitimine yeni başlamış öğrencilere Mübtedî; orta seviyedeki öğrencilere Mülâzım; ileri seviyedeki öğrencilere ise Fakîh adı verilmekteydi. Bir hücreyi birden fazla öğrenci paylaşırken, Osmanlılar zamanında, özellikle sultanların inşâ ettirdiği medreselerde, her öğrenciye bir hücre ayrıldığı anlaşılmaktadır. Konya Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde, öğrencilerin fakîh ve mülâzım olarak iki gruba ayrıldığı görülmektedir³⁴⁴. Osmanlı döneminde medreselerde eğitim gören öğrencilerden yeni başlayanlara “*sûhte*” (mübtedîler), ileri seviyedekilere ise “*dânişmend*” deniyordu³⁴⁵.

Osmanlı sisteminde talebelerin hangi medresede okuduğu değil hangi hocalardan ders aldığı önemliydi. Özellikle icâzetnâmelerde hoca silsilesine vurgu yapılırdı. Genel olarak Fahreddin er-Râzî ekolünün medrese eğitim sisteminde büyük etkisi olmuş, Molla Fenârî, Molla Yegân, Hızır Bey ve sonraki ulemâ ile bu ekol sürdürülmüştür. İlk Osmanlı medreselerinde ders veren müderrislerin çoğu İslâm dünyasının tanınmış ilim merkezlerinde yetişmişler, sonradan gelerek ders vermek üzere istihdam edilmişlerdir³⁴⁶.

Vakfiyelerde cemaat adıyla geçen medreselerdeki kadro, vakfiyelerden ve öğrenci kanunlarından anlaşıldığına göre **idare**, **tedris** ve **hizmet** olmak üzere üç sınıftan oluşmakta idi. Tedris yani öğretim kadrosu bir müderris ile bir muid'den meydana geliyordu. İdare kadrosu, mütevellî ve ona bağlı kâtip, câbî (medreseye ait vakıf gelirlerini toplayan), câbî kâtibi, mutemed ve noktacı gibi memurlardan oluşuyordu. Hizmetli kadrosu ise genellikle hâfız-ı kütüb (kütüphaneci), bevvâb (kapıcı), ferrâş (temizlikçi), kennâs-ı helâ (tuvalet temizleyicisi), sirâci (kandilci) gibi elemanlardan meydana geliyordu³⁴⁷.

³⁴³ BOZKURT, “*Medrese*”, *a.g.e.*, s.326.

³⁴⁴ DEMİRALP, *a.g.e.*, s. 4.

³⁴⁵ İZGİ, *a.g.e.*, s.50.

³⁴⁶ İPŞİRLİ, “*Medrese*”, *a.g.e.*, s.330.

³⁴⁷ ÜNAL, *a.g.e.*, s. 115.

a.Müderriis: Medrese ve camide ders okutan, “*tedris işiyle uğraşan hoca*” anlamında kullanılmıştır³⁴⁸. Müderriis kelimesi X. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamıştır³⁴⁹.

İslâm âleminde genel olarak ilim tahsilinde kitaplardan ziyade müderriise önem verilmiş, ilim tahsil etmek isteyenlere her şeyden önce iyi bir talebe olması tavsiye edilmiştir. İslâmın ilk devirlerinde Hz. Peygamber, hem din hem de devlet reisi olarak bizzat kendisinin örnek olduğu gibi bazı sahabeler de bir yandan askerî işlerle ilgilenmişler, diğer yandan da Müslümanların bilmediklerini onlara öğretmişlerdir. Daha sonra Nizâmü’l-Mülk kendisinin yaptığı medreselere müderriis tayin etmiş ve onlara düzenli maaşlar verilmiştir. Osmanlı medreselerinde müderriisler, Nizâmü’l-Mülk medreselerinde olduğu gibi Ehl-i Sünnet mezheplerinden Hanefî fıkhı üzerine tedris yaparlardı³⁵⁰.

Bağdat Nizamiye Medresesi’nde yeni bir müderriis ilk dersini verir, merasime devrin devlet adamları, bilgin ve şairleri ve bazen bizzat Halife katılır, dersi takiben yeni müderriis şerefine ve onu öven konuşmalar yapılırdı.

Aynı şekilde, müderriislerin hangi ders veya dersleri verecekleri vakfiyelerde belirtiliyordu. Bağdat Nizâmiye Medresesi’nde müderriis fıkıh dersini okutmakla sorumluydu; diğer ilâhiyat ve edebiyat derslerini diğer öğretim üyeleri verirlerdi. Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde de müderriisin şeriat, hadîs, tefsir, usûl ve fûrû ve hilâf ilimlerinde liyâkatli ve ehliyetli olması istenmektedir³⁵¹.

Naşâbî, İslâm dünyasında ilk dönemlerde hocaların derslerini yazılı metin olmaksızın ezbere verdiklerini; bir süre sonra derslerde önceden hazırladıkları notlardan faydalanmaya başladıklarını; fakat zaman geçtikçe ilk dönemin büyük üstâdlarının eserlerinin sonraki hocalar için ders kitabı haline geldiğini ifade eder. Naşâbî’ye göre bu durum gitgide kalıplaşmış bir eğitim anlayışına doğru yönelmiş ve Hicrî IV. asırdan sonra hocalar, derslerde sadece büyük üstâdların eserlerini okutmuşlardır. Büyük Selçuklular döneminde dersler, kitap esasına göre okutulmuş ve konuların çoğu müderriislerin takririne dayalı olmuştur.

Dersler, daha sonra Osmanlılarda da görüldüğü üzere, medreselerde ve camilerde hocanın etrafında oluşan talebe halkalarının huzurunda, Hz Peygamber’in bir hadîsinin

³⁴⁸ Caner ARABACI, “1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri”, Konya 1996, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), s. 31.

³⁴⁹ KUTLU, *a.g.t.*, s.14.

³⁵⁰ BİLGE, *a.g.e.*, s. 12.

³⁵¹ KURAN, *a.g.e.*, s. 2.

okunup açıklanmasından sonra başlıyor, hoca o gün işlenecek konuyu ana hatlarıyla talebeye aktardıktan sonra, kendisine yöneltilen soruları cevaplandırıyor, bizzat kendisi talebeye sorular yöneltiliyor ve böylece konunun daha iyi anlaşılmasını sağlıyordu. Ders esnasında gerektiğinde not tutulabiliyor ve gelecek ders için talebeye görev verilebiliyordu³⁵². Ayrıca Osmanlı döneminde müderrisler, okuttukları derslerden herhangi bir bahis üzerinde öğrencilerine münazara yaptırır ve sonuçta iki taraf arasında hakem olup mütâlalarını söylerlerdi. Müderris vefat edecek olursa, öğrencileri aynı derecedeki diğer müderrisin dersine devam ederlerdi. Osmanlı medrese vakfiyelerinde müderrislerin genelde aklî ve naklî ilimleri bilir olması emredilmektedir.

Tanzimat'tan sonra açılan Dârü'l-Fünûn hocalarına da müderris unvanı verilmiş ve bu unvan, Dâfü'l-Fünûn'un Cumhuriyet devrinde üniversite hocalarında profesör adını almasına kadar devam etmiştir. Câmilerde halka açık dersler veren müderrislere ise **dersiâm** denirdi³⁵³.

b.Mu'îd: Mu'îdler, müderris yardımcısı idiler. Dersi müzâkere ile tekrar ederlerdi. Her medresede bir mu'îd kadrosu vardı. En liyâkatli danışmendlerden seçilen mu'îdler, dersi müzakere edip tekrarladıkları gibi talebelerin inzibatıyla da ilgileniyorlardı³⁵⁴. Mu'îd, müderris tarafından kıdemli öğrenciler arasından seçilirdi. Görevi ilk seviyedeki öğrencilerle meşgul olmak, onlara derslerini ezberletinceye kadar tekrarlattırmaktı. Mevcut vakfiyelerden anlaşıldığına göre Anadolu Selçuklu medreselerinde genellikle iki mu'îd bulunuyordu. İki'den az veya çok olması da mümkündü. Konya Karatay Medresesi'nde bir, Sivas Buruciye Medresesi'nde ise üç adet mu'îdin görevli bulunması, mu'îd sayısının vakıf sahibinin arzusuna bağlı bir konu olduğunu göstermektedir. Vakfiyelerde mu'îdlerin de hangi mezhepten olacakları belirtilmektedir³⁵⁵.

Osmanlı medreselerinin ilk müderrisleri, Osmanlı idaresi altında bulunan topraklar dışından, Anadolu'nun Selçuklu, İlhanı ve beyliklerin idaresi altında bulunan kültürel ve ilim gelenekleri kökleşmiş muhitlerden gelmektedir. Bunların önemli bir kısmı Anadolu'nun doğu ve güney uzantısında olan İran, Türkistan, Suriye ve Mısır gibi eski ilim ve kültür merkezlerinde tahsillerini tamamlamış ve devirlerinin en büyük ilim otoritelerinden icâzetler almışlardır³⁵⁶. Osmanlı medreselerinde mu'îd, müderris namzedi demektir. Bir müderrisin yanında mu'îd olunur, gerekli ilmî ehliyeti kazandıktan sonra da

---

³⁵² UNAN, *a.g.e.*, s.398-399.

³⁵³ İZGİ, *a.g.e.*, s.43-45.

³⁵⁴ İZGİ, *a.g.e.*, s.49.

³⁵⁵ KURAN, *a.g.e.*, s.3.

³⁵⁶ İHSANOĞLU, *a.g.m.*, s.881.

bir medreseye müderris tarafından tayin edilirdi. Müderrisler gibi mu'idler de düzenli maaş alırlardı.

c.Talebe: Medrese öğrencilerine Araplar, “*tâlîp*”; Selçuklular “*fakîh, mülâzîm*”; Osmanlılar ise “*talebe, tüllab, danişmend, softa (suhte), müsteîd*” kelimelerini kullanmışlardır. Sıbyan mektepleri talebeleri için “*talebe*”, aşağı seviyelerdeki medrese talebelerine “*suhte*” ve yüksek seviyedeki medrese talebelerine ise “*danişmend*” denilmiştir³⁵⁷.

Talebelerin mezhepleri ile ilgili hüküm genellikle müderris ve mu'idlerle ilgili şartlar kadar sert değildir. Meselâ, Konya Altun-Aba Medresesi hem Hanefî, hem Şafîî talebeyi kabul ediyordu. Konya Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde bu husus daha da geniş tutulmuş, dört mezhepten herhangi birine mensup talebenin medreseye kabul edilebileceği belirtilmiştir.

Mevcut vakfiyelerden anlaşıldığına göre Anadolu Selçuklu Medreseleri'nde öğrenci sayısı 20-40 arasındadır. Meselâ Sivas Burûciye Medresesi'nde 30 öğrenci, Konya Altun-Aba Medresesi'nde 38 öğrenci vardı.Yalnız bunlar maaşlı (burslu) öğrenci sayısıdır. İâşe ve ibâtesi medrese tarafından sağlanmayan öğrencilerin de dersleri takip ettiğini, dolayısıyla öğrenci sayısının daha fazla olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir. A. Kuran, talebenin medreseye seçim ve kabul şekli ile öğretim süresi hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığını belirtir³⁵⁸.

Osmanlı medreselerindeki talebe sayısı, medresenin büyüklüğüne göre değişmekte, medreselerin en büyüklerin de dahi bir müderrisin okuttuğu talebe sayısı yirmiye geçmemiştir³⁵⁹. Eğitim-öğretim faaliyetleri seviyeye göre yürütülmüş olup, kitap geçme esas alınmış, dersler sık sık tekrar edilerek karşılıklı münakaşalarla takrir edilmiş ve ders anlatma yöntemleri de uygulanmıştır. Bu öğretim yöntemlerine rağmen esas olarak ezberci bir öğretim yöntemi uygulanmıştır.

Osmanlı döneminde medreselerde öğretim dili Arapça idi. Bu İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamberin sözlerinin Arapça olmasının bir gereği idi. Gerçek dini anlamak için, ana kaynağını anlamak gerekirdi. Türkçe kısmen, sözlü açıklamalarda ve tartışmalarda kullanılıyordu. Farsça ise ilk defa Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı medresede okutulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla hitap kitlesi, çoğunlukla Türk

---

³⁵⁷ KUTLU, *a.g.t.*, s.16-17.

³⁵⁸ KURAN, *a.g.e.*, s.3.

³⁵⁹ YILDIZ, *a.g.e.*, s.117.

olan Selçuklu ve Osmanlı medreselerini yabancı dille öğretim yapan tarihî birer eğitim kurumu olarak nitelendirmek mümkündür³⁶⁰.

d.Diğer Görevliler;

Ferrâs: Medreselerde, temizlikten sorumlu görevlilere verilen addır.

Bevvâb: Medresede görev yapan kapıcıların unvanıdır. Bunlar, medresedeki diğer kişilere de hizmet ederlerdi.

Noktacı: Medresedeki müderris, mu'îd ve öğrencilerin derslere düzenli gelip gelmediklerini tespit eden görevlidir. Günde üç akçe yevmiye ile çalışan noktacılar, görevini aksatanları mütevellîye bildirirler; mütevellî de o kişilerin yevmiyelerini keserek ceza verirdi³⁶¹.

Dersler ve Saatleri

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde uygulanan eğitim ve tatil günlerinin, Osmanlılar zamanında da aynen devam ettirildiği kabul edilmektedir. Haftanın üç günü ile (Salı, Perşembe ve Cuma) bayram günleri tatil yapılıyor; diğer günler ise, eğitime devam ediliyordu. C. Baltacı, Osmanlı medreselerinde, XV. yüzyılda günde dört ders; XVI. yüzyıl da ise, beş ders okutulduğunu; dersler arasında, müderris ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için bir ara verildiğini söylemektedir. M. Bilge ise, Osmanlı medreselerinde günlük ders adedinin değiştiğini; günde bir veya iki ders yapanların yanında, on ders yapanların da bulunduğunu belirtmektedir³⁶².

Medresede yılın dokuz ayında öğretim devam ederdi. Üç aylar denilen Hicrî, Recep-Şaban-Ramazan aylarında tatil yapılırdı. Dersler hafta içinde düzenli olarak işlenirdi. Derslerde saatle gösterilen günlük programlar yerine öğün takibi vardı. Bunlar sabah dersleri ve ikinci dersleridir. Sabah dersleri medresede ve medresenin müderrisi tarafından, ikinci dersleri ise câmide ve bir dersiâm tarafından verilirdi. Ayrıca sabah dersleri, Arap dilini öğrenmeye aittir. Sarf, Nahiv, Mantık vb. derslerdir. Şeyhzâde Ziya Efendi, medrese eğitim tarzında olduğu gibi sabah derslerinde de değişiklikler yapmıştır. İlave dersler koymuştur. Bunlar; Hikmet, Kimya, Tarih, Coğrafya vb. derslerdir. İkinci dersleri ise en çok câmilerde ve İkinci Namazı'ndan sonra dersiâm tarafından verilirdi. Bu dersleri, câmi veya mescitte, medresesi olmayan hocalar verirlerdi. Dinî ilimlere ait olduğu için de

---

³⁶⁰ ÜNAL, *a.g.e.*, s. 114.

³⁶¹ DEMİRALP, *a.g.e.*, s. 11.

³⁶² DEMİRALP, *a.g.e.*, s. 5.

medrese talebelerinin kendi müderrislerinden ders alma mecburiyeti kalkıyordu. İkinci Dersleri’nde Fıkıh, Hadis ve Tefsir dersleri okutulurdu³⁶³.

Anadolu Selçuklu Medreseleri’nde tahsilin umumiyetle üç devre veya dereceye ayrıldığı, öğrenci sayısının 20 ile 40 arasında değiştiği, öğrenim süresinin beş yıl olduğu, öğrencilere “*fakîh*” denildiği, Salı ve Cuma günleri hariç haftada beş gün ders yapıldığı anlaşılmaktadır³⁶⁴.

Medrese hayatının belirli ve sade bir özelliği vardı. Osmanlı Devleti’nin resmî dili Türkçe idi. Medreselerde de dersler Türkçe anlatılmaktaydı. Ancak, dinî eserlerle Arapça kaleme alınmış eserleri daha iyi anlatabilmek için Arapça’dan da yoğun olarak yararlanılmıştır³⁶⁵.

Konya Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde talebe üç gruba ayrılmış, ileri seviyede talebeye ayda 15 dinar, orta seviyede talebeye ayda 10 dinar, ilk seviyede talebeye ayda 5 dinar harçlık verilmesi şart koşulmuştur. Kırşehir Cacabey Medresesi vakfiyesinde “*fukuha*”nın medreseyi üç yılda bitireceği kaydedilmiştir³⁶⁶.

Medresede okutulan dersler incelenirse;

DİL DERSLERİ

Medrese eğitim-öğretiminin takip ettiği belirli bir silsile vardır. İlk okutulan dersler de Sarf, Nahiv (Arapça dilbilgisi) ve Edebiyat, Mantık gibi din ile direkt ilgisi olmayan derslerdir Sonra Kelâm, Tefsir ve Hadis dersleri gelmektedir.

1. Sarf

Bir çömezın medreseye ilk girdiği zaman, kendisine gösterilen ders Sarf’tır. Sarf ise altı kademedir. Sırayla Emsile, Binâ, Maksud, İzzî, Merah ve Şafiye okutulmaktadır.

11.Emsile: Arapça’da fiil çekimi cetvelidir.

22.Binâ: Seyyid Abdullah Şirazi’nin (Ö. 667 H./1268 M.) yazdığı Arapça fiillerin tasarruf kipleri iyi bir düzene konmuş ve belirli kalıplardan geçirilmiştir. Küçük bir risâle veya makale gibidir.

33. Maksud: Binâ’dan sonra sıra Maksud adlı kitaba gelmektedir. Bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Arapça’da üç harfli kökün bir veya ikisi “*elif, vav, ye*” harflerinden birisi olursa çekim yapılırken o kelime çeşitli şekiller almaktadır. Bu kelimelere, **illetli kelimeler** denirdi. Bu ders, Arap asıllı olmayanlar için ağır gelmekte idi.

³⁶³ ARABACI, *a.g.t.*, s. 58-59.

³⁶⁴ İZGİ, *a.g.e.*, s.42.

³⁶⁵ İPŞİRLİ, “*Medrese*”, *a.g.e.*, s.331; DEMİRALP, *a.g.e.*, s.5.

³⁶⁶ KURAN, *a.g.e.*, s. 3.

44. İzzi: Zicanlı Şeyh İzzeddin İbrahim (Ö. 665 H./1256 M.) tarafından yazılmış ve onun adını almıştır. Bu kitapta, illetli kelimelerin sıra ile tarifleri vardır.

55. Merah: Zencanlı Ahmed b. Ali b. Mesud'un hazırladığı kitaptır. Merah'ta artık, mastarlara geçilirdi.

66. Şafiye: Sarf'ın en son aşamasıdır. Bu kitap, İbn Hacib olarak meşhur olan İbn Ömer Osman (Ö. 646 H./ 1248 M.) tarafından yazılmıştır. Şafiye'den sonra Nahiv'e geçilirdi.

b. Nahiv : Kelimeleri, sonuna doğru okutmayı öğreten bir ilim demektir. Arapça'nın nahvi, kayda geçirilmiş ve çok kolaydır.

Nahiv de, kendi içinde dört kademede okunurdu. Bunlar; Avâmil, İzhâr, Kâfiye ve Molla Camî'dir.

Arap dili ile ilgili Sarf ve Nahiv kaideleri ezberlendikten sonra dil öğrenimi tamamlanmış kabul edilirdi.

2 . Arap Edebiyatı

Sarf ve Nahiv kaidelerini öğrenerek dil öğrenimini tamamlayan talebe Arap edebiyatına ait eserler okurdu. Bu eserler sırayla; Telhis, Muhtasar, Meanî'dir. Ardından Mutavval gelmektedir. Böylece ana dili Arapça olmayan, Arapça bilmeyen talebe, en büyük Arap edibinin bilmediği belâgat kaidelerini öğrenmiş oluyordu.

3. Mantık-Felsefe

Dil problemi çözüldükten sonra medrese eğitiminde Mantık ve Felsefeye geçilirdi. İki-üç yıl sürebilen bu eğitim süreci içinde çeşitli mantık kitapları okunurdu.

4. Akaid

Eski medreselerde en son Akaid okunurdu. Bu Celâli Devvani'nin Akaid'e ait eseri idi. Celâl'ı bitirince medrese öğretimi bitirilmiş sayılırdı.

Akaid ve İlm-i Kelâm'dan sonra, hocası; ya daha ileri ihtisas dersleri verir veya bunları okutacak birini tavsiye eder; ancak ondan sonra icâzet almayı hak edebilirdi. Artık hocası ile talebesi için çok önemli olan icâzet törenlerine sıra gelmektedir. Çünkü talebe mollalıktan müderrisliğe adım atacak, icâzet veren "mücaz" ünvanını alacaktır. Bu durum, hocası için de onur vericidir.

Konya medreselerinde okunan ders çeşidi kitap olarak 24'tür. Bunlardan en fazla okutulan, Molla Camî'dir ki 22 medresede okutulmuştur.

İlim dallarına göre derslerin dağılımı şöyledir:

Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Olanlar: İzhâr, Kâfiye ve Molla Câmî (Nahv); Muhtasar Meâni ve Mutavval (Arap Edebiyatı), Velediyye (Münazara ilmi ile ilgili).

Fıkıhla İlgili Dersler: Mültekâ, Halebî, Dürer, Dürr-i Muhtar, Dürr'n-Nacî.

Kelâmla İlgili Dersler: Celâl, Hayalî, Şerh-i Akâid, Akâid.

Mantukla İlgili Dersler: Tasavvurat, İsagoci, Tasdikât.

Tefsirle İlgili Olanlar: Kadı Beyzâvî, Tefsir-i Kadı, Tefsir-i Şerîf.

Hadisle İlgili; sadece Buhari'dir.

Müspet ilimlerden, Kazımîr (Hikmet, Fizik ile ilgili)dir³⁶⁷.

Görüldüğü üzere Selçuklu devlet adamları eğitime ve ilme büyük ilgi göstermişler, bu yönde yapılan çalışmaları desteklemişlerdir. Bu yönde ülke dışından da ilim adamı gelmesi için her türlü çabayı göstermişlerdir. I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237)'da ilmi destekleyen hükümdarlardan biri idi.

Öyle ki, Necmeddin Râzi'nin "*Mirsadü'l-İbat*" adlı eserini beğenmiş, bu kitabın kelimelerini saydırmış ve her kelime başına bir altın vermek suretiyle ilim konusundaki cömertliğini göstermiştir³⁶⁸. Devlet adamları, yalnızca siyasî zaferlerle devleti korumamışlar, bu zaferleri kurdukları sosyal müesseselerle ölümsüzleştirmişlerdir.

İslâm eğitiminde diplomanın karşılığı "*icâzet*" tir. İcâzet, hadîs ilmine has bir terimdir. "*Öğretim ruhsatı*" anlamına geldiği gibi, hadîs ya da tam bir kitap rivâyetine izin verildiğini belirten bir belge şeklinde de olabiliyordu. İcâzetler, müderris tarafından kendi adına verilir, medresenin adı belirtilmezdi. Talebeler de genellikle medreseyi değil, feyiz almak istedikleri müderrisi seçerlerdi. Bazıları değişik müderrislerden aldıkları pek çok icâzete sahiptirler³⁶⁹.

İcâzetler, günümüz diplomalarından ve diploma anlayışından bir hayli farklı hazırlanırdı. Öncelikle, icâzetler, defter veya küçük bir kitapçık şeklindeydi. El yazısı ile hattatlara yazdırılır, talebe ismi ve hoca mührü sonra tamamlanırdı³⁷⁰.

Danışmendliğin son kademelerinde mu'âdlikten sonra sıkı bir imtihandan geçirilerek talebelere "*icazetname*" ve "*temessük*" denilen diploma verilirdi³⁷¹. İcâzetnâmelerde, nerede okuduğundan çok, kimde okuduğuna yer verilmiştir. O yüzden medrese adına pek rastlanmazken icâzeti veren müderris ve müderrisin hoca silsilesi geriye doğru sayılır. Medrese adına yer veren icâzetler az da olsa vardır. Aksaraylı Abdülfettah Efendi oğlu Seyyid Halil İbrahim'in icâzeti bunlardandır³⁷².

³⁶⁷ ARABACI, *a.g.t.*, s.59-66.

³⁶⁸ ARABACI, *a.g.t.*, s. 28.

³⁶⁹ KURAN, *a.g.e.*, s. 4.

³⁷⁰ ARABACI, *a.g.t.*, s.98.

³⁷¹ KUTLU, *a.g.t.*, s. 18.

³⁷² ARABACI, *a.g.t.*, s. 99.

V. BÖLÜM

VAKIFLAR

Selçuklular zamanında hız kazanan eğitim-öğretim kurumları maddî açıdan vakıflarla desteklenmiş ve işlevselliğini korumuştur. Bu bölümde, medreselerin en önemli destekleyicisi olan vakıflardan söz edilecektir.

Vakıf, bir taşınmaz malın mülkiyeti, hükmen ilk sahibinde kalmak veya Allah'ın mülkü kılınmak suretiyle gelirinin sürekli olarak hayır işlerine sarfedilmesidir³⁷³.

Hız. Peygamber, Mekke'den Medine'ye Hicret (622) edince ilk iş olarak, artık adı Medine olan Yesrib'de bir mescid yapıp, bunun bir bölümünü eğitim-öğretim merkezi haline getirdi. O dönemde suffa öğrencilerinin geçimini, zenginler sağlamakta idi. Bu durum, Hicret'in ilk yıllarında kurulan, vakıfların doğmasına neden olmuştur³⁷⁴.

Büyük Selçuklu Devleti topraklarında vakıf sağlık kurumları bulunduğu için, Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu topraklarında da benzer kuruluşları zaman kaybetmeden çoğaltmıştır³⁷⁵.

Anadolu Selçukluları'na ait vakfiyeler Osmanlılar döneminde aynen devam etmiş ve esasları, vakfin şartları belirtilmiş ve bir kısmı da yakın zamanlara kadar varlığını sürdürmüştür³⁷⁶.

Selçuklu Devleti'nin kurumlarını devralan Osmanlı Devleti ve diğer beylikler böylece vakıf sağlık öğretim kurumlarını devam ettirmişlerdir³⁷⁷.

Medreseler, varlıklarını sultanların, nüfuzlu devlet adamlarının ve zenginlerin himayesinde kurulan vakıfların gelirleri ile sürdürmüştür³⁷⁸.

Vakfiyeler, medreselerin tüzükleri durumunda idi. Burada görevli olanlar titizlikle seçilir, doğruluk, dürüstlük, sadâkat ve işinin ehli olmak önde gelen şartlar arasındaydı. Vakfiyeler, medrese bünyesinde çalışan bütün hizmetlilerin günlük ücretlerini de ihtiva eder. Müderrislerde aranan ortak şartlar ise, aklî ve naklî ilimlerde bilgili olmaları, ders verme kabiliyetlerinin olması, ehl-i sünnet mezhebinde bulunmaları, ahlâklı, erdemli olmaları gerekmektedir³⁷⁹. Vakfiye, vakıfnâme denilen işleyiş-yönetim şartları; hukuk kurumunun başı olan kadı tarafından tescil edilirdi. Bu mülkî, beledî ve adlî görevleri de olan kadının bir çeşit noterlik işi idi. Tescil edilen vakfiye, tasdikli sûretiyle ilgililere

³⁷³ Hüsrev HATEMİ, *Darülfünûn ve Dariüşşifa*, İst. 1998, s.21.

³⁷⁴ Ahmet GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*, TTK, Ank. 1997, s. 1-2.

³⁷⁵ HATEMİ, *a.g.e.*, s.22.

³⁷⁶ CEVDET, *a.g.m.*, s. 35.

³⁷⁷ HATEMİ, *a.g.e.*, s.24.

³⁷⁸ BOZKURT, "Medrese", *a.g.e.*, s.326.

³⁷⁹ UNAN, *a.g.e.*, s. 396.

verildikten sonra mahkeme siciline geçirilirdi. Vakfedenin koyduğu şartları bundan sonra hükümdarlar bile değiştiremezdi. Yalnız mütevellî veya işleyişi kontrol-denetleme ile vazifeli nazır görevini yapamaz veya kötüye kullanırsa; kadı, ikisinin de hesabını görüp değiştirebilir, başkalarını yerine tayin edebilirdi. Kadıdan başka medreselere ders vekili –o da program- eğitim yönüyle karışırdı. Vakıflar, ordu ve donanmaya yardımdan, öğrenci yurtları kurulmasına Orta Asya’daki Türklerle ilişki kurmaya kadar çok çeşitli alanlarda hizmetler vermiştir³⁸⁰.

Böylece medreseler, yüksek eğitime tahsis edilmiş müstakil binasıyla, medresenin emrinde yardımcı bir müessese olan kütüphanesi ile; aldıkları maaşlarla geçim kaygısından kurtularak kendilerini mesleklerine veren öğretim üye ve yardımcılarıyla; aldıkları burs ve kaldıkları yurtlarla kendilerini ilme verme imkânını bulan öğrencileri ile yalnız zamanına göre değil, şimdiki zamana göre de ileri müesseseler sayılabilir³⁸¹. Selçuklular, medreselerini zengin vakıflarla donattıkları için hem öğrenciler, hem de görevliler maddî sıkıntı çekmemişlerdir. Osmanlılarda da bu düzen devam etmiştir. Klâsik dönemde medreseler vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Bu durum 1826’ya kadar devam etmiştir. Tasarrufu genellikle ulemâ kontrolünde olan vakıflara II. Mahmut, ilk büyük çaplı düzenlemeyi getirir. Vakıf idaresini tek elde ve yetki altında toplamak için 1826’dan önce Evkaf Müdürlüğü’nü sonra da Evkaf Nezâreti’ni kurar. Böylece vakıfların gelirlerinin toplanması ve harcanması kendi elinde merkezîleşmiş oluyordu. Bu uygulama ile, ilmiyenin yararlandığı vakıf gelirleri merkezî bütçeye alındığı için, vakıf gelirleri ile idare eden medreseler ve dinî hizmetler zarar gördü. Fakat buna karşılık medreseler; kaynakları elinden alınırken hiçbir yenileme çalışması yapılmamış aksine kendi kaderlerine terk edilmişlerdir³⁸².

Selçuklu Medreselerinde, vakfın gaye ve imkânlarına göre Kur’an, Hadis, Tefsir gibi dinî ilimlerin yanında tıp, fıkıh ve astronomi gibi, müspet ilimler de okutulmuş, her ilim için ayrı medreseler yapılmıştır³⁸³.

Osmanlı Devleti döneminde Orhan Gazi’den sonra tahta geçen padişahların ortak özelliği, ilim ve ulema koruyuculuğudur. Fethedilen topraklara, câmi, mektep, medrese, tekke gibi tesisler yaptırmışlar ve bu kurumları bağlı oldukları vakıflarla desteklemişlerdir³⁸⁴.

---

³⁸⁰ ARABACI, *a.g.t.*, s. 103-104.

³⁸¹ YILDIZ, *a.g.e.*, s.73.

³⁸² ARABACI, *a.g.t.*, s. 105.

³⁸³ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 55.

³⁸⁴ ÜNAL, *a.g.e.*, s. 109.

Vakıflar kurulmakla kalmamış, disiplinli bir şekilde çalışması ve sürekli olması için idarî bir kadro oluşturulmuştur. Bu kadroda görevli olanları kısaca incelersek;

Mütevellî: Vakıf işlerini, vakfiye şartları ve şer'î hükümlere göre çekip çevirmek için tayin edilen görevlidir. Mütevellî, ya vakfedenin şartı ile veya kadı tarafından tayin edilirdi. Mütevellînin nâzır olarak âmiri kadılardır. Kadı, hükümet adına mütevellîlerin görevlerini tasdik ederdi.

Câbî: Vakıf gelirlerini toplayan tahsildar demektir. Vakfın büyüklüğüne göre bir veya birden fazla olabilmektedir. Tanzimat'tan sonra câbî yerine tahsildar tabiri kullanılmıştır³⁸⁵.

---

³⁸⁵ ARABACI, *a.g.t.*, s. 106-108

VI. BÖLÜM

MEDRESELERİN BOZULMA NEDENLERİ

Selçuklu Devleti ile başlayan, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile gelişen ve mükemmel bir şekilde çalışan medrese sistemi ne yazık ki Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesi ile bu eğitim kurumları da amacını aşmış ve bozulmalar başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde medrese kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar ilmî ve fikrî hayatta etkili, devlet ve toplumu belirli seviyelerde yönlendiren bir kurumdu³⁸⁶. İşte bu eğitim kurumları zamanla bazı nedenlerden dolayı işlevini yitirmiş ve topluma faydadan çok zarar vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ve öğretimi etkileyen nedenleri incelersek;

Merkezcilik: İdarede ve ilimde yüksek seviyede olan kişiler merkezde olduğu için buna bağlı olarak en yüksek eğitim-öğretim müesseseleri de merkezde bulunuyordu. Çünkü, merkezden her yere hükmedilebilirdi. Osmanlı Devleti döneminde de bu düzen devam etmiş, yüksek medreselerde yüksek ilim adamları görev almışlar, dolayısı ile merkezde ikâmet etmişlerdir. Bu merkezciliğin büyük âlimlerin buluşmasını sağlaması gibi faydaları varsa da bazı zararları da olmuştur. Bunlar;

- Merkeze çok uzak olan yerlerde zeki, hevesli gençlerin merkeze gitme imkânları olmadığı için sönüp gitmişlerdir. Yakınlarında ilim merkezi ve yüksek ilim faaliyeti olsaydı, birçok gencin okuma ve ilim hevesi kamçılanmış olacaktı.

- İlim merkezleri arasında ilmî bir rekabet oluşacaktı. Her merkez kendi çevresinde daha değişik imkân ve şartlara göre başka yönlerde gelişme imkânı bulacaktı.

- Merkezde görev yapan ilim adamları, buldukları yerden ayrılmak istemezler ve daha önce orada yerleşmiş olanlar, sonradan gelenleri çekemez kıskanırlar. Öncekilerin idare ile olan dostlukları sayesinde kendilerine haksız mevkiler ve çocuklarına da haksız görev ve rütbeler temin ederek ailece kök salmayı plânlarlar³⁸⁷. Nitekim, padişah hocalarının oğulları on bir ve on dört yaşına basınca ilk anda elli akçeli dahil müderrisi; Şeyhülislâm oğlu aynı yaşta elli akçeli Hariç müderrisi; Kazasker oğulları ilk anda kırk akçeli medrese müderrisi ve eyalet kadılarının oğulları ise yirmi beşli yaşlarda hiç sıra beklemmeden müderris olmuşlardır³⁸⁸. II. Bayezid (1481-1512) ve Kânûnî Sultan

³⁸⁶ İPŞİRLİ, "Medrese", a.g.e., s.332.

³⁸⁷ Hüseyin ATAY, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İst. 1983, s.136-138.

³⁸⁸ ATAY, a.g.e., s.158.

Süleyman (1520-1566) dönemlerinde bizzat padişahın isteği üzerine iltimasla müderris tayinlerinin yapıldığı görülmektedir³⁸⁹.

• Yüksek tahsilin merkezde oluşu büyük âlimlerin oraya gitmesini teşvik ettiği gibi, öğrencilerin de oraya akın etmeleri sonucu ikâmet, yiyecek ve hoca bulma meselesini ortaya çıkarmıştır.

Saltanat Kavgası: Padişahın, kardeşleri veya oğulları arasındaki taht kavgası sonucu çıkan gerginlikler hocaları ve talebeleri etkilemiştir. Toplum içinde oluşan bu huzursuzluk ortamında hocalar, ilmî araştırma yapamamışlar; talebeler ise kendilerini ilme verememiş, mezun olsalar dahi istenilen sonuca ulaşamamışlardır. Zaman zaman medreseliler de huzur bozan bu olaylara doğrudan ya da dolaylı olarak katılmışlardır.

Padişahın Yetiştirme Koşulları: Osmanlı Devleti'nde padişah olana kadar her an öldürülme endişesi içinde, kapalı odalarda hayat sürmeleri sonucu, dış hayatı ve idarecileri şahsen tanıma fırsatları olmamıştır. Padişah olunca da lalasının veya kızlar ağasının tavsiyesine boyun eğmiştir. Bu durum ise; ülkenin padişahın emirleri doğrultusunda değil, çevresindeki insanların istekleri yönünde ülkenin yönetilmesine neden olmuştur³⁹⁰.

Aklî İlimlerin Terkedilmesi: Medreselerin gerilemesinde rol oynayan başlıca sebeplerden biri de tecrübî ve aklî ilimlere karşı çıkılmasıdır. Bu düşünce tarzı medreselerde programları etkilemiş ve insanın düşüncesini ve muhakemesini geliştiren ve ilmîni artıran akla dayalı ilimlerle deneye ve müşahedeye dayanan bilimlere yasak edilmiştir. İlim ile cehaletin aynı sayılması, âlim ile cahilin bir tutulması ilme rağbeti azaltmış ve cehaletin yayılmasına neden olmuştur³⁹¹. Nitekim 1869 yılında şeyhulislâmın isteği üzerine hazırlanan ve İstanbul medreseleri hakkında bilgi verilen çalışmada, medreselerde okutulmakta olan dersler arasında Matematik ve Fen ilimlerinin yanı sıra Tefsir ve Hadis ilimlerine de rastlanmamaktadır. Belirtilen ilimlerin programdan çıkartılması ile medrese tahsilinin büyük oranda Arapça ve Fıkıh'a dayandığı anlaşılmaktadır³⁹².

XIX. yüzyıl içinde medreselerde müderrislerin kıskançlık yüzünden her dersi kendileri okutmaya kalkmışlar ve medreselerin eski eğitim kalitesini düşürmüşlerdir.

---

³⁸⁹ ZENGİN, *a.g.e.*, s. 23.

³⁹⁰ ATAY, *a.g.e.*, s.136-138.

³⁹¹ ATAY, *a.g.e.*, s.159.

³⁹² ZENGİN, *a.g.e.*, s. 39.

Medreselerin en parlak devirlerinde 12 ayrı Fen Bilimleri dersini 12 müderris okuturken; bu dönemde bu dersleri tek başına okutmaya çalışan müderrisler olmuştur. Bu yükü kaldırmak zor olduğu için öğrencilerin eksik yetişmelerine neden olmuştur³⁹³.

Bir taraftan müderrisliklere yapılan usulsüz tayinler, diğer taraftan XVI. yüzyılın sonlarından başlayarak aklî ilimlere ağırlık verilmesi, medreseleri gün geçtikçe daha büyük bir gerilemeye sürükledi. Hatta zamanla bunlardan tefsir ve hadis de okutulamaz hale gelmişti. Aslında medreselerde zâfiyet alâmetleri daha XVI. yüzyılda başladı. Bunun için Sultan III. Murat saltanatında medreselerin ıslahı ile ilgili fermanlar çıkarıldı. Bu fermanlarda danışmendlerin gerekli mertebeleri aşıp İstanbul, Bursa veya Edirne hakimlerinin ruzmançelerine yazılıp imzalı ve mühürlü tezkire almaları şartı getirildiği gibi danışmendlerin üç yıldan önce sahn medreselerine gitmeleri yasaklandı³⁹⁴.

Aydın İşsizliği: III. Selim, Nizâm-ı Cedid'e başlayınca, medreseye ve müderrise de çekidüzen vermek için çok çalıştı. Şeyhülislâma gönderdiği bir hatt-ı hümayûnda, rüûs alacak softanın³⁹⁵ imtihanına çok dikkat edilmesini ihtar ediyordu.

Zaman içinde müderrisin derse devam düzeni de bozuldu. Medreselerin bazıları vakıf şartlarına göre; dersine gelmeyen müderris, o günün yevmiyesini alamazdı ve bütün müderris maaşları yevmiye hesabıyla ayda bir ödenirdi. Son zamanlarda derse gelmediği halde tam maaş alan müderrisler çoğaldı. Bu durum ise daha çok vakıfların bozulması ile ilgilidir.

XVII. asır başlarında Anadolu'da medrese sayısının, devlet ihtiyacının çok üzerine çıkması ile yüksek dereceli talebeler işsiz kalmıştır. Bu nedenle Celâlî hareketlerine katılmışlardır. Yani aydın işsizliği başlamıştır³⁹⁶.

Nüfusun Artması: Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi sonucu nüfus da bir o kadar artmıştı. Ülkede işsizlerin sayısı artınca iş imkanları da daralmıştı. Gençler, idarî kadrolara geçmek için birbirleri ile mücadele eder hale gelmişlerdi. Yeniçerilik sistemi, Türk gençlerinin askerliğe heves etmelerini engelliyordu. Bu yüzden medreseye heves etmeye başladılar. Medresenin iâşe, ibâte, hoca ve kitap bakımından gelen talebeyi barındıracak ve onu tatmin edecek durumda olmaması, mevcut olan imkânları paylaşmak zorunda bırakmıştır.

³⁹³ KUTLU, *a.g.t.*, s. 105.

³⁹⁴ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ank. 2000, s. 10.

³⁹⁵ Softa; Medrese talebesi anlamını taşır. Sûhte kelimesinin Türk ağzında aldığı şekildir.

³⁹⁶ Yılmaz ÖZTUNA, *Osmanlı Tarihi*, C.8, İst. 1994, s.98.

Medreselerde daha önceki hayat şartlarına göre cazip görünen imkânları, talebenin çoğalması karşısında imkânsızlıklara dönüşmüştü. Tek kişilik odada üç-dört kişi barınmak durumunda kalmış, bu nedenle talebenin ders çalışma imkânı ortadan kalkmıştır. Diğer zorluk, talebenin anlama ve öğrenme seviyesinin düşmesi; bir hocaya yirmi talebenin düşmesi gerekirken talebe sayısı yüz veya iki yüz civarında olmuştur. Buna mukabil olarak dersin verimi de düşmüştür.

Câmilerin Tekrar Dershane Olması: Nüfus çoğalıp talebeler medreseye akın edince dershaneler yetersiz kalmış, daha çok talebeye ders vermek için yeni medreselere ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bu yola gidilmeyip, camiler dershane işlevini yürütmeye başlamıştır. Bu şekilde daha çok talebeye ders verme imkânı doğmuştur. Medreselerdeki dershaneler de yatakhane olarak kullanılmıştır³⁹⁷.

Devlet büyüklerine bağlı olmak, rüşvetle müderris, kadı tayini, ilim sahibi ile cahilin farkının gözetilmemesi, saltanat kavgaları buna sebeplerdir. Devlet, uzun süre müderris tayininden başka bir şey yapmamış, medrese eğitime seyirci kalmıştır. Böyle olunca müderrislerin, ilmî seviyesinin düşmesine neden olmuştur.

1908 yılında medreselerin gerilemesini önlemek için 11 maddelik bir ıslahat projesi yayınlanır. Bu projede medrese seviyesi yükseltilerek, devlet mekanizmasında medresenin etkinliğinin artırılmak istenmesi vardır. Medreselerin önemini yitirmesinde, batı tipi eğitim kurumlarının da etkisi olmuştur. Bu kurumlar, medreselerin gittikçe hayat ve kültür çevresinin dışına itilmesine neden olmuştur. Medreselerdeki bu gerileme ıslahat hareketini başlatmıştır³⁹⁸.

Mülâzemet Usulünün Bozulması: Önceleri medrese mezunları, müderrislik kadrolarına atanabilmek için mülâzemet usulüne göre, bir bekleme döneminden geçerlerdi. Bu bir çeşit staj dönemi idi. Zamanla bu yol kötüye kullanıldığı gibi, müderris olmak için medreseyi bitirme şartı da aranmadı. Ders yapılmayan, harap, yanmış, adı var fakat kendisi ortada olmayan medreselere kayırma yoluyla bazı kişiler müderris atanıyorlardı. Mülâzemet usulünün bozulmasıyla birlikte cahil ve liyâkatsiz insanlar görev başına geçmişlerdir³⁹⁹.

---

³⁹⁷ ATAY, *a.g.e.*, s.168.

³⁹⁸ GÜL,BAYRAM,HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 336-337.

³⁹⁹ ÜNAL, *a.g.e.*, s.120.

Koçi Bey'e göre, medreselerin başlıca bozulma nedenleri, “*cahil ile âlim arasında fark gözetilmeden para ve hatır gönül yoluyla lâyük olmayanlara verilmesi, başka deyişle mülâzemet yolunun bozulmasıdır*”. Ayrıca, mülâzemetlerin çok verilmesi de sayıca fazla fakat yeteneksiz müderrisin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴⁰⁰.

Öğretim Sistemindeki Bozukluk: Müderrisler, ders vermeye başladıkları zaman talebeyi ilk merhaleden son sınıfa kadar okuturlardı. Câmide ders okuyan talebe, hocayı kendi seçiyordu. Bu şekilde meşhur hocanın talebesi artar ve öğrenme imkânı azalır. Buna bağlı olarak kalabalıklaşan sınıflarda hocanın da performansı düşer⁴⁰¹.

Osmanlı Devleti'nin diğer kurumlarındaki yozlaşma ve idareci-aydınların çağa ayak uyduramayıp taassup içine düşmeleridir.

Bozulmaya etki eden sebeplerin kaldırılması için emirler verilmiş ve fermanlar yayınlanmıştır. III. Mehmet Nisan 1598'de, I. Ahmet Kasım 1609'da, IV. Murat ve III. Ahmet (1703-1730), I. Mahmut ve III. Selim devirlerinde medreselerin ıslahı ile ilgilenilmiş ise de bir türlü istenilen seviyeye ulaşılamamıştır⁴⁰². Medrese, artık kendisini değişen dünya şartlarına uyduramıyor; ilim, teknik ve sanatta takip edilen sistem ve metotlara yabancı kalıyordu. İşte bunun içindir ki, medreselerin dışında yeni bazı okulların açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. 18 Kasım 1773 tarihinde Mühendishâne-i Bahr-i Hümayûn açılmıştı. Bunu Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn, Tıbhâne-i Âmire, Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye, Dâru'l-Muallim Rüşdî ve Mekteb-i Sultanî'ler gibi okullar takip etti. İlk bakışta bunlar, medreselerin dışında gibi görünmekte iseler de II. Meşrutiyet'in ilânını izleyen yılda medreselerde ıslahat girişimlerine başlanmış, dinî eğitim yanında Türkçe, Tarih ve Coğrafya gibi sosyal derslerle; Fizik, Riyâziye, Kimya gibi fen derslerinin okutulması için yapılan teşebbüsten de tam bir sonuç alınamamıştır⁴⁰³.

---

⁴⁰⁰ AKYÜZ, *a.g.e.*, s.111.

⁴⁰¹ ATAY, *a.g.e.*, s.169.

⁴⁰² ÜNAL, *a.g.e.*, s.122.

⁴⁰³ YILDIZ, *a.g.e.*, s.103-104.

MEDRESELERİ ISLAH ÇALIŞMALARI

Medreselerin ıslahı hususunda en ciddi ve ayrıntılı kanunnâmenin III. Mehmed'in çıkardığı 1598 tarihli kanunnâme olduğu bilinmektedir. Bundan sonra uzun bir süre, I. Mahmud zamanına kadar medrese ile ilgili ciddi bir ıslahat teşebbüsü görülmemiştir. Ama I. Ahmed, oldukça ayrıntılı bir Adalet Fermanı çıkararak kadıların yolsuzluklarının önüne geçmek istemişti⁴⁰⁴.

Ülkede eğitim alanında köklü birtakım değişiklikler yapılarak medreselerin yanında yeni, modern mekteplerinde kurulmaya başlaması yoluna gidilmiştir. III. Selim (1789-1807) devrinden itibaren yoğunlaşan Batılılaşma hareketi daha çok askerî alana münhasır kalmış, diğer alanlara genişletilmesi ise ancak Tanzimat yıllarından sonra gerçekleşebilmiştir. Bu itibarla ilk yıllarda açılan mekteplerin, medreselerin ilgi alanına girmeyen alanlarda açıldıkları görülmektedir⁴⁰⁵.

Islahata ilk olarak İstanbul medreselerinden başlanması uygun görülmüş ve bütün İstanbul medreselerindeki talebenin aynı usul ve kaideler içinde yetişmesini temin gayesiyle de bütün medreselerin tek bir medrese “*Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi*” adı verilmesi uygun görülmüştür⁴⁰⁶.

Osmanlı Devleti'nde köklü değişiklikler Sultan II. Mahmut döneminde yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de, Sultan Mahmut'un ilköğretimi zorunlu hale getirmiş olmasıdır⁴⁰⁷. Sultan II. Mahmud Hükümdarlığının sonlarına doğru ilkokul seviyesinde ve geleneksel okul sisteminin dışında iki tane Rüşdîye Mektebi açtı. Böylece eğitimin reformu ve laikleştirilmesinin ve modern eğitim sisteminin oluşmasının ilk yasal adımları atılmış oldu. Bu çalışmanın ağırlıklı konusunu Osmanlı medreselerinin II. Meşrutiyet dönemindeki (1908-1918) genel durumları, eğitim seviyeleri, programları, sosyal hayata etkileri, karşılaştıkları maddî-manevî sorunlar, hükümetle ilişkisi, eğitim sistemi içerisindeki konumu ve fonksiyonu oluşturmaktadır⁴⁰⁸.

1908 Meşrutiyeti'ne kadar medreseler, geleneksel öğrenim veren ve dinî ilimler öğreten okullar halinde kaldı. Tabii ilimler, felsefe, yüksek matematik gibi dersler kaldırılmıştı. Batı usûlünde okullar açılmıştı. Artık medreselerden sadece din adamları yetişiyordu. Meşrutiyet'ten sonra, medreselerin asrın yüksek din adamını yetiştirmekte bile

⁴⁰⁴ ATAY, *a.g.e.*, s. 182.

⁴⁰⁵ ZENGİN, *a.g.e.*, s. 23.

⁴⁰⁶ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri*, İst. 1978, s. 3.

⁴⁰⁷ YILDIZ, *a.g.e.*, s.117.

⁴⁰⁸ Yaşar SARIKAYA, *Medreseler ve Modernleşme*, İst. 1997, s. 16-17.

yeterli olmadığı görüldü⁴⁰⁹. II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden sene medreselerde de ıslahat çalışmalarına başlanmış, dinî eğitim yanında Türkçe, Tarih, Coğrafya gibi sosyal ile; Riyâziye, Fizik, Kimya gibi fen derslerinin okutulması için yapılan girişimden de sonuç alınamamıştır⁴¹⁰.

Fermanlarda bahsedilen bozukluk ve bu konu ile ilgili olarak yapılması gereken ıslahatlara bakıldığı zaman; biri talebenin belli süre okuması ve derse devamı, ikincisi müderrislerin derse devamı ve sonuncusu ise okutulan kitapların eksiksiz okutularak talebenin öğrenmesini sağlamak aksi halde talebeye icâzet vermemek olarak sıralanmıştır⁴¹¹.

Kanunî devrinden itibaren Tanzimat'ın ilânına kadar geçen süre içinde medreseler kendi haline bırakılmış ve bu alanda hiçbir ıslahat yapılmamıştır. Tanzimat'ın ilânından sonra da aynı durum devam etmiştir⁴¹².

Koçi Bey, “Az zamanda müderris ve kadı olunca ilim sahası cahiller doldu ve iyi ile kötü ayırt edilemez hale geldi. Çoğu kez zulüm ve teaddi ettiler” diyerek bozukluğun ve zulmün kökeninin cehalet olduğuna işaret etmiştir.

Koçi Bey, Risâlesi'nde medreselilerle ilgili şu hususlara dikkati çekiyor:

İdarenin bozukluğunun medreseye etkisi: “İçtimaî ve idarî sebep; son durum 1594'ten beri bu eski nizam bozulmuş, daha önce Şeyhülislâm olan Sunullah Efendi sebepsiz yere birkaç defa azledildi. Kazaskerler de çabuk çabuk azledilince, yerine gelen azlolma korkusuna düşüp devlet vekillerine yaranmaya muhtaç oldular ve padişahın huzurunda gerçeği söylemekten çekindiler. Herkesin hatırına bağlanıp kaldılar.”

İlim ve kadılık mensuplarında iltimas yapılmaması gerektiğini anlatır: “İlmî mevkinin iltimasla verilmesi doğru değildir. Daha bilgin olana verilmelidir. Kadılıkta dayanak ilimdir, yaşlı olmak, yıl, soy ve sop değildir. Şeriat kürsüsü âdil ve adaletli olanlara gerekir. Medreselerde ilim incelikleri çıkarabileceklere lâyıktır. Cahil bir kimsenin yaşlıdır diye bir âlime üstün tutulması elbette zulümdür.”

“İlim ve marifetten yoksun olan bin yaşında da olsa, Allah'ın kullarına faydası olmaz ve hakkı batıldan ayıramaz. Herkes, mülâzemeti hak sahiplerine verdikleri takdirde az zamanda ilim yolu nizama girer ve ehliyetli olanlar ehliyetsizlere üstün gelir.” ifadelerine yer vermiştir⁴¹³.

⁴⁰⁹ ÖZTUNA, a.g.e., s.101.

⁴¹⁰ KÜTÜKOĞLU, a.g.e., s.1.

⁴¹¹ ATAY, a.g.e., s. 175.

⁴¹² M. Şerafettin YALTKAYA, *Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler*, İst. 1940, s. 4.

⁴¹³ ATAY, a.g.e., s. 182-183.

II. Meşrutiyet'ten sonra medreselerin ıslâhı fikri, yeniden ortaya atılmıştır. İlk resmî teşebbüs, 1909 yılında Fâtih Tabhâne Medresesi'nde yapılmıştır. Ders vekili Hâlis Efendi, İslâm maarifinin çağa uygun hale getirilmesi, İslâmî ilimlerin yanında riyaî ilimlerin de okutulması üzerinde duruldu ise de bir netice alınamamıştır.

Medreseler, Cumhuriyet'ten sonra 430 sayılı ve 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na göre Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir⁴¹⁴. Vakıfları ve mal varlıkları Özel İdareler tarafından satılarak paraya çevrilir. Bir kısmının yerine ilkokul yapılan medreselerin yerleri, artık vakıf olmaktan çıkarılarak özel mülk olmuşlardır⁴¹⁵.

Sonuç olarak; yapılmak istenen bütün ıslahatların dayandığı tek esas nokta şudur: Bütün bozuklukların ana kaynağı olan haksız yere iltimas yapmak, kanun ve tüzükleri hiçe sayıp, hatır için ve yaranmak için iş görmektir. Ne tür ıslahat yapılırsa yapılsın, bir zümreyi istisna ediyor veya koruyorsa, diğerleri için de geçerli olmayacağını önceden düşünmek gerekir. Böyle bir durumda ne padişah ne de medresenin başında olan Şeyhülislâm ve kazaskerlerin gerçek ıslahat yapmalarına imkân yoktur⁴¹⁶.

---

⁴¹⁴ İZGİ, *a.g.e.*, s. 39-40.

⁴¹⁵ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 336.

⁴¹⁶ ATAY, *a.g.e.*, s. 184-185.

MEZHEPLER:

Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemlerinde açılan medreselerin kayıtları incelendiği takdirde, dersleri öncelikli olarak Hanefî mezhebinden olan müderrislerin vermesi şart koşulmuştur. Hanefî mezhebinden sonra gelen mezhep ise Şâfiî'dir. Maturidî ve Eşârîlik mezhepleri, Batınîlik ve Mutezîle'ye karşı mücadele etmiştir. Bu yıkıcı akımların önüne medreseler geçmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için bu mezhepler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

a.Maturidîlik: Maturidîlik, Semerkand'a bağlı bir köy olan Maturid'de doğan ve H. 333/944 M. yılında vefat eden Ebu Mansur Muhammed Maturidî'nin sistematize ettiği, ardından aynı çizgide yer alan âlimler tarafından geliştirilen dinî-itikadî yorumları eksene alan Kelâm ekolüne verilen isimdir.

b.Eşârîlik: Eşârîlik, Şafiî ve Malikî mezhebi mensupları tarafından benimsendiği halde Maturidîliğin etkisi Hanefîlerle sınırlı kalmıştır⁴¹⁷.

Şeyhülislam Ebus Suud'dan sonraki şeyhülislam eliyle Eşârîlik Osmanlı'nın itikadi mezhebi olmuştur.

c.Mu'tezîle: Bu mezhep, ehl-i sünnet vel cemaat dışında mütalaa edilegelmiş olup bir siyasi mezhep sayılan Şia'nın itikadî çizgisine yakın olan, akılcı bir itikad mezhebidir⁴¹⁸.

Her iki ekol arasında sınırları kesin çizgilerle birbirinden ayrılan bir usul farkı yoktur. Farklılık tamamen ayrıntılardadır ve bu da iki ayrı ekol olmalarının doğal sonucudur. Kelam literatüründe Ehl-i Sünnetin bu iki büyük ekolü olan Maturidîlik ile Eşârîlik arasındaki farklılıklar değişik kaynaklarda altı ile elli arasında değişen rakamlarla olduğu belirtilmiştir. Ancak bu farkların çoğu köklü olmayıp bir madalyonun iki yüzü gibidir. Bu farklardan birkaçı şu şekildedir:

1-Maturidîlere göre, kendisine dinî bilgi ulaşmamış bir insan aklıyla Allah'ı bilir. Eşârîlere göre bilemez.

2-Maturidîlere göre, insanda bağımsız bir cüzî irade vardır, bu iradeye göre seçimini yapar, Allah da insanın bu seçimine göre fiili yaratır. Eşârîlere göre insanda böyle bağımsız bir cüzî irade yoktur, onu da Allah yaratır.

3. Maturidîlere göre, iyi-güzel (hüsün) veya kötü-çirkin (kubuh) akıl yoluyla bilinir. Dolayısıyla bir şey iyi-güzel olduğu için Allah tarafından emredilmiş, kötü-çirkin olduğu için de yasaklamıştır. Eşârîlere göre hüsün ve kubuh akılla bilinemediğinden dolayı Allah, bir şeyi emrettiği için güzeldir, nehyettiği için de kötüdür.

⁴¹⁷ www.maturidi.net 22.04.2007.

⁴¹⁸ http://tr.wikipedia.org/ 02.05.2007.

4. Maturidîlere göre, Peygamberlikte erkek olmak şarttır. Eşarîlere göre peygamber olmak için, erkek olmak şart değildir, kadın da peygamber olabilir.

Maturidîlikle ile Eşarîlik arasında zikredilen diğer farklar da bahsedilen bu konulardan daha az öneme sahip hususlar hakkındadır. Şimdi bunlardan hareketle nasıl ki; “Eşarîler, Maturidîlerden daha çok kadınlara değer veriyorlar ve Maturidîler kadın erkek ayrımcılığı yapmışlardır” şeklinde bir hüküm çıkarılamıyorsa “Maturidîlik, Eşarîlikten daha özgürlükçü bir teolojidir” sonucuna da varılamaz. Çünkü doktrinel farklılık bu iki yorum arasında olmayıp bu iki yorumun beraberce belkemiğini oluşturduğu Sünnilik ile Mutezile arasındadır⁴¹⁹.

Selçuklu Devleti, eğitim ve öğretim bakımından İslâm dünyasında çağının bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu dönem, eğitim-öğretim faaliyetlerinin belli bir sisteme bağlanması ve devletin himayesine alınması açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu dönemde, Şîî ve Rafîî fikir akımlarına karşı etkili ve ilmî mücadele yapılabilmesi için, devrin Sünnî fakîhlerine geniş imkânlar verilerek devlete bağlı bir manevî kuvvet cephesi teşkil edilmiştir⁴²⁰.

Nizâmîye Medreseleri’nden maksat, Sünnî nesiller yetiştirmektir. Her devletin hayatını idame ettirmedeki tercihi, Selçuklular’da da vardır. Zira Fatimîler, bekâları için el-Ezher Câmii yanında Dârü’l-Hikme’yi (1004); Abbasiler’den Me’mun, Mutezile akımını yerleştirmek için Beytü’l-Hikme’yi (IX. y.y.) kurmuşlardır. Üstelik Selçuklular zamanında yaygınlaşan tasavvufî akımların o dönemler genelde Şia etkisi altında olduğu bilinmektedir. O zaman Selçuklu Devleti’ni kuran toplum ve devlet açısından; hem Sünnî İslâmı geliştirmek hem devlet memurlarını yetiştirmek, yakın Müslüman olmuş Oğuzlar’ın inançlarını pekiştirmek, din adamı ihtiyacını karşılamak, yeni fethedilen ülkelerin manen de fethini sağlayacak elemanlara sahip olmak, yoksul ama zeki öğrencileri o topluma kazanmak, bu arada eğitimci ve eğitim kurumlarını denetim altında tutmak gibi amaçlar güdülmüştür⁴²¹.

Selçuklular zamanında Hanefî ve Maturidî Mezhepleri’nin de mevcut olduğu görülmektedir. Mevlâna ve çevresindekiler çoğunlukla Hanefî ve Maturidî idiler. Bugün Konya kütüphanelerinde bulunan el yazma eserlerden, Gazneliler ve Karahanlılar ülkesinde de Hanefî Mezhebi’nin çok yaygın olduğu bilinmektedir. İşte bu bölgelerden

---

⁴¹⁹ www.maturidi.net 22.04.2007.

⁴²⁰ YILDIZ, a.g.e., s. 208.

⁴²¹ ARABACI, a.g.t., s. 17.

Anadolu'ya yönelen göçler, Anadolu'da Hanefî Mezhebi kültürünün yaygınlaşmasını ve hatta zamanla Şafîî Mezhebi'nin önüne geçmesine neden olmuştur. Ancak, Şafîî Mezhebi tam anlamı ile yok olmamıştır. Bazı medreselerde eğitim-öğretim, Şafîî Mezhebi'ne göre yapılmıştır. Ahîler genellikle Şafîî idiler. Anadolu Selçuklu halkı Hanefîlik mezhebi yanında bu mezhepten de etkilenmiştir⁴²².

Konya medreseleri, Anadolu Selçuklu Türkleri, Hanefî mezhebinden oldukları için, Sünnî akidelerin ve özellikle Hanefî fıkhnın öğretim yerleri idi.⁴²³ Konya Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde müderrisin Hanefî olacağı açıkça belirtilmiştir. Sivas'taki Gök Medrese'ye ait vakfiyede ise müderrisin Şafîî mezhebenden olması, bulunmadığı takdirde Hanefî olabileceği yazılıdır⁴²⁴.

d.Bâtınîlik : Her zâhirin bir Bâtını olduğunu ve Kur'an ile hadislerin ancak te'vil ile anlaşılabilceğini iddia eden fırkalara, XII. asırdan itibaren toptan verilen isimdir⁴²⁵.

Kur'an'ın bir zahîrî (görünsel) bir de Bâtınî(içsel) anlamı olduğuna, Kur'an ve hadisin içselini bilenlerin görünseline uyma gereğinin ortadan kalktığına inanan, dinsel-siyasal akımların ortak adıdır.

Bâtınîlere göre peygamberler, Allah'ın doğrudan temsilcisidirler. Bunlara göre Kur'an, Cebrail'in getirdiği vahiy değil; peygamberlerin kendi sözleridir. Bu yüzden peygamberler konuşandılar.

Bâtınî mezheplere göre; her şeyin bir dışı olduğu gibi bir de içi vardır.Kur'an'ın görünsel anlamı değersizdir. İçsel anlamını da Hz. Ali ve O'nun soyundan gelen masum imamlar bilebilir. İçseli onlar bildirirler.

Bâtınîlik İslâm dünyasında iç karışıklıklara ve önemli çatışmalara yol açmıştır. Bunlardan en ilginç olanı İsmailîlik mezhebinin baş dâisi olan Hasan Sabbah'ın 1090 yıllarına doğru başlattığı ayaklanmadır⁴²⁶.

Alp Arslan, Şîî ve Batınî akımının neden olacağı tehlikeyi görmüş ve çevresine Batınî inanışta memur kullanmamaları tavsiyesinde bulunmuş, yetişmiş insan ihtiyacını karşılamak için eğitim kurumlarına önem vermiştir. Aynı inançta fikir ve ideal ordusu meydana getirerek devletin manevi temellerini sağlamlaştırmak istemiştir.

Adına Nizâmiye Medreseleri denilen eğitim kurumlarından en büyüğü 1067 yılında Bağdat'ta inşâ edilmiştir. Altmış bin dinar harcanarak yapılan bu binayı Nişabur, Belh,

⁴²² GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 324.

⁴²³ ATÇEKEN, *a.g.m.*, s. 55.

⁴²⁴ Osman TURAN, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, C. XII, S. 45 (Ocak 1948), s. 74.

⁴²⁵ Ahmed, ATEŞ, "Bâtınîye", *İ.A.*, C.2, İst. 1961, s.339.

⁴²⁶ KÖROĞLU, *a.g.e.*, s.291-293.

Musul, Merv ve Herat'ta açılan medreseler izlemiştir. Bu medreseler bir taraftan ciddi ilmin yükselmesine hizmet ediyor, öte yandan da o sıralarda yayılmakta olan Şî-Bâtınî propagandalarına karşı sade İslâm anlayışını ayakta tutuyordu⁴²⁷.

Bâtınîler, zaman zaman isyan etmişler, her zaman kendilerine başka bir isim ve lâkap vermişler, her şehir onlara başka bir ad vermiştir. Mısır ve Halep'te İsmailî; Bağdat, Maverâünnehir ve Gazneyn'de Karmatî; Kûfe'de Mubarekî; Basra'da Ravendi, Berkal, Beri Halefi ve Batınî; Gürgan'da Kırmızı Bayraklı; Şam'da Mubiza; Mağrip'te Saidî, Lahsa ve Bahreyn'de Cennabî; İsfahan'da Batınî derler. Onlar ise kendilerine Talimî derler. Amaçları her zaman halkı doğru yoldan çıkararak, Müslümanlığı ortadan kaldırmak olmuştur⁴²⁸.

İlk ciddi çatışma, aşırı Mu'tezilî fikirler ve Me'mun'un din önderlerine Mutezilî doğmaları zorla kabul ettirme siyasetinden doğmuştur. Halife Me'mun bu çatışmada Mutezile tarafını tutmuş, bir de buyruk çıkararak "*Kur'an'ın yaratılmış olduğu*" esasının okullarda öğretilmesini emretmiştir. Bu buyruk eğitim ve öğretime ilk devlet müdahalesi olarak ele alınabilir. Yine aynı halife zamanında, Ahmed b. Hanbel (Ö. 855) Kur'an'ın yaratılmış olduğu fikrini kabul etmeyişindeki ısrarından dolayı zulme tâbi tutulmuş ve hapsedilmiştir.

Devlet otoritesine sırtını dayama, kendi doğmalarını Sünnî eğilimdeki geniş halk kitlelerine zorla kabul ettirme çabası Mutezile'nin çözümlüşünün en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Me'mun ölümünden 9 yıl gibi çok kısa bir zaman sonra durum tersine dönmüş, Halife Vâsik, Mutezile'ye karşı olduğunu açıklamış, el-Mütevekkil (847-861) ise Mu'tezile her türlü öğretiyi sapık ilân etmiştir⁴²⁹.

Şîlîğin temel ilkeleri ise; halifelik seçimle değil, miras yoluyla geçtiğini iddia eder. Hz. Peygamber'in soyundan gelen Hz. Ali ve O'nun soyundan gelenler halife olmalıdır. Kur'an'ın içseli geçerlidir. Bunu ancak imamlar bilir ve yorumlar. Şîflere göre gerçek, akıl ile bulunmaz, masum imamın önderliğinde gerçeğe varılır. Şîflerin ilk başkaldırması Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra (680) onun intikamını alma amacıyla Ubeyd es-Sakafi önderliğinde başlamıştır⁴³⁰.

Sünnî skolastizm yanında en kuvvetli diğer başlıca iki akım Sûfilik ve Şîlik olmuştur. Sûfilerin kurdukları zâviye ve tekkeler sûfi üyeler için birer ev ve eğitim

⁴²⁷ KÜÇÜKDAĞ - ARABACI, *a.g.e.*, s.49.

⁴²⁸ NİZAM'ÜLMÜLK, *Siyasetnâme (Siyeru'l-Mülûk)*, (Türkçesi Nurettin Bayburtlugil), İst. 1998, s. 314-315.

⁴²⁹ DAĞ - ÖYMEN, *a.g.e.*, s. 116.

⁴³⁰ KÖROĞLU, *a.g.e.*, s.295.

kurumları vazifesi görmüşler, eğitimi teşvikte bu kurumlar büyük çapta yardım etmişlerdir. Bazı büyük ahî teşkilâtları kendi okullarını teşkil ettikleri gibi, başka kurumlarda ders gören üyelerine yatacak yer de temin etmişlerdir. Başka okulların bulunmadığı yerlerde derviş tekkeleri eğitim merkezi olarak görevlerini sürdürmüşlerdir. Birçok sûfî bilginler medrese ve camilere de nüfuz etmişler, buralarda öğretmenlik yaparak sûfî doktrinin İslâm eğitimine girmesine sebep olmuşlardır. Böylece ilerlemenin yerini kadercilik, bilimsel çalışmanın yerini hurâfe, ilmî teşebbüsün yerini de taklit almıştır. Dolayısıyla, denebilir ki, zâviye hareketi bir yandan eğitimi teşvik ederken, öte yandan fikrî durgunluğu yaratmıştır.

Sûfilik yanında daha önemli bir akım olarak Şîlik Sünnî İslâmın karşısına çıkmıştır. Mu'tezile bir takım eğilimleri de bünyesinde taşıyan Şîlik Fatımîlerden ve Büveyhîlerin idaresi altındaki Abbasilerden geniş devlet desteği ve yardımı görmüştür.

İslâm'da eğitimin bir devlet görevi haline gelmesini, eğitime geniş devlet destek ve yardımının verilmesini özellikle bu Şîf-Sünnî rekabetine bağlamak gerekir. Bir yandan Şîlik, Fatımî idaresi altında geniş devlet destek ve yardımı görürken, öte yandan Şîliği İslâm için bir tehlike sayan Sünnî halife ve emirler eğitime el atmışlar ve medreselerin İslâm'da ortaya çıkışında önemli etken olmuşlardır.

Eğitimin devletin bir sistemi haline gelişi ancak Şîliğe karşı önemli bir silah kullanılmak üzere medreselerin kuruluşuyla olmuştur⁴³¹.

Medreselerde bu mezhep savaşlarına karşı büyük mücadeleler verilmiş; ilim ilimle çürütülmeye çalışılmıştır. Nizâmiyeler bu konuda çok etkili olmuştur. İslâm dini, verilen bu mücadelelerle günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

---

⁴³¹ DAĞ - ÖYMEN, *a.g.e.*, s.117.

SONUÇ

1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya akın eden Türkler, kısa sürede bölgenin çok büyük kısmını hakimiyetleri altına almışlar; burada mahallî devletler kurmuşlar ve bu coğrafyanın tamamının Osmanlı hakimiyeti altında birleştirilmesine kadar geçen süre içerisinde, Anadolu'nun belli başlı bütün şehirlerini ilim ve eğitim-öğretim müesseseleriyle, mektep ve medreselerle donatıp, buraları zamanının birer ilim ve kültür merkezi haline getirmişlerdir⁴³².

Selçuklular, kültür ve medeniyet alanında kurdukları külliyeler ve sosyal müesseselerle, geliştirdikleri hastaneler ve tedavi şekilleriyle, açtıkları medreseler ve İslâm'ı adeta bir muhafaza içine almışlar ve zamanımıza ulaşan eserleriyle tarihimizde saygın bir yer edinmişlerdir⁴³³. Bu açtıkları kurumlar, kendilerinden sonra gelen Osmanlı Devletine de örnek teşkil etmiştir.

Selçuklu Devleti, kültür birliğini, inanç bütünlüğünü sağlamayı, devlete din adamı ve memur yetiştirmeyi, yeni Müslüman olan halkın inancını pekiştirmeyi, yetenekli ama fakir öğrencileri topluma kazandırmayı amaçlamıştır⁴³⁴.

Devletin bekâsı için, yetenekli devlet adamları tarafından dönemleri içinde her kurum en üst noktaya çıkarılmaya çalışılmıştır ki bunlarda biri de Alâeddin Keykubâd zamanında, Anadolu Selçuklu Devleti cihan devleti olmuş, Türkiye'nin her tarafı sosyal müesseselerle donatılmış, ilim en yüksek seviyesine ulaşmıştır⁴³⁵. Ölümüyle Anadolu Selçukluları'nın en yüksek devri sona ermiş ve Moğol zorbalığı başlamıştır.

Selçuklular döneminde medreseler, çeşitli ihtisas alanlarına ayrılarak ileri derecede eğitim veren müesseseler haline gelmiştir. Hadis, Tıp, Kur'an ihtisasının yapıldığı medreseler kurulmuştur. Anadolu'da bunların örneklerine rastlamak mümkündür.

İhtisas medreselerinde naklî ilimlerin yanında, aklî ilimlere de yer verilmiş ve talebelerin daha iyi yetişmeleri sağlanmıştır.

Birer kamu kuruluşu olarak meydana getirilen Dârü's-şifâlar, temeli vakfa dayanan bir hayır ve halk kurumudur. İslâm vakıflarının esaslarına göre düzenlenen vakıfnâmelerinde, kuruluşun amacı, bağlanan gelir kaynakları, kuruluşta görevli hekimler, cerrahlar, kehhaller ve diğer görevliler, çalışma yolları ve hakları, gelirin dağıtılması, kuruluşun yönetimi çok geniş ve esaslı bir şekilde belirtilir ve kuruluşun denetlenmesi

---

⁴³² UNAN, *a.g.e.*, s.395.

⁴³³ Zeki ATÇEKEN, Yaşar BEDİRHAN, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya 2004, önsöz.

⁴³⁴ GÜL, BAYRAM, HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 331.

⁴³⁵ Zeki ATÇEKEN, Yaşar BEDİRHAN, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Konya 2004, önsöz.

üzerinde durulurdu. Tıp medreselerinde tıbbî eğitim ders olarak verilmekle kalmamış, hasta başında öğrenilenler tatbîk edilmiştir. Hastanelerde çalışanlar; dış hastalıklar, göz ve iç hastalıklarına bakan hekimler olduğu da ayrıca denildiği gibi vakfiyelerle veya belgelerin üstünde yapılan inceleme ve araştırmalardan anlaşıldığı da belirtiliyorken çalışanların sayıca çokluğu dahi işaret edilmektedir⁴³⁶.

Zamanla her kurumda olduğu gibi eğitim-öğretim kurumlarında da gerilemeler başlamıştır. Bir devletin eğitim kurumları zarar görmeye başlarsa bu durum diğer teşkilat alanlarını da etkileyecektir. Gerek aklî ilimlerin terk edilmesi, gerek mülazemet usulünün bozulması, gerekse nüfusun fazlalığı gibi nedenlerle medreseler bozulmaya başlamıştır. Her ne kadar ıslah çalışmaları yapılmışsa da başarılı olunamamıştır.

Millî varlığımız, medenî esaslara dayandığı zaman, güçlü olur. Siyasî kuruluşlar bir kavmin devlet hayatı için esas unsur olmakla beraber, sosyal ve kültürel gelişmeler, medeniyet yolunda yüründüğünü belli ederler⁴³⁷.

Araştırmamız esnasında, Selçuklu dönemi eğitimi ile ilgili konularda yeteri kadar çalışma yapılmadığını fark ettik. Bu alan ile ilgili boşlukların olduğu kanaatindeyiz. İlerleyen dönemlerde, bu konu ile ilgili çalışmaların artması tarihimize ışık tutacaktır.

---

⁴³⁶ Süheyl ÜNVER, “*Selçuk Tababeti Tarihi*”, Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi, C. Ali İmer, Konya Haziran 1942, S. 44, s. 31; “*Dârü’ş-şifâ*”, Türk Ansiklopedisi, MEB, C. 12, Ank. 1964, s. 326.

⁴³⁷ İNAN, *a.g.e.*, s. 7.

BİBLİYOGRAFYA

- AKGÜNDÜZ, Hasan, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş**, İstanbul 1997.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)**, İstanbul 1999.
- ARABACI, Caner, **“1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri”**,(S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 1996.
- ARABACI, Caner, **Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)**, Konya Ticaret Odası Kültür Eğitim Yayınları, Konya 1998.
- ATAY, Hüseyin, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, İstanbul 1983.
- ATÇEKEN, Zeki, **Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması**, TTK, Ankara 1998.
- ATÇEKEN, Zeki, “Konya Şer’iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler”, **Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, (Ed.Yusuf Küçükdağ), Özel Sayı I ,Konya 1998.
- ATÇEKEN, Zeki, “İnce Minareli Dârü'l-Hadis'in Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması”, **Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, Özel Sayı III., Aralık 2000.
- ATÇEKEN, Zeki -Yaşar BEDİRHAN, **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti**, Konya 2004.

- ATÇEKEN, Zeki - Yaşar BEDİRHAN, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Konya 2004.
- ATEŞ, Ahmed, “Bâtiniye”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul 1961.
- BAKIRCI, Naci, “Konya Karatay Medresesi ve Müzesi”, **Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri**, Mehmet Emin Eminoğlu, Konya 1999.
- BALTACI, Cahid, **XV. ve XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1976.
- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, “Kayseri Çifte Medrese”, **Vakıf ve Kültür Dergisi**, Yıl 1, C.1, (Mayıs 1998), Ankara 1998.
- BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar**, İzmir 1990.
- BAYKARA, Tuncer, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Konya 1998.
- BİLGE, Mustafa, **İlk Osmanlı Medreseleri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, “Kıraat”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.25, Ankara 2002.
- BOZKURT, Nebi, “Medrese”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Ankara 2003.
- CANTAY, Gönül, **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**, Ankara 1992.
- CANTAY, Gönül, “Darüşşifalar”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**

- (**Mimarlık ve Sanat**), 2, (Editörler Ali Uzun, Kenan Bilici), Ankara 2006.
- CEVDET, M., “Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi”, **Vakıflar Dergisi**, S. 1, Ankara 1938.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, “Kayseri’de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihî Binalar”, **Gönül Öney, IX. Türk Tarih Kongresi Ankara 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 2 Ankara 1988.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, “Kayseri’de Pervane Bey Medresesi”, **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara 1997.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, “Kayseri Hunat Külliyesi”, **Vakıf ve Kültür Dergisi**, C. I, S. II, Ankara 1998.
- DAĞ, Mehmet - Hıfzırrahman R. Öymen, **İslâm Eğitim Tarihi**, MEB, Ankara 1974.
- Dârü’ş-şifâ* , **Türk Ansiklopedisi**, MEB, C. 12, Ankara 1964.
- DEMİRALP, Yekta, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri(1300-1500), Ankara 1999.
- ERDEMİR, Yaşar, **Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi**, Konya 2001.
- ERDEMİR, Yaşar, **Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi**, Yayın No: 37, Konya 2002.

- ERDOĞAN, Abdülkadir, “Konya’da Eski Medreseler ve Medreseliler”, **Konya Dergisi**, Yıl 2, Sayı 20-21, Konya 1938.
- ERGİN, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-2, İstanbul 1977.
- ESER, Erdal, “Gök Medrese”, **Vakıf ve Kültür Dergisi**, C. I, S. II, Ankara 1998 .
- EYİCE, Semâvi, “Mescid”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul 1978.
- EYİCE, Semavi, **Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar**, Ankara 1986.
- FERİT, M.- M., MESUT, “Selçuklu Veziri sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri”, **Konya Halkevi Neşriyatı**, S.4, İstanbul 1934.
- GÜL, Ahmet, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l-Hadîslerin Yeri**, TTK, Ankara 1997.
- GÜL Muammer, Atilla Bayram, Oğuzhan Hakkoyunmaz, Selçuklu’dan Günümüze Konya’nın Sosyo-Politik Yapısı, Konya 2003.
- HATEMİ, Hüsrev, **Darülfünûn ve Darüşşifa**, İstanbul 1998.
- HIZLI, Mefail, **Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim**, Bursa 1997.
- HIZLI, Mefail, **Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri**, İstanbul 1998.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu”, **Belleten Dergisi**, C.LXVI, S.247, (2002 Aralık), Ank. 2002.
- İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003.

- İNAN, Afet, “Kayseri’nin 750 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi”, **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, No:119, (Aralık 1956), İstanbul 1957.
- İNAN, Afet, “Kayseri’de Gevher Nesibe Şifaiyesi”, **Malazgirt Armağanı**, TTK, XIX. Seri, S. 4, Ankara 1972.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Ankara 2003.
- İZGİ, Cevat, **Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazî İlimler**, C. I, İstanbul 1997.
- İZGİ, Cevat, **Osmanlı Medreselerinde İlim (Tabii İlimler)**, C.2, İstanbul 1997.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- KAHYA, Esin, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Bilim”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat)**, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006.
- KONYALI, İ. Hakkı, **Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya 1964.
- KÖKER, Ahmet Hulusi , “Selçuklu Şifahaneleri”, **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet, 14 Mart 1991**, Kayseri, E.Ü, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst. Yayın No:13, (Ed. A.H. Köker), Kayseri 1992.
- KÖKER, A. Hulusi, “Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 14, İstanbul 1996.

- KÖROĞLU, Hüseyin, **Konya ve Anadolu Medreseleri**, Konya 1999.
- KUBAN, Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul 2002.
- KURAN, Aptullah, “Tokat ve Niksar’da Yağı-Basan Medreseleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.7, İstanbul 1968.
- KURAN, Aptullah, **Anadolu Medreseleri**, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1969.
- KUTLU, İbrahim, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri**, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya’da Alâeddin Dârü’ş-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı”, **Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Makaleler I**, Konya 2004.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler” **Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı- Makaleler- I**, Konya 2004.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf – Caner, ARABACI, **Selçuklular ve Konya**, Konya 1999.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **1869’da Faal İstanbul Medreseleri**, İstanbul 1977.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri**, İstanbul 1978.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Ankara 2000.

- NİZAMÜLMÜLK, **Siyasetnâme (Siyerru'l-mülûk)**, (Türkçesi Nurettin Bayburtlugil), İstanbul 1998.
- ORAL, M. Zeki, “Konya’da Sırçalı Medrese”, **Belleten**, C. XXV, S.99, (Temmuz 1961), Ankara 1995.
- ORMAN, İsmail, “Medrese”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Ankara 2003.
- ÖNDER, Mehmet, **Mevlâna Şehri Konya**, Ankara 1971.
- ÖNDER, Mehmet, “Konya’da Karatay Medresesi Portalı”, **Vakıflar Dergisi**, S. 25, Ankara 1995.
- ÖNDER, Mehmet, “Son Yüzyıl İçerisinde Konya’da Yıkılan Selçuklu Eserleri”, **Vakıf ve Kültür Dergisi**, C.I, Sayı II, Ankara 1998.
- ÖNEY, Gönül, **Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl**, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı Tarihi**, C.8, İstanbul 1994.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi**, C.1, İstanbul 1983.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, C.2, İstanbul 1964.
- SARGUTAN, Erdal, “Selçuklular’da Tıp ve Tıp Kuruluşları”, **Vakıflar Dergisi**, S. XI, Ankara 1976.
- SARIKAYA, Yaşar, **Medreseler ve Modernleşme**, İstanbul 1997.
- SEVİM, Ali - Erdoğan, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara 1995.

- ŞAHİNOĞLU, Metin, **Anadolu Selçuklu Mimarîsinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı**, TEV, İstanbul 1977.
- TORUK, Ferruh, “Çankırı Darülhadisî”, **Vakıf ve Kültür Dergisi**, Yıl 5, C.2, (19. Vakıf Haftası Özel Sayısı, Nisan 2002), Ankara 2002.
- TUNCER, Orhan Cezmi, “Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar”, **Vakıflar Dergisi**, S.28, Ankara 2004.
- TURAN, Osman, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, Haziran 1953, S. 137, İstanbul 1954.
- TURAN, Osman, “Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, **Belleten**, C.XII, S.45, Ocak 1948.
- TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul 1971.
- TURAN, Osman, “Keykubâd I.”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul 1985.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1999.
- UNAN, Fahri, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat)**, (Ed.Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2006.

- ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 2002.
- ÜNAL, Rahmi Hüseyin, **Erzurum Yakutiye Medresesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, **Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser Alâüddin Câmii**, TTK Basımevi, Ankara 1976.
- ÜNVER, A.Süheyl, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 1, Ankara 1938.
- ÜNVER, A. Süheyl , "Selçuk Tababeti Tarihi", **Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi**, (C. Ali İmer), Konya Haziran1942.
- ÜNVER, A. Süheyl, "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", **Malazgirt Armağanı**, TTK, XIX. Seri, S. 4, Ankara 1972.
- SÖZEN, Metin, **Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri**, C. II, İstanbul 1972.
- ŞAHİN, Kamil, **Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178) (Tıp Medreseleri ve Diğer Tarihi Eserler)**, Niksar 1999.
- TERZİOĞLU, Arslan, "Bîmâristan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul 1972.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- YALTKAYA, M. Şerafettin, **Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler**, İstanbul 1940.
- YAZICI, Nesimi, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi**, TDV Yayınları, Ankara 2002.

YILDIZ, Hakkı Dursun,

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C. 7, İstanbul 1988.

ZENGİN, Salih Zeki,

II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi, Ankara 2002.

İnternet Kaynakları

www.cumhuriyet.edu.tr 10.04.2007.

www.sivas.gov.tr 14.04.2007

www.maturidi.net. 22.04.2007.